

VegeNevege

Iveta Petřeková

2018

OBSAH

ÚVOD	3
VĚNOVÁNÍ	3
AUTORSKÉ PRÁVO	4
I. JAK JSEM ZAČALA MYSLET	4
II. ČEMU MÁM VĚŘIT?	7
III. ACH TY SÝRY!	9
IV. VEJCE NEBO SLEPICE	15
V. LIDSKÉ BESTIE	17
VI. TROCHA LEGISLATIVY NIKOHO NEZABIJE	25
VII. MŮŽE TO BÝT KŮŽE?	27
VIII. CO MAJÍ ZVÍŘATA SPOLEČNÉHO S KOSMETIKOU?	31
IX. MEDVĚDI NEVĚDÍ	35
X. ZAPOMNĚLI JSME NA RYBY!	37
XI. TESTUJEME A EXPERIMENTUJEME	43
XII. PILULKY	52
XIII. A KDO NÁS NAKRMÍ?	54
XIV. ZNIČÍME SE?	57
XV. VŠECHNO TO ZAČALO VELKÝM TŘESKEM	64
ZÁVĚREM	65
ZDROJE:	66

ÚVOD

V tichosti, tajnosti, po nocích, po dobu téměř dvou let, vznikal text, příběh, který vám nyní předkládám k velebení, odsouzení nebo k projevu netečnosti. Někomu budu mluvit z duše, někomu promlouvat do duše a někomu bude mé povídání proti srsti.

Prapůvod všeho bylo nutkání v období, kdy jsem začínala vynechávat maso ze svého běžného jídelníčku a zavalil mě pocit nepochopení. A kdo jiný vás pochopí víc, než papír? Dokonalý společník, který vám naslouchá, kdykoliv jen potřebujete, nikdy vám neřekne nic, co by se vám nelíbilo, nikdy vás neodmítne, nikdy vás neodsoudí. Existuje naděje, že někdo prožívá to, co vy, a právě tento papír by mu mohl pomoci tak, jako pomohl vám samotným?

Ano! Ano! Zavalela euforií jsem zasedla ke stolu a začala psát. První strana, druhá strana... pátá... konec. Co teď? Upadne můj papír v zapomnění? Už si nevybavuju přesně, myslím, že jsem si dala pár dnů pauzu a celé mé nutkání utlumila. Starý známý příběh. Jeden se nadchne a skončí dřív, než pořádně začne. Věčné téma knih osobního rozvoje.

Jenže, asi bylo tentokrát něco jinak. Něco uvnitř vás nabádá, „přečti si o tomto“, „podívej se, jak to je, jak to chodí, jak se to dělá“. Možná to byla pouhá lidská zvědavost a nemusíme za tím hledat nic výjimečného. Začala jsem se zajímat o jedno téma a zjistila jsem tolik pro mě nového a překvapivého, že jsem si to musela sepsat. Šestá strana, sedmá strana... patnáctá. Zase je to tady. S každým tématem jsem zažívala ten stejný pocit – už nebude nic, co bych dále řekla. Někdy jsem svůj virtuální papír odložila na dny, někdy na měsíce. Ale nakonec mě vždy jedno téma zavedlo k dalším dvěma jako pavučina.

Tento text je mým vlastním světopoznáním, jsou to hodiny a hodiny strávené čtením textů, knih a sledováním dokumentů. Je to má naučná stezka, je to poznání nového, dosud netušeného. Jsou to slzy, upřímné rozčilení, bezmoc, naděje.

Pátrala jsem po pravdě, dychtivě jsem si přála vědět, jak to je. Jak to je doopravdy, ne jak nám to servírují média a marketing. Informace jsou někdy rozporuplné a ta jediná pravda se hledá jen velmi těžce, snad i nemožně. Snažila jsem se vycházet z věrohodných zdrojů a informace si ověřovat. Tam, kde objektivnost pravdy selhává, jelikož selhaly její zdroje, buďte prosím jako soudci a proveďte volné hodnocení důkazů – každý důkaz posuďte jednotlivě a všechny v jejich vzájemné souvislosti. Poté vyneste rozsudek.

Jestli vám předkládám jediný správný názor? Jestli nenajdete protichůdné informace? To vám nemůžu slíbit. Ale přála bych si, abyste při čtení tohoto textu prožili to stejné, co jsem prožila já u jeho psaní. Rozčilte se, uroňte slzu, propadněte bezmoci a najděte naději. Najděte si svou vlastní cestu, tu, v kterou věříte vy, nepotřebujete souhlas jiných. Jsem si jistá, že jakýkoliv průmysl zde zmíněný, by se milionkrát ohradil proti tomu, co tady tvrdím já. Stačí se podívat kolem sebe. Každý názor, který by mohl ohrozit výdělečnost, je okamžitě udupán. A to se nemusíme bavit jenom o průmyslu. Od kdy je u nás zakázána svoboda slova? Takže si dupejte, jak chcete, mě už jste stejně ztratili.

Ať mi budete děkovat, ať mě budete hanit, nikdy u mě nevidíte stud za to, že jsem se zastala jiných živých tvorů.

„Problematika zvířat stojí pro mne mnohem výše, než starost abych nebyl směšný. Protože problém zvířat je nerozlučně spjat s problematikou lidí a sice v té míře, že každé vylepšení našeho vztahu ke světu zvířat znamená zlepšení na naší cestě k lidskému štěstí.“ (Émile Zola, francouzský spisovatel, představitel naturalismu).

VĚNOVÁNÍ

Ať už tento text spatří světlo světa nebo zůstane pouze složkou v mém počítači, ráda bych jej ze srdce věnovala mým nejdražším sestřenicím a celé

naší úžasně rodině. Jsem vděčná, že se máme. Zůstaňme tady pro sebe napořád!

AUTORSKÉ PRÁVO

Mějte prosím na vědomí, že tento text je autorským dílem a je chráněn zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, v platném znění.

I. JAK JSEM ZAČALA MYSLET

„Krutost ke zvířatům a lhostejnost k jejich utrpení je nejhorší hřích člověka. To je základ lidské zkaženosti. Nikdy jsem nedokázal myslet na tato miliony trpěná a snášená muka, aniž by mě to nestísňovalo. Když je člověk původcem tolikého utrpení, jaké má právo si stěžovat, když se sám souží?“ (Romain Rolland, francouzský autor).

Byla jsem běžným konzumentem. Jako většina naší populace. Taky mě rodiče jako většinu naší populace vedli k lásce a úctě ke zvířatům (i k lidem samozřejmě). Ani mě nenapadlo přemýšlet nad tím, odkud se bere kus masa na mém talíři. Ten kus masa na talíři pro mě bylo hovězí, vepřové nebo kuřecí. Rozhodně jsem na talíři neměla krávu, prase ani kuře. Kdy a čím došlo vůbec v historii k té změně, že se z krávy stalo hovězí, z prasete vepřové a z kuřete kuřecí? Trošku kulišácky to děláme tak, abychom si pletli pojmy s dojmy. Je hovězí nějaké živé zvíře? No není! A to přesně chceme a potřebujeme, abychom mohli pokračovat dál v celé té naší maškarádě.

Je pravdou, že mě nikdy netěšilo pracovat s masem, které mělo „reálné“ obrysy živého zvířete. Nenaporcované kuře nebo kus vepřového s kůží nelahodilo mému oku. A zvířata chovaná babičkami, tetičkami a jinými ami? Paradoxně jsem tato domácí „šťastná“ zvířata odmítala požit, protože to, co by mi naservírovali na talíř, už nebezpečně získávalo rozměry skutečného žijícího zvířete. A to se mi

nelíbilo. Musela bych o tom PŘEMÝŠLET. To kuře přeci ještě včera běhalo po dvoře babičky, tomu králíkovi jsme říkali Freddie... Je fér, aby kvůli mně skončili na talíři?

Ale protože vše je možné řešit, ať už se bavíme o řešení dobrém či špatném, a PROTOŽE se NECHCEME významněji zamýšlet nad potravinou na svém talíři, využijeme jednoduchý a pro naše svědomí přijatelný figl, to vše za masivní podpory trhu a marketingu. Koupíme si anonymní maso. Když vidíte kousek červeného něčeho, zabaleného v potravinové fólii, napadne Vás, čeho bylo to něco součástí, jak ta součást žila, kde žila, v jakých podmínkách a jak umřela? Samozřejmě, že nenapadne. Kupujeme si přeci hovězí, to není kráva. A pokud by vás přeci jen chtělo něco napadat, pak se uchlácholíte obrázkem spokojeného a šťastného zvířete na přebalu. Není proč nad tím přemýšlet. Proč by taky. Nekupuju si zvíře, kupuju si produkt anonymní maso. Je to jen produkt, nehledám za tím nic víc. Stejně jako si koupím brambory nebo těstoviny. Produkt anonymní maso přihodím do košíku a jedu s ním k pokladně. Bez přemýšlení. Naprosto jiný by byl tento příběh, pokud by v regálech s masem stála celá živá zvířata a před námi by je usmrtili a nabalili nám je na cestu domů. Už by to nebyl produkt anonymní maso, ale byl by to příběh, který se odehrává přímo před našimi zraky. Nikoho by ani nenapadlo zastavit se u regálů s názvem maso. Vzbudila by se taková vlna nevole, že by se začaly dít věci. Krásně to již před více než sto lety vystihl německý spisovatel Christian Morgenstern: **„Kdyby musel moderní vzdělanec sám zabít zvířata sloužící mu za potravu, stoupl by nesmírně počet vegetariánů“.**

Jsme masožravci a potřebujeme bílkoviny. Netučné maso je zdravé, bílé maso je ještě zdravější, ryby nejzdravější. Toť naše motto. Přijímáme maso jako samozřejmost a ani nás nenapadne přemýšlet nad tím, co stojí za každou restaurací, v níž převážnou část jídelníčku tvoří variace na maso od steaků, přírodních plátků, řízků, žebírek, křidélek a tataráků. Nepřemýšlíme, co stojí za fastfoody, které jsou na

každém rohu. Stačí nám, že tam jsou, a jsou nám po ruce, když nás přepadne hlad a potřebujeme ho rychle ukojit (nejčastěji v pátek ve dvě hodiny ráno). Navíc restaurace a fastfoody nabízí to nejvíc anonymní maso, které si umím představit. Paráda! Všichni tak jíme a jíme a nepřemýšlíme, protože trh nám dává to, co sami chceme. Kdo by se zamýšlel nad smaženými řízečky? Vypadá to jako něco, co kdysi žilo? Rozhodně ne. A navíc to výborně chutná. Věřím tomu, že ani samotní kuchaři nepřemýšlí o mase, protože pracují s jeho anonymní verzí, v případě fastfoodů pak s polotovary, které živé zvíře ani připomínat nemůžou. Možná, že řezníci, kteří nemají to „štěstí“ a pracují s celým zvířetem, mrtvým zvířetem, věnují více myšlenek tomu, jak se u něj zvíře ocitlo. Možná si ale na své povolání tak přivykli, že mrtvoly, které zpracovávají, si odosobnili a je to pro ně pouhá rutina. Možná, že ani lidé, kteří zvířata chovají, si nedokáží představit, co se děje, když jsou zvířata převezena na jatka. Živočišný průmysl s námi hraje hru na schovávanou a téměř vždy zapykává jako první.

Co ale čeká každého, když začne přemýšlet nad tím, co by mohlo být skryto za anonymním masem? Hm, to by mohlo bolet. Myšlenky rychle zaženeme. Proč přemýšlet, když nás k tomu nikdo nenutí? Když nemusíme? Myšlenky jsou ale potvůrky a zvláště, pokud nám někdo zaseje semínko pochyb. Vrací se k nám zpátky jako nežádaná návštěva.

Pokud se týká mě, o zasetí semínka pochybností jsem si neřekla. Vlastně bych byla docela spokojená s tím, jak to bylo. Všichni víme, že náš mozek obecně nerad přijímá cokoli nového a nerad se smiřuje se změnami. První odpověď mozku na změnu je automaticky „NE!“ a na „NE!“ si trvá, pokud se tedy za nějakou dobu nepřesvědčí o tom, že změna je prospěšná a nutná.

A tady začíná můj příběh...

Může to být možná tři, možná čtyři roky zpátky, kdy se moje drahá sestřenice stala vegetarián-

kou, brzy na to vegankou (pro nás to bylo jako blesk z čista jasna). V naší rodině vznikla trochu panika. Neříkám, že jsme její volbu netolerovali, jen jsme ji nechápali. Bylo mnoho rozprav na téma proč a některé byly ostřejšího rázu. Asi jsme potřebovali vysvětlení, proč se nám odtrhla z davu a proč nedělá to, co děláme celý život my všichni. A co celý život dělala i ona sama. Neměli jsme dostatečné povědomí o vegetariánství a veganství na to, abychom jenom přikýkli a řekli „jasně“. Pídili jsme se dál a dál po příčině a vysvětlení, které by pro nás bylo uspokojivé... které bychom pochopili. Někdy vznikaly konflikty, protože to, co jsme slyšeli, se nám vůbec nelíbilo a měli jsme potřebu obhajovat si svoje celoživotní stanovisko (zejména mužská část rodiny). Občas jsme ji osočovali, že se zbláznila a že ji to za chvíli stejně přejde. Ani na vteřinu nás nenapadlo přijmout za svou jakoukoliv myšlenku nebo některý z argumentů, které zmínila. Abychom však uklidnili situaci, připustíme to, co jsme věděli už dávno. Nelíbilo by se nám vidět, v jakých podmínkách zvířata žijí ve velkochovech (pokud se dá hovořit o žití) a uznáme, že jejich životy jsou smutné a jatka ještě smutnější. Také jsme schopni připustit, že by to tak být nemělo, ale vzápětí argumentujeme velkým množstvím obyvatel planety, konzumním způsobem života a historickou predispozicí. Nadále neochvějně zůstáváme věrni myšlence, že maso prostě jíst musíme a že hospodářská zvířata jsou chována proto, aby šla na porážku a abychom je zkonzumovali. Uklidníme se tím, že všechny chovy a všechna jatka nejsou tak strašná, jako je tomu v případě velkochovů.

Světě div se, uplynulo pár měsíců a ona byla ve svém přesvědčení zarytější než kdy předtím. A protože jsme spolu, i s její sestrou (mou druhou drahou sestřenicí), v poměrně úzkém kontaktu, samozřejmě jsme obě chtě nechtě začaly více vnímat, co stojí za její životní volbou (což mimochodem do dnes všichni považují za důvod, proč jsme se taky „zbláznily“, protože co dělá jedna, musí dělat přeci všechny; možná, možná ne...). Přestože jsem zdárně ignorovala videa a obrázky, které sestřenice sdílela na sociálních sítích, přeci jen vždy koutkem oka zachytíte

část. Takové neúmyslně shlédnuté části vám ale po čase dají nějaký ucelenější obraz. Každý, koho znám, se odmítal na videa z jatek a velkochovů dívat. Tím, že něco nevidíme, jako by to nebylo. Člověk by si neřekl, kolik je ve starém rčení „co oči nevidí, srdce nebolí“ pravdy. Dnes není problém skrýt nežádané příspěvky vašich přátel na sociálních sítích a musím se přiznat, že jsem o tom v případě mé sestřenice jednu dobu silně uvažovala. Nevím, proč se tak strašně bráníme vidět to, co existuje a co se nám nelíbí. Možná se nám potom daleko hůře ospravedlňují naše stravovací návyky. Možná je hlavním důvodem to, že chceme jíst, jak jsme jedli doposud, a nechceme vidět, že by naše volba mohla být špatná. Často jsem slýchávala a vlastně stále slýchám, abych se na videa z jatek a podobných míst nedívala, že je stejně někdo uměle vytvořil, aby nám způsobil MYŠLENÍ. Stejně jako vaše mozky budou vzdorovat, protože byste je mohli ohrozit nějakou změnou, také můj přecitlivělý mozek nějakou dobu vzdoroval. Po delším působení nevyžádaných obrazů se ale začaly odehrávat změny. V podstatě nevyžádané změny. A nikdo mi nemusel nic vykládat nebo mě přesvědčovat. Vlastně ani nevěřím, že se člověk změní jenom pro přání někoho jiného. Tak schválně, kolikrát vám partner řekl: „Lásko, neopouštěj mě, já se kvůli tobě změním!“ A jak to dopadlo? Změnou nebo rozchodem?

Řekla jsem si „Dobře, já přeci maso nepotřebuju jíst několikrát denně, vlastně mi bezmasé pokrmy chutnají a nemám s nimi problém.“ Začala jsem konzumaci masa významně omezovat. Abych ulevila svědomí? Abych se nepodílela na tom hnisu, co jsem viděla? Ani nedokážu říct, co bylo tím hlavním důvodem. Možná to byla kombinace všeho. Neplánovala jsem přestat jíst maso úplně, ale najednou se to stalo. Viděla jsem před sebou na talíři maso a nemohla jsem si užiznutý kousek dát do úst. Samotnou mě to překvapilo. Kdy k tomu došlo?

Roztočil se kolotoč, který si s námi zažila má sestřenice. Lidé okolo mě nechápali, co se stalo, proč nejím maso? Zdálo se, že je to pro ně vlastně problém. Snažila jsem se vysvětlit, že já je tím přeci

nijak neomezuju a nic jim nevnucuju. Prostě stalo se to, že jsem přestala jíst maso, protože jsem viděla a četla dost na to, aby si něco ve mně řeklo STOP. Všichni do jednoho souhlasili s tím, že v dnešní masové produkci se se zvířaty nezachází dobře, ale vzápětí jsem slyšela staré známé „na ty videa se nesmíš dívat“. Viděla jsem v nich samu sebe před pár měsíci. Ale neobviňovala jsem je, ani dnes nikoho neobviňuju. Vždyť jsem na to pohlížela úplně stejně, jak bych jim to mohla vyčítat?

Časem si i mí přátelé zvykli na to, že nejím maso a berou to jako fakt. Když jdeme do restaurace, dívají se na jídelníček, jestli si i já budu moct něco dát, a když k nim přijdu na návštěvu, automaticky chystají část pohoštění bez masa. Jestli díky mně o původu masa více přemýšlí? Možná. Někteří z nich. Vím, že spousta z nich se snaží kupovat si maso domácí nebo z malých farem u nás v Česku. Možná je to jenom malý krok kupředu, ale každá i sebemenší změna je změna. Už jenom to, že nenakupují bezmyšlenkovitě a začínají přemýšlet nad tím, co naloží do košíku. Ano, můžete mi říct, že výsledkem je to, že maso konzumují pořád, jenom z jiného zdroje. Já osobně jsem nebyla navštívit ani velkochov, ani malou domácí farmu. Nicméně ráda věřím tomu, že hospodářská zvířata na domácích farmách se dostanou ven na pastvu a obecně je s nimi zacházeno lépe, byť je jejich život ukončen předčasně, jako u těch ve velkochovu. Jestli se lidé začínají obracet k menším výrobcům z důvodu tvrzené lepší kvality nebo proto, aby měli lepší pocit, to nevím. Důležité je, že původ masa začíná být významným ukazatelem v našem rozhodování. Krůček po krůčku, den po dni. Nespěchejme na sebe. Jsme chytří, jsme přeci nejchytřejší rasa na planetě, jednou to přijde.

Jestli mi maso chybí? Většinu času mi nechybí vůbec. Navíc je nesmysl, že vegetariáni a vegani nemají co jíst. Je spousta alternativ masa, sýrů a mléčných výrobků. U nás máme na trhu stále rezervy, ale v rámci EU je mnoho e-shopů s opravdu velkým výběrem. Nebudu vám lhát, že mě občas nepřepadne masná mlsná. Neděje se to často a svoji chuť nikterak

nerealizuju (v 95 % případů), což si odůvodňuju tím, že jsem maso přestala jíst z etických důvodů, z důvodu svého přesvědčení, ne z důvodů zdravotních nebo kvůli tomu, že si to jiní přejí. Pokud není přesvědčený mozek, potom vše závisí na síle vůle, což je alespoň pro mě velký problém, protože vůli nejsem schopná dlouhodobě udržet. Ostatně, proto taky nejsem žádná vysportovaná hůlka. Dokonce ani v alkoholovém opojení po masových pokrmech nesáhnu, přestože si všichni mysleli, že to tak bude. Někdy jsem měla pocit, že je to soutěž načapat mě s kusem masa v puse. Samozřejmě zveličuji, ale opravdu chvíli trvá, než si vaše okolí zvykne. Zpočátku jste takovými psanci, nadneseně řečeno.

Párkrát jsem zaslechla, že jsem alternativní. Taky mě vždy dost pobaví poznámky typu: „Zeleninu ale taky bolí, když jí jíš.“ Můžu vás uklidnit, aniž bych se chtěla kohokoliv dotknout, nejíst maso neznamená ubližovat zelenině nebo mít zarostlé podpaží, dredy a nosit batikované oblečení, což je moje (jistě nesprávná) představa, pokud se řekne alternativní člověk. Zůstala jsem stejná, pořád se ráda obleču do šatů, namaluju se a vyrazím na večírek. Nic, krom mých stravovacích návyků, se nezměnilo. A mé pozornosti, kterou dnes na sociálních sítích zaměřuji jinam, než tomu bylo kdysi. A samozřejmě také toho, že dnes jsem na sociálních sítích u svých přátel tou blokovanou osobou já.

„Ti, kteří prostřednictvím svého nákupu vyžadují zabíjení zvířat, nemají právo být chráněni před realitou jatek či jakýmkoli jiným aspektem produkce masa, které si kupují. Pokud lidem připadá tak odporné o takovýchto věcech jenom přemýšlet, jaké to musí být pro zvířata, která tuto realitu zakoušejí?“ (Peter Singer, australský filozof a aktivista).

II. ČEMU MÁM VĚŘIT?

Jakmile jsem se začala o téma původu masa zajímat, zjistila jsem, jaké množství organizací dnes

existuje, kolik dokumentů bylo natočeno, a kolik toho bylo napsáno. Zjistila jsem, že nejsem sama. A to je příjemné zjištění. Po shlédnutí několika dokumentů, videí a přečtení mnoha textů jsem začala přemýšlet nad širšími souvislostmi chovu hospodářských zvířat. Nikdy mě ani nenapadlo, jaký dopad mají velkochovy na naše ovzduší, skleníkový efekt, na znečištění oceánů, kácení deštných pralesů, znehodnocování půdy a na hladomor v zemích třetího světa (tím si ale budeme zatěžovat hlavinky až později). V minulosti jsem si neuvědomovala, jak obrovský kolos masný průmysl představuje, jaký dokáže mít vliv, a do jakých oblastí zasahuje. Proč taky? Kdo z vás se o to kdy zajímal?

Možná, že veškeré poznatky, na které narazíme, je potřeba brát s určitou rezervou. Vše se dá prezentovat jednostranně. A věřte mi, ze svého povolání to znám velice dobře. Jednostrannost má vždy nějaký důvod, pokud jejím původcem není někdo s klapkami na očích. Možná jsem teď já ta s klapkami na očích, možná jsem si je naopak sundala, čert ví. Ale ať se budeme bavit o masných a mléčných produktech, o léčivech nebo o politice... Vždy se najde skupina, která má na něčem zájem a činí promyšlené jednostranné kroky, ta nemá klapky na očích ani náhodou. Řekněme si to na rovinu. Ten zájem není jen tak na něčem neurčitým, ale na profitu. Známý zakladatel ekonomie Adam Smith pronesl pravdu pravdoucí: **„Neočekáváme, že svůj oběd dostaneme z dobré vůle řezníka, pivovarníka či pekaře, nýbrž v důsledku toho, že všichni jmenovaní sledují vlastní zájem.“** A od té doby se nic nezměnilo.

Představte si tak obrovské kolosy, jakými velkoproducenti masa, mléčných produktů nebo výrobci léčiv jsou. Ti sakra dobře ví, proč je jejich prezentace jednostranná. Ukazují nám léta, jak je zdravé dát si sklenici mléka, plátek kuřecího nebo jak nám pomůže zobnout si každý den tu či onu pilulku. Doslova si hrají s naší myslí. David Copperfield je už dávno slabý hráč. I když ponechme mu k dobru, že ten se svou profesí netajil. Přestože jsme (stále

věřím, že v převážné většině) myslící a cítící bytosti, dokázali tak významně změnit naše nastavení mysli, že maso a masné produkty si ani trochu nespojujeme s živými tvory. Jsou to pro nás naprosto odlišné „věci“. Ten paradox mi asi nejvíce došel v okamžiku, kdy jsem narazila na video, v němž v rámci propagačního stánku v supermarketu nabízeli nakupujícím k ochutnání nové klobásky. Nakupující si pochvalovali, jak je klobáska dobrá. Pak ale došlo k tomu, co přesně video mělo za cíl demonstrovat. Jakmile přístroje na klobásy došel „materiál“, pán přinesl malé sele a šoupl ho do stroje. Reakce lidí byly naprosto PŘIROZENÉ. Byli zděšeni, okamžitě selátko vytahovali z přístroje a chtěli ho zachránit.

Jak se tedy mohlo někomu podařit naprosto změnit naše vnímání reality? Jak je možné, že přestože všichni víme, že pro výrobu klobásy je potřeba prase, tak když si klobásku koupíme, na prase si ani nevzpomeneme? Teprve tehdy, když před námi umístí sele do přístroje na klobásy, tak se poplašíme a jdeme jednat? Od kdy s takovou lehkostí přehlízíme nespravedlnost, zvláště pokud je páchána na těch, kteří se nemůžou bránit?

Marketing má zjednodušeně za úkol prezentovat a propagovat služby či produkty tak, abychom o ně měli co největší zájem. Abychom je chtěli, abychom po nich toužili, a ten nejvyšší level - abychom bez nich nemohli žít. Myslíte si, že marketing se zajímá o nás samotné? Neblázněte. Zajímá se akorát o naše nákupní chování a o jeho nasměrování tím „správným“ směrem. Podívejte se na YouTube na video „Tajemství marketingu potravin“. Byť bylo video vytvořeno uměle, s falešnou marketingovou expertkou (jednalo se o snahu nejmenované organizace o naši aktivizaci), nicméně se skutečným publikem, mnohé nám napoví. Video hovoří o třech marketingových technikách, které nám ve své kombinaci dají marketingovými společnostmi kýžený výsledek.

První technika - všichni věří tomu, co stojí na etiketě. „Čerstvé přímo z farmy“, „100 % přírodní“ nebo „Řezníková volba“. Přidáme hezký obrázek, kdy

vytrhneme zvíře z intenzivního velkochovu a přemístíme ho na nějaké jiné pěkné místo. Tato prohlášení na etiketách v podstatě nic moc neznamenají. Znamenají ale něco pro nás. Cítíme se hned mnohem lépe, když po takovém produktu sáhneme. Kdo by si koupil potravinu, která by na etiketě hlásala „Z velkovýrobní intenzivního chovu“ a k tomu by pro dokreslení obsahovala příznačný obrázek?

Druhá technika - soustředíme se na pokrok. Intenzivní velkochovy se zrodily z nutnosti. Bylo potřeba uspokojit poptávku. Jsme schopni odchovat více a více zvířat na čím dál tím menším prostoru. Je úkolem marketingu, abychom se ohledně této skutečnosti cítili lépe. Nebo ještě jinak, abychom nad tím vůbec nepřemýšleli. Marketing tedy vybere ta správná slova a zaměří se na přesné sdělení, o které mu jde. Jedním z vedlejších příznaků velkochovů jsou nemoci. Je obecně známé, že obrovské množství světových antibiotik se používá ve velkochovech. Aby veřejnost na tyto skutečnosti zapomněla, používají se slova jako „inovace“ nebo „nové technologie a postupy“. Cítíme se dobře, máme pocit, že se něco vyvíjí kupředu.

Ani jedna z technik by nefungovala bez techniky třetí - NÁS samotných. Když jsme v supermarketu, nechceme přemýšlet o tom, odkud všechny ty produkty pochází. Nechceme přemýšlet o tom, jak byla zvířata chována a jak s nimi zacházeli. Síla záměrné ignorance je pro marketing nedocenitelná. Důvodem, proč je potravinářský marketing tak úspěšný, je skutečnost, že jsme všichni ochotni odvrátit zrak...

„Viděl jsem na vlastní oči, jak snadno lze přehlédnout nespravedlnost, když jsou oběti bezmocné a zranitelné, pokud nemají nikoho, kdo by mluvil v jejich zájmu ani žádný jiný způsob, jak být zastupovány před státní mocí. Zvířata jsou přesně v této pozici.“ (Desmond Tutu, jihoafrický kněz, politik, arcibiskup, laureát Nobelovy ceny).

Nebo nám snad vysvětlení poskytne Jeffrey Moussaieff Masson (spisovatel a aktivista)? **„Proč nás**

život tzv. hospodářských zvířat nezajímá? Protože je snazší sníst někoho, o kom nevíme vůbec nic.“

Ale pojďme pryč od mouder jiných. Dejme si nyní na druhou misku vah organizace bojující za práva zvířat nebo aktéry dokumentů poukazující na nevhodnost konzumace masa pro naše zdraví a pro naši planetu. Bez pochyb se bavíme také o jednostranném zaměření. Ale jde v tomto případě také o profit? Jsou takové organizace vůbec tak silné, aby mohly vytvořit tlak, jakého jsou schopni obří? Lžou nám taky? Na světě je tolik různých názorů, studií, vyjádření odborníků... A věřte mi - můžete si najít přesně to, co potřebujete. Názory jsou všelijaké, dokonce i naprosto protichůdné. Úplně stejně bych vám tady mohla tlouct do hlavy, jak jsou velkochovy přínosné pro svět, lidstvo, i pro naše zdraví. Možná i pro zvířata samotná. Je to asi v podstatě částečně pochopitelné, protože každý je přesvědčený (s výjimkou těch, kteří nevyjadřují své přesvědčení, ale svůj zájem a je jim jedno, co vypustí ven, hlavně aby to mělo efekt) o té své pravdě a jen ztěžka ustupuje. Pak ale aby se v tom čert vyznal.

Jsem přesvědčena o tom, že kdyby se veganství stalo světovým hitem, veškeré společnosti, které produkují masné výrobky a propagují zdravotní přínosy jejich konzumace, nám ze dne na den budou tvrdit, že konzumace masa je přežitek a že budoucnost patří rostlinným produktům, které také samozřejmě budou spotřebitelům nabízet. Nepůjde však o etický rozměr věci, o naši planetu, ani o naše zdraví. Půjde o zisk. O to tady přece jde a šlo celou dobu. Naše blaho a blaho jiných živých tvorů je až na stém místě. Takže pořád bude na nás, abychom si našli svou vlastní cestu, a to ideálně bez vlivu marketingu a reklam. Uf, to ale nebude lehké.

V mém přemýšlení jsem zašla ještě dál, a ne, a ne najít odpovědi. Co se stane, pokud dejme tomu nějaký producent mléka zkrachuje nebo se rozhodne zavřít výrobu? Zabijí ty krávy? Přeprodají je na maso? Jinému producentovi mléka? A co by se stalo, kdybychom se všichni rozhodli přejít na veganskou stravu? Zabijí všechna zvířata, která už jim budou

„k ničemu“? A co dál? Vyhynou domácí zvířata, protože je již nikdo nebude chovat? Těch divokých jsme na světě už moc nenechali.

„Zvířata, která se nenechají dobrovolně ostríhat a podojit, jsou oceňována jako divoká.“ (Valeriu Butulescu, básník, prozaik, dramatik, aforista a překladatel).

Jsem ve světě vegetariánů a veganů poměrně krátce na to, abych si mohla udělat ucelenou představu, nicméně čím více informací získávám, tím více otázek se množí. Taková dublovaná přímá úměra. Ať je to jakkoliv, základ zůstává stejný, maso nejím proto, že se nehodlám dále podílet na té šílenosti. A to je důvod, pro který můžete vystoupit z řady a odolávat okolí bez šrámů na duši. Je to oficiální, jdu ve stopách slavného Leonarda Da Vinci, který se v mládí zřekl jedení masa a věřil, že přijde den, kdy se jemu podobní budou na zabíjení zvířat dívat tak, jako se dívají na zabíjení lidí.

III. ACH TY SÝRY!

Pokud se člověk vzdá masa, časem vyvstane otázka, jak je to s mléčnými produkty a vejci. Nikdy mě asi nenapadlo, že by s mlékem a vejci mohlo být něco v nepořádku. Žádná smrt, žádná jatka... tak proč ten humbuk? Samozřejmě, o podmínkách nosnic v klecích jsme toho všichni slyšeli dost, proto se snažíme obstarávat si vejce domácí od sousedů a tetiček. Dokonce se poslední dobou na veřejnosti objevují záběry z klecových chovů, lidé se bouří, a potravinové řetězce se jeden po druhém postupně zavazují, že klecová vejce nebudou dále prodávat.

Co za problém ale vězí v mléku a mléčných produktech obecně? Pokud pátráte, můžete najít zvěsti, že mléko není pro lidi vůbec tak zdravé, jak nám tvrdí reklamy, protože obsahuje spoustu hormonů (a kdyby jenom hormonů), aby z telete vyrostla poměrně těžkotonážní kráva. Nicméně, pokud si zadáte ve vyhledávači zdravotní aspekty

konzumace mléka, první odkazy jsou „překvapivě“ stránky mlékáren a různých mléčných sdružení a organizací, které pějí ódy na mléko a jeho zdravotní přínos pro člověka. Pokud se nenecháte odradit prvními výsledky, najdete i spoustu jiných, protichůdných názorů. Stačí si vybrat. Ráda bych vám řekla, jak to je ve skutečnosti, ale který odborník je odbornější než ten jiný? Možná pouze na okraj lesa (jak ráda říkávala moje první láska) se podívejme na vápník. Všichni víme, že vápník prospívá našim kostem. A všichni víme, že vápníku je spousta kde? No přeci v mléce! Žádná novinka. Jenže, WHO (Světová zdravotnická organizace) nám povídá něco o vápníkovém paradoxu. Ten paradox spočívá v tom, že západní země, které mají vyšší přísun vápníku (z živočišných zdrojů) než země chudé, trpí vyšší mírou osteoporózy. Vysvětlení? Dosud získaná data indikují, že konzumace živočišného proteinu (vápníku) má na organismus více negativního efektu než toho pozitivního.

Přestože my sami žádnými odborníky nejsme, asi nám docvakne, že mateřské mléko lidí přesně odpovídá potřebám lidského novorozence. Mateřské mléko psů odpovídá přesně potřebám štěňat. Už víte, kam tím směřuju? Je nesmysl, abychom mateřská mléka různých druhů mezi sebou zaměňovali. Jak by mohlo lidské mateřské mléko nakrmit tele tak, aby se vyvinulo, jak se vyvinout má? A proč lidské matky nedávají svým novorozenětatům kravské mateřské mléko? Lékaři do jednoho roku věku (až tři let - zase se nám názory trochu liší) dítěte kravské mléko nedoporučují vůbec. Proč? Protože kravské mateřské mléko obsahuje příliš mnoho bílkovin a málo vitamínů, které lidské dítě pro správný vývin potřebuje. Možná, že ne nadarmo trpí přibližně 80 % dospělých intolerancí laktózy (neschopností organismu strávit mléčný cukr), která se projevuje nadýmáním, střevními kolikami, průjmami nebo zvracením. V Evropě a Severní Americe jsme svým způsobem života začali postupně laktózu tolerovat, nicméně Jižní Amerika, Afrika a jihovýchodní Asie není k laktóze tolerantní téměř vůbec. Co nám to asi tak říká?

Naše chápání kravského mléka je naprosto zkreslené díky marketingové masáži živočišného průmyslu v posledních padesáti letech. Propaganda mléka měla a má jediný cíl - zvyšování produkce a zvyšování příjmů. Konzumaci kravského mléka jsme přijali jako běžnou a zdraví prospěšnou věc. Mlékárenský průmysl nám nastavil dogmata. Nikdo tak ani na vteřinu nepochybuje o prospěšnosti konzumace mléka. Je s podivem, že díky tlaku mlékárenského průmyslu vnímáme konzumaci kravského mléka jako přirozenou věc, nicméně mateřská mléka jiných savců nám přijdou nechutná a nikdy bychom je nepožili. Ani naše lidské mateřské mléko bychom nepožili. Možná taky proto není mléko označováno jako mléko mateřské, ale prostě jen jako mléko. Čím méně si produkt spojíme s realitou, tím lépe.

Na YouTube najdete video, ve kterém skupina lidí nabízí kolenjdoucím sklenici nového výtečného mléka. Jakmile dotyčný sklenici vypije, promotéři mu oznámí, že se jedná o mléko psí. Všichni do jednoho reagují úšklebky a je naprosto zřejmé, že by šli nejradši za první roh a tam obsah svého žaludku vyklopili. Přestože se reálně jednalo o mléko kravské, je úsměvné, jak automaticky přijímáme určité produkty, protože nám od dětství celý svět tvrdí, že jejich konzumace je zdraví prospěšná, a de facto totožné produkty, pouze z jiného zdroje, nám přijdou nechutné, odporné a prostě ble. Taky bych se toho ani netkla. Jak jsou ty naše vzorce chování velmi silně zakořeněné...

Mléčný svět, jak ho známe dnes, nebyl vždy samozřejmostí. Dá se říct, že ještě nedávno se mléko pilo výhradně čerstvé a jen tehdy, když měla kráva tele. A ani tak si naši předci mléko nedopřávali každý den, protože bylo primárně určeno komu? Správně, teleti (docela logická odpověď). Až průmyslová revoluce a následující události přinesly mléčnou změnu. Skleněné lahve, objevení pasterizace, vznik dopravních uzlů, velkochovy, automatická dojící zařízení, touha lidí po dostupnosti zboží... ideální podmínky pro chov mléčného giganta. Pořád se nám

ale zdálo, že by nám ty kravičky mohly dávat mléka ještě více. Tak jsme je trochu vyšlechtili, upravili jim krmivo, začali jsme je dojit ještě intenzivněji, ale hlavně, zavedli jsme jim cyklus neustálého oplodňování. A také jsme tentokrát byli chytřejší. Abychom nebyli o nějakou tu kapičku ochuzeni, mléko už telátkům nedáváme. Lakomečci lakomí. Tak se to říkávalo ve školce? Dokonce jsme si vyšlechtili rekordmanku. Její ctěné jméno je Muranda Oscar Lucinda z rodu holštýnského a nutno uvést, že Muranda během 365 dnů vyprodukovala 67.914 liber mléka (tedy téměř 31.000 kg). Rekord byl zaznamenán v roce 1997, tak je docela dobře možné, že byl dnes již překonán. Běžné výsledky nerecordmanek se ustálily na cca 80 librách mléka denně (něco mezi 30-40 kg). Odměním těmto rekordmankám budiž hormonální stimulace a odběr vajíček, abychom o takové poklady na zemi nepřišli. Obsah tuku v kravském mléce se pohybuje mezi 3-5 %. Pro srovnání produkce a obsahu tuku v mléce se podívejme na nás, lidi. Lidské ženy jsou schopny vyprodukovat okolo 2 liber mateřského mléka denně, tedy necelý jeden kilogram s obsahem tuku 4,5 %. Takový plejtvák obrovský, to je jiný frajer. S produkcí 200 litrů mateřského mléka denně s obsahem tuku 35-50 % je nepřekonatelný. Že jsme ho ještě nezačali chovat pro mléko? Panečku, to by byly teprve zisky. A pokud jste ještě pořád pro zaměňování mateřských mlék jednotlivých savců, tak mi teď povězte, jakým mateřským mlékem byste mládě plejtváka nakrmili tak, aby přežilo alespoň jeden den?

Pokud pomínete zdravotní přínosy či nepřínosy mléka a pátráte dále, zjistíte, že etický rozměr mléčného průmyslu je extrémní. Dost často se na tento aspekt zapomíná. Nikdo nikoho nezabývá, tak co bychom si s tím lámali hlavu. Jenže krávy chované pro mléko vlastně nejsou vůbec tak šťastné, jako jsou jejich slavnější sestry veselé a fialové. Také se dozvíte, že krávy chované pro mléko jsou neustále opakovaně inseminovány (ano, nedávají mléko jen tak pro nic za nic), jsou jim odebírána telata, krávy za nimi teskní, a že při dojení mají krávy kolikrát tak poškozené cecky, že spolu s mlékem stroje dojí i krev a hnis.

A především, nakonec, až je doslova vycucáme, tak putují na ta stejná jatka, jako krávy „nemléčné“. Dobrá tedy, ale u nás je přeci spousta biofarmem a domácích produktů, tam to nemůže být přeci stejné? Ani biofarmám ale nezbyvá, než krávu dokola a dokola inseminovat a odebírat jí telata, aby bylo mléko na produkci. Můžeme se utěšovat tím, že kráva je alespoň venku na pastvě a spatří každý den světlo světa, na rozdíl od krav umístěných v kravínu. Ale stačí to? Navíc, ruku na srdce, o bio produkty a farmářské produkty je dnes zájem jako snad nikdy v minulosti, a s rostoucím zájmem roste kvantita, kam se nám potom ale posouvá kvalita? A na mysl mám kvalitu života hospodářských zvířat, pro některé života „zdroje“.

Mléko nám dávají krávy zvané dojnice. Dojnice je dospělá kráva. Teleti samičího pohlaví říkáme jalovice. Jakmile doroste do váhy 300-400 kilogramů, bývá zpravidla uměle inseminována. Z jalovice se nám stává březí jalovice. Jak nám ty děti rychle rostou! Po porodu (otelení) se z ní stává dojnice. To proto, že dojí mléko. V chovech, kde je cílem produkce mléka, je jalovice cca po dvou měsících opět inseminována. V průběhu březosti stále dojí mléko. Dva měsíce až měsíc před porodem je dojnice tzv. zasušena. Přestane se dojit. Po porodu začne dojnice zase produkovat mléko, a tak to jde dokola a dokola, až jednou pramen vyschne úplně. Cílem chovatelů je, aby byla dojnice každý rok otelená, aby byla zachována rentabilita chovu.

Je také důležité pravidelně zjišťovat ekonomickou hodnotu dojnice. Podle Assoc. Prof. Victora E. Cabrery, Ph.D. posouzení hodnoty dojnice a rozhodnutí o jejím nahrazení prvotelkou má velký ekonomický dopad na farmu. Po výpočtu dat bude kladná hodnota dojnice znamenat, že si ji má farmář nechat, a záporná hodnota znamená, že nahrazení krávy prvotelkou je ekonomicky výhodné. Při rozhodování o vyřazení krav se musí brát v úvahu prodej mléka, náklady na krmivo, hodnota telat, náklady spojené s úhyny, náklady spojené s vyřazením z reprodukčních důvodů, náklady na reprodukci a provozní náklady na prvotelku. Pokud kráva

nezabřezne, stává se její hodnota až zápornou. Důležitým faktorem je posouzení současné mléčné produkce a následujících laktací a čím vyšší je očekávaná produkce, tím vyšší je hodnota krávy. Důležitá je také očekávaná produkce prvotelky, která má původní dojnici nahradit, a čím je vyšší (tzn. lepší genetická vybavenost), tím nižší je hodnota krávy. A takto se bavíme o živých tvorech. Takto s nimi pracujeme. Kus, produkce, hodnota, vyřazení...

Ach ty sýry! Neznám nikoho kolem mě, kdo by sýry nemiloval. Sama jsem ten případ. Vyřadit ostatní mléčné produkty z jídelníčku je laláč, ale sýry? V mé domácnosti jsou v lednici pouze veganské sýry, ale jsou nebezpečné návštěvy u kamarádů, večírky a oslavy. Sama přemýšlím nad tím, proč mě ani nenapadne sáhnout po salámu na talíři, ale sáhnout po sýru mě napadá víc, než bych sama chtěla. Je to tím, že na sýru si lze de facto vybudovat závislost (tedy alespoň to tvrdí některé studie)? Nebo je to tím, že si mlékárenský průmysl nespojujeme s takovým utrpením zvířat, jako průmysl masný? Z nějakého důvodu to tak máme všichni nastavené. Jenže nakonec, které zlo je větším zlem? Maso? Mléko? Pravděpodobně si můžou podat ruce.

Agro průmysl by se do mě teď asi pustil a tvrdil nám, že krávy jsou vlastně šťastné. Třeba jsou, třeba nejsou, udělejte si obrázek sami. Možná zmiňme něco málo ze zповědi osoby, která absolvovala praxi na jedné mléčné velkofarmě. Přeci jen osobní zážitek dokáže kolikrát říct více a tento konkrétní zážitek jsem si dovolila vypůjčit z portálu www.soucitne.cz. „Měli jsme moc pěkné ubytování s výhledem přímo na stáda krav, které se mačkaly vedle sebe ve svých vlastních hovnech a čekaly na svůj každodenní žvanec. Také jsme viděli nahánění krav, mlácení do nich a neustálé řvaní, aby se pohuly do dojírny. Krávy se samozřejmě brodily po kolena v močce a do samotné dojírny nešly, nýbrž spíše klouzaly. Samotná dojírna je vykachličkovaná větší místnost s pogumovanou podlahou. To ale nijak nezabrání podkluzování na hovnech, která si krávy natahají ze špatné podestýlky, což jsou vysušená hovna, která se dají takhle neustále

recyklovat dokola. Co mi přišlo ale opravdu odporné, to bylo nejen to, že se cucače mléka přímo napojují na často i špatně ošetřená vemena, ale potom samozřejmě odpadávají do těch hoven a otírají se o to. Přestože mléko potom prochází filtry, ten pocit, že v něm byla hovna a hnis z kravských vemena, je prostě hrozný. Některá vemena byla silně zastrupovaná a popraskaná, některá měla zablokovaný východ natolik, že se jim tam hromadila tekutina a hrozilo jim prasknutí. Krávy jsou tu čistě jen stroje na mléko, mají na krku přístroje, kterými se měří dojivost, a když je dojivost špatná, kráva je „rozbitá“ a jde se opravit k veterináři. Pokud kráva opravit nelze, její osud je jasný – buď „pojde“ sama, než se stihne odvézt, nebo jde s velkou várkou na jatka. Protože odvoz nebo injekce smrti jedné krávy je mnohem dražší, než počkat na celou várku, která tam má jít. Vemena mléčných plemen krav jsou gigantická. Některé krávy kvůli nim sotva chodí. Krávy se samozřejmě oplodňují uměle. Tři krávy se za velkého povyku, křiku a plácání po zadku dostanou do kovových držadel, kde se upevní tak, aby nemohly kopat, mlátit sebou a nic dělat. Je jim „vykdyán“ trus zevnitř a potom se kráva spodem oplodní druhou štíhlou trubičkou za vsunutí ruky do řitního otvoru, aby to šlo lépe. Někdy se kráva brání více, někdy méně, příjemné to ale rozhodně není. Po čase se narodí telátko. Na farmě většinou někdo je, ale někdy se stává, že krávu rodí někdo, kdo o tom ví velké kulové. Pokud nejsou peníze, najímají se levné síly, často cizinci, kterým nízký plat nevadí, ale kteří zároveň nevědí, co mají s takovou rodící krávou dělat. Pak nastává boj pro všechny strany. Pokud se podaří tele vyndat a je v pořádku, očistí se a odveze pryč do telecích bud. Kráva se podojí, aby se tele mohlo poprvé napít. Nepije ale od samotné krávy. Někdy se část mleziva využije na tvorbu dalších výrobků, jako jsou sýry, tedy ani tele nedostane celou dávku. Pokud má tele nějaké zdravotní problémy, tak se ho snaží vyléčit. Pokud to ale nejde, tele de nechává dožít, někdy v bolestech, často je na něm vidět, že je nežitvotvorné a jen trpí. Jejich další výživu tvoří mléko zředěné s vodou nebo náhražky mléka zředěné

vodou. Telata se rozdělují podle pohlaví, každé je potom určeno k něčemu jinému. Tato farma měla svého veterináře, který pravidelně či nepravidelně dojížděl za krávami a ošetřoval je. Nemocné krávy se naženou do léčebny, což je malá místnost, kde jsou opět kovové držáky, které krávu drží tak, jak je potřeba. Když kráva potřebuje dostat nějaké vitamíny tlamou, přiváže se za čumák k vršku a stáhne se jí hlava tak, aby měla tlamu otevřenou, potom se do ní dá 2litrová lahev, a ta se jí tam nechá, dokud jí nenateče dovnitř. Kráva se nemůže nijak bránit, protože je pevně upevněná v nepřírozené pozici. Hodně krav má problémy po porodech, jak kvůli špatné zoohygieně, tak kvůli celkovému životnímu stylu neustálého rození. Veterinář jim musí neustále vyndávat zbytky po plodových obalech a po telatech samotných. Mají samozřejmě spoustu kvasinek a musí se jim zavádět velké tablety hluboko do pochvy, aby mohly rodit dál. Místnost je hnusná, smradlavá, všechny ty hleny, krev a odpornosti se tam mísí, krávy jsou vystresované a jediné, co je čeká, je jen další stres a rození a přesuny a dojení. Kdokoliv, kdo jí maso, pije mléko nebo jí mléčné výrobky, by si měl zkusit žít na velkofarmě týden. Nebo si projít život s alespoň jednou krávou. Jaké to je, takhle žít a potom skončit na jatkách. Být neustále znásilňována, vycucávána, pleskána, mlácena, násilně donucována k různým věcem. A potom by si měl každý tu krávu zkusit zabít, protože po něčem takovém by to prostě nedokázal. Dívat se do očí týraného tvora a říct mu, že ho po tolika útrapách zabije jen proto, aby se mohl opět najíst.“

Abychom pokročili dále od mléčných chovů, zde je jeden z mých mléčných postřehů - v našich restauracích není (většinou) až takový problém dát si jídlo bez masa, ale je velký problém najít v jídelničkách bezmasý pokrm, který by neobsahoval mléčný produkt. Ať už se bavíme o rizotech, které jsou zalité smetanou, o těstovinách, salátech s dresinky, omáčkách.... V podstatě téměř vše je nějakým způsobem dotčeno mlékem. A komu se chce chystat si každý den krabičky s jídlem a ostudně je pojídat před restaurací?

Veganské restaurace se nám sice pomalu začínají rozmnožovat, ale pořád jejich dostupnost není taková, abychom měli trochu jednodušší život. Věřím tomu, že do budoucna se i gastronomie více přizpůsobí poptávce (pokud tedy budeme poptávat) a běžně si budeme moct objednat jídlo, které nejen, že bude bezmasé, ale bude také bezmléčné. V dnešní době mám trochu pocit, že pokud chcete jíst vegansky, jste odděleni ve speciálních místnostech. Nemůžete jít do jakékoliv restaurace a najíst se v ní v souladu se svým přesvědčením, ať už ho zastáváte z jakéhokoliv důvodu. Bohužel, pokud si chcete dát veganskou večeři, jste odsouzeni k večeru strávenému sami se sebou, protože poměr mezi vegany a nevegany si dokážete asi představit (pokud pomínu, že veganské restaurace nejsou prozatím koncipovány na večerní posezení s přáteli u skleničky). Nevím, jak jste na tom vy, ale já se sama do restaurací ani barů nevydávám. Tedy vesměs mi nezbývá nic jiného (pokud chci žít společenským životem), než jít do zařízení běžného, kde budu jako vždy mžourat do jídelního lístku a doufat, že alespoň jedno jídlo bude pro mě přijatelné. Netvrdím, že jsem důsledná, to vůbec ne, ale pokud bych měla v restauraci možnost volby, byla by důslednost mnohem snazší.

K možnosti volby je však krom poptávky zapotřebí i trocha tolerance veřejnosti. Prozatím jsme jakožto veřejnost taková „jídelní nacisti“, protože požadavek nemasa a nedej bože nemléka dokáže pořádně rozvířit emoce. Zrovna včera jsem byla v jednom baru zaměřeném na gin. Jako jediné jídlo nabízeli pastrami s roastbeefem. Pana číšníka jsem se zeptala, jestli náhodou nemají i něco bez masa. To prý „opravdu ne“. Odvětila jsem, že by mohli myslet i na nejdřívější masa (úmyslně se vyhýbám slovu vegan nebo vegetarián, plaší to lidi, takže pozor na to!), a dostala jsem odpověď „To je, jak kdybyste po mně chtěla, abych do kávy dával sójové mléko.“ Pokračovala jsem: „Tak to už by mělo být samozřejmostí. Přece se chceme přiblížit západu, tam je to standard.“ Číšník mi odvětil: „A taky tam podle toho všichni vypadají. A tady jste v ginovém baru, ne v kavárně.“ Přestože

prezentují, že mají výborného baristu, nechala jsem to být.

Můžu ještě jednu ukázkou? Ve městě, kde žiju, je restaurace, nebo spíše bistro, které prodávalo masové koule. Z masových koulí se z nějakého důvodu staly koule bezmasé. Reakce na sociálních sítích byly typu: „Jsem masař, a né nějaký králík!“ - „Bezmasé jídlo je jedovaté.“ - „Tak to zase můžete rovnou zavřít“ - „Mám u vás chuť utrácet míň, vlastně neutrácet vůbec, proti vegan a vegetarián věcem vlastně vůbec nic nemám, ale abych si pro maso jezdila k rodičům na vesnici. Ti zkurvení vegani mi lezou na nervy.“

Páni, já si pod sebou kopu dost velkou jámu. Ale já s hatery nemám problém, na to už jsem dost stará.

Vše leží v budoucnosti. Trh se bude vyvíjet podle našich přání, pokud budou dostatečně hlasitá. Dnes již nemusíme jít do prodejny se zdravou výživou, abychom si koupili tofu nebo veganskou pomazánku. Ano, výběr zboží není široký, ale před nějakou dobou byste v běžném obchodě na takové typy potravin ani nenarazili. Ještě u nás máme velké rezervy, které se, jak věřím, časem vyplní. Malé okno do budoucnosti jsem viděla v USA, kde jsou, pokud se týká alternativ masa a mléčných výrobků, o něco dále. Na druhou stranu, Amerika má možná světu nejvíc co kompenzovat. A proč alternativy toho, co jsme zvyklí jíst? Nebo byli zvyklí jíst? Slyšela jsem názory, že pokud se snažíme obstarávat si alternativy masa a mléčných produktů, tak celé naše počínání postrádá smysl a měli bychom se vrátit k původnímu stravování. Překvapivě nejde o to, že by nám naše tradiční jídlo nechutnalo, ten důvod leží někde jinde, což jste ale asi všichni pochopili.

Abychom mléčnou kapitolu důstojně zakončili, co se na její závěr podívat na pár mléčných čísel? V malé České republice bylo za období jednoho jediného měsíce (květen roku 2018) dodáno registrovaným prvním kupujícím a prodáno konečným spotřebitelům 274.187,3 tun mléka. Za období 5 měsíců (leden až květen roku 2018) to bylo krásných

1.303.921,3 tun. Žádné velké výkyvy v prodeji množství prodaného mléka se poslední léta neodehrávají. A to ani v rámci EU. V USA, Austrálii a na Novém Zélandu v roce 2018 produkce mléka spíše roste. Poptávka po mléce je na světovém trhu údajně dobrá. Čína udržuje své prvenství v dovozu sušeného mléka, másla, sušené syrovátky a laktózy. Ovšem netroškařme a podívejme se na produkci mléka celosvětově. 510,09 je číslo roku 2018. 510,09 miliónů metrických tun mléka. Metrická tuna odpovídá hmotnosti 1.000 kilogramů. Bavíme se tedy o 510.090.000 x 1.000 kilogramů mléka. Já jsem byla vždy špatný počtař, ale pokud bychom chtěli znát přesné číslo v kilogramech, přidáme k našemu číslu tři nuly, co myslíte? A najednou máme šílených 510.090.000.000, což vlastně ani nevím, jak přečíst. Že by 510,09 miliard kilogramů? Pro srovnání - v roce 2013 byla produkce mléka 466,63 miliónů metrických tun. Od té doby pouze stoupáme až na dnešní hodnoty.

Evropa, Severní Amerika, Argentina, Austrálie... všechny tyto země nebo společenství zemí spotřebují ročně více než 150 kg mléka na hlavu. A v jaké podobě těchto 150 kg mléka každý z nás (alespoň v EU) zd'obne? Jsme milovníci sýrů, není tak s podivem, že 37 % mléka je určeno právě k jeho výrobě. Podle všeho také máme hodně rádi máslo, které zastává hrdou druhou pozici s 30 %. Bramborová medaile náleží smetaně. Až za smetanou se umístilo klasické mléko, acidofilní mléko a další produkty z mléka vyráběné.

Jak se zdá, mléčný trh jenom vzkvétá. Producenti mléka by se podle čísel měli válet v penězích podobně jako strýček Skrblík. Proč tedy občas v novinách čteme o dotacích a mléce? Protože produkujeme tak moc, že nám poptávka pokulhává trochu v závěsu. Producenti mléka v soutěži „urvi zákazníka“ snižují výkupní ceny mléka a dostávají se pod výrobní náklady. Státy tak, aby řešily nerovnováhu mezi nabídkou a poptávkou, a aby uchránili cenu mléka před propadem, dotují naše mlékaře. Dotace, kvóty, dovozní celní sazby, licence, intervenční nákupy, podpora spotřeby mléka ve školách...

řekněme, že toho státy zkusily už dost, aby mléko udržely při životě. Že by měl mlékárenský průmysl tak silné lobby?

IV. VEJCE NEBO SLEPICE

V předchozí kapitole jsme vejce a „stroje“ pro jejich výrobu trochu zanedbali. Aby jim to nebylo líto, podívejme se na ně blíže. Význam vajec domácí drůbeže, která konzumujeme nejvíce, je především biologický. Mají zajistit reprodukci nového druhu, to pro nás asi nebude žádná novinka. Kde vejce vznikají? V pohlavních orgánech nosnice. Žloutek je samičí pohlavní buňkou. Bílek má pak chránit žloutek proti mechanickému poškození. Když vejce rozklepnete a trochu více se na obsah podíváte, v podstatě to není nic lákavého. Bodejť by taky bylo, když jde o prostředek reprodukce. Kdyby lidské ženy snášely vejce, rozhodně by nikdo neuvažoval nad tím, že by je požil, stejně jako lidské mateřské mléko (pomineme-li lidská novorozeňata). Konzumovat zárodky jiných druhů by nám ale stále přišlo normální, tak jako požívání jejich mateřského mléka.

Je pravdou, že slepice snáší vejce přirozeně i bez přítomnosti kohouta. Tedy jinými slovy, slepice vejce snášet bude s kohoutem i bez kohouta. Jediným rozdílem je to, že bez kohouta nebudou kuřátka, protože nedochází k oplodnění slepic. Nepůsobí vlastně tak eticky zle pojídat vajíčka, když je slepice snáší tak nebo tak, no ne? Jenže on chce celý svět pojídat vajíčka. A často. Z produkce vajec se stala masová záležitost, která zařadila vaječný průmysl mezi ty nejkrutější.

Přemýšleli jste někdy nad tím, proč na pultech s masem nenajdete běžně kohouta? To proto, že stovky milionů čerstvě vylíhnutých kohoutků je ročně zabito. Z jakého důvodu? Že by byly slepice až takové feministky? Nebo možná slepinistky? To nebude ten pravý důvod. Kohouti jednoduše nejsou profitabilní. Protože slepice snáší vejce i bez nich, výkrm kohoutů by byl dražší, než kolik by se vydělalo

na prodeji kohoutího masa, a tak se jich vaječný průmysl zbavuje. Zbavuje se jich tak, že je vyhodí do kontejneru, kde postupně umírají. Zbavuje se jich tak, že je naháže do odpadkových pytlů, kde se udusí. Nejčastěji se jich však zbavuje tak, že je živé nahází do drtičky na maso a zmáčkne tlačítko start. Také plynová komora přijde vhod. A je úplně jedno, jestli si koupíte vejce klecová nebo organická. Kohouti nejsou profitabilní nikde. Dejme tomu, že narození kohoutci zemrou poměrně rychle. Slepice jsou však od svého narození mašinami na vejce a jejich celý život je jedno velké peklo.

Všimli jste si někdy kódů, které jsou na vejcích naražené? Vždy začínají číslem 0-3. 0 = chov v ekologickém zemědělství, 1 = chov ve volném výběhu, 2 = chov v halách, 3 = chov v klecích. Bohužel, protože většina z nás si nechá pro korunu koleno vrtat, kupujeme si nejčastěji ta vejce, která začínají číslem 3.

Přirozený životní cyklus slepice trvá 15 - 20 let. Vaječný průmysl jim tento cyklus zkracuje na 1 - 2 roky. Jakmile poklesne jejich produkce vajec, jedou okamžitě na jatka. Většinou jsou tak zdevastované, že jejich maso nejde ani na trh určený pro nás, ale používá se pro jídlo pro zvířata a také jako základ vývarů.

Aby produkce vajec byla během krátkého života slepice co nejvyšší, využívá vaječný průmysl různé metody. Často bývají „trojkové“ slepice vyhladověny, aby se nuceně přepeřily (při přepeření slepice vejce nenesou). Šok a stres z hladovění zkracuje dobu, po kterou slepice nesnáší vejce. Slepice trojkové nemají celkově moc záviděníhodný život. Celý ho stráví natěsnané v holých klecích s téměř žádným prostorem k pohybu. V neobohacených klecových chovech (které jsou dnes již v EU zakázány) bývají klece uloženy v halách v dlouhých řadách v několika patrech nad sebou, tzv. bateriích. Protože jsou klece umístěny nad sebou, za šťastnější můžeme považovat horní patro, jelikož na jeho obyvatele nemohou dopadat fekálie spolubydlících z jiných pater. Na slepice svítí intenzivní umělé osvětlení

mnoho hodin denně, jelikož světlo podporuje snášení vajec. Celý přibližně jeden rok, který slepice stráví v klecích, nevidí přirozené světlo nebo trávu. Nedostanou se ven z klece, dokud nejsou převáženy na jatka. Některé slepice se převozu na jatka ani nedožijí, protože jsou tak zubožené, že zemřou. Koli-krát to nikoho ani trochu nezajímá. Slepice v kleci tlí, a protože je potřeba vyplnit prázdné místo, dostane k sobě tlící slepice novou spolubydlící.

Existují ještě tzv. obohacené klece, kde mají slepice o trošičku více místa k nějakému pohybu, ale žádné markantní zlepšení života slepic nepřináší. V těchto typech chovů je u nás chována drtivá většina slepic.

Slepice „dvojkové“ se mají trochu lépe. Už nejsou zavřeny v malých klecích, ve kterých se můžou stěží pohnout, ale jsou zavřeny v přeplněných v halách, v nichž se můžou alespoň částečně přirozeně projevat. Mají vlastně hromadně takovou jednu velkou klec.

„Jedničkové“ slepice by měly být chovány ve volném výběhu. Taky si pod volným výběhem představíte slepice na otevřené zahradě, kde můžou celý den pobíhat, zobat trávu, zrní, a na noc se uchýlí ke spánku do kurníku? Alespoň já to takto zažila u babičky. Ten obraz, který v nás evokuje slovo volný výběh, není v tomto případě úplně odpovídající. Slepice jsou stále chovány uvnitř a volný výběh představuje pouze malý venkovní prostor, k němuž mají slepice přístup (je otázka, jak často). Přestože jedničkové slepice se mají lépe, než dvojky či trojky, pořád mají ještě daleko k alespoň normálnímu životu. Jejich zobáky jsou stále ořezávány, stále žijí ve svých vlastních výkalech, stále jsou často krmeny umělými krmnými směsmi, a stále končí na stejných jatcích jako dvojky a trojky. Možná jenom pro zajímavost dodám, že v některých chovech (u jatečných kuřat) se udržuje čistá podestýlka. Ale nemyslete si snad, že by důvodem bylo blaho kuřat? Důvodem je Čína a její oblíbený snack – kuřecí pařáty. Jednou vedlejší produkt jatečných kuřat je dnes výdělečným obchodem.

Slepice „nulkové“ jsou chovány v nejlepších podmínkách z naší číselné škály. Pořád ale nemají přístup ven, kdykoliv si usmyslí. Světlo sluneční se i v těchto chovech doplňuje světlem umělým, aby se zvyšovala produkce. Chovatelé však musí plnit určité podmínky, aby mohli o svá vejce orazit.

Z velkochovů jde dokonce slepice po jejich „vyřazení“ odkoupit. Cena se pohybuje okolo 30,- Kč a pokud takto učiníte, připravte se na to, že získáte zbídačené zvíře, které bude holé, bude se bát světla či šlápnutí na trávu, a bude to chtít nějaký ten čas, než si na svobodu zvykne. Od kamarádky rodiče si několik takto zubožených slepic pořídili. Takové variace na naháče. Peří téměř neměly, pařáty přerostlé, byly vyděšené z trávy a prostoru. Z počátku jim museli na trávu dávat klece pro králíky, které se používají, když spásají trávu. Za nějaký čas byly k nerozeznání. Obrostly peřím, přestaly se bát a začaly snášet vejce.

Možná by stálo za to se trochu nad továrnami na vejce zamyslet a při nákupu vajec se nepodívat pouze na cenu, ale také na číslo, které je na vejcích oraženo. Přeci jenom, slepice nejsou tak hloupé, jak se nám mohou zdát. Naopak, slepice si počínají inteligentně a vynalézavě v mnoha situacích. Mají vybudovanou pevnou sociální strukturu. Ovládají empatii, umí rozeznat jednotlivé osoby, nechají se ochočit a jsou schopny vyřešit i nelehké problémy. Drůbež je dokonce schopna provádět logické úsudky, ke kterým my lidé docházíme až okolo sedmého roku života. Myšlenka drůbeží inteligence se nám může zdát dost zcestná, ale bude to spíše tím, že drůbež považujeme více za komoditu než za ptáka.

Světovým producentem vajec je Čína. V roce 2015 byla světová produkce vajec téměř 72 miliónů tun. V roce 2016 už téměř 74 miliónů tun. V roce 2035 se podle meziročního růstu očekává produkce vajec 100 miliónů tun. Vejce váží podle své velikosti od nějakých padesáti do sedmdesáti gramů. Tak si asi dokážete představit ty miliardy vajec, které každoročně vyprodukuje.

A na závěr malá poznámka k domácím chovům. Můžete zaslechnout hlasy, že ani domácí vejce nejsou ideálním řešením. Původ kuřat je totiž v líhních, tedy od slepic nosnic. De facto nákupem takového kuřete podporujeme líhně a velkochovy. Slepice také údajně v minulosti nesnášely takové množství vajec, jako je tomu dnes. Předcházelo tomu selektivní šlechtění. Dnešní produkce vajec je pro slepice nezdravá a nepřírozená a již pouze zdaleka připomíná původní reprodukční cyklus ptáků (několik snůšek ročně). Vytvořte si své vlastní závěry.

V. LIDSKÉ BESTIE

„Vyrůstal jsem za války a velice dobře si pamatuji, jak se Němci durdili, jak můžou Češi ronit slzy nad Židy, když na východní frontě trpí a umírají krásní mladí Němci. To jsem slyšel několikrát. A teď to slyším znovu. Jak můžu litovat zvířat, někde zavřených ve vězení, když přece umírá tolik lidí. Jako by židovská bolest méně bolela než árijská, zvířecí než ta lidská.“ (Erazim Kohák, český filozof, spisovatel a vysokoškolský pedagog).

Ráda se dívám na cestovatelské dokumenty. Poměrně často se v nich však setkávám s prvky obětování zvířat z náboženských důvodů. Zrovna dnes mi zvýšil tep dokument o cestování po Tichomoří, kde při rituálu pohřbu obětovali 80 volů a 300 prasat. Jedno úmrtí člověka tak má být vykoupeno úmrtím 380 zvířat. Proboha proč? Ve své omezenosti zacházíme s živými tvory jako s věcmi. Možná hůře než s věcmi. Spoustu věcí opečováváme, dáváme si pozor, aby se nerozbily nebo abychom je neztratili a pokud se stane, teskníme za nimi. S živými bytostmi však zacházíme jako s balíkem, který několikrát hodíme o zeď, pošlapeme ho, a nakonec mu uštedříme několik ran nožem. A vše to elegantně zabalíme do mašličky náboženství, která naše jednání ospravedlňuje. Nejen ospravedlňuje, ale vyzdvihuje. Nemůžu si pomoci, ale trápí mě jedna otázka. To opravdu nikomu z těch, kteří se takových

„posvěcených“ obřadů účastní, ani na vteřinu neproběhne hlavou myšlenka, jak je to celé zbytečné?

„O oběti a obětování si myslí obětovaná zvířata něco jiného než přihlížeči. Ale člověk je dosud nikdy nepustil ke slovu.“ (Friedrich Nietzsche, německý filozof a spisovatel).

Co Korida? Ta se ani nemůže ospravedlňovat náboženským základem, vznikla jako určitá forma her. Od kdy je v pořádku zabíjet pro zábavu s masivní podporou početného publika a nazývat to tradicí?

Co psí zápasy? Kohoutí zápasy? Pro zábavu? Pro vzrušení? Pro peníze? Tradice?

A co Yulin festival konající se každoročně v Číně, v rámci kterého je zabito okolo 10 tisíc psů a to velice drastickým způsobem? Kultura? Co vaření psů zaživa? Přestože milióny lidí proti těmto „tradicím“ bojují, Čína se vzpírá.

Tot' pouze několik (velmi málo) příkladů toho, že pokud na násilí na zvířatech umístíme ceduli náboženství, tradice či kultura, najednou vše dostává jiný rozměr.

Zemí, které jsou známé svou krutostí ke zvířatům, je na světě stále hodně. Narazila jsem na výzkum provedený organizací World Animal Protection. Na základě tohoto výzkumu byl vytvořen Index ochrany zvířat, který klasifikuje 50 zemí podle úrovně jednotlivých oblastí ochrany zvířat písmeny A (nejvyšší stupeň ochrany) až G (nejnižší stupeň ochrany). Nejnižší stupeň ochrany v mnoha oblastech ochrany vyznačují především asijské a africké státy (samozřejmě ne plošně).

„Osvětím začíná tam, kde člověk stojí na jatkách a říká: vždyť to jsou jen zvířata.“ (Theodor W. Adorno, německý sociolog, filozof a muzikolog).

Abychom se vrátili k tématu, který je pro tuto kapitulu primárně zamýšlen, přesuňme se do prostředí velkochovů a jatek. Co se děje v myslích lidí, kteří na jatkách pracují? Jak je možné, že nemají výčitky svědomí a u některých lze dokonce pozorovat

prvky agrese? Věřím, že naprostá většina z nás si nedokáže představit, že by podřízla krávkě hrdlo nebo šla okolo a kopla si do ní. Dokonce si ani neumíme představit dívat se na smrt. Proto si troufám říct, že práce na jatkách nebude ničí vysněnou prací. Všichni jsme však zažili růsty i pády, a pokud se octnete v situaci, kdy vám nic jiného nezbývá, přijmete jakoukoliv práci.

Přemyslím nad lidským chováním, především nad agresí, a vzpomínám si na stanfordský vězeňský experiment, který byl proveden někdy v 80. letech. Spočíval v uzavření určitého počtu dobrovolníků do uměle vytvořeného vězení. Dobrovolníci byli rozděleni do rolí vězňů a bachařů. Přestože se jednalo o fiktivní a uměle vytvořené podmínky (reálně nikdo nebyl vězněm a nikdo nebyl bachařem), u dozorců se začala projevat výrazná krutost. Experiment musel být předčasně ukončen, a to již po 6 dnech. Výsledek překvapil nejen dobrovolníky, ale i samotné tvůrce experimentu. Experiment byl podniknut převážně za účelem určitého „ospravedlnění“ brutálních zločinů v době války a měl ukázat, že tyto zločiny jsou dílem obyčejných lidí vystavených extrémním podmínkám, nikoliv psychopatů.

Pokud tedy dostaneme roli a jsme určitým způsobem vystaveni extrémním podmínkám, vypneme naše svědomí a začneme se chovat jako lidské bestie? Je to případ zaměstnanců velkochovů a jatek?

Slyšela jsem, že vojáci ve válce po 5 zabitích vypínají svědomí a se vším se vyrovnávají až po návratu domů. Nevím, jestli můžeme tento poznatek aplikovat na pracovníky jatek, ale je možné, že časem jednoduše otupí, stejně jako vojáci ve válce, kteří jsou nuceni zabíjet. Teprve až poté, kdy svá zaměstnání opustí, otevírají svá srdce a musí se nějakým způsobem vypořádat s tím, co zažili. Nevěřím tomu, pokud tedy netrpíte nějakým psychickým onemocněním, že odejdete ze zaměstnání na jatkách a ani to s vámi nehne.

Podle některých studií se u pracovníků na jatkách snižuje citlivost k utrpení a jsou více násilní,

a to nejenom vůči zvířatům, ale také vůči lidem. Překvapivě násilné chování na jatkách více vykazují ženy, což je přisuzováno zejména určité potřebě žen dokázat své postavení. Asi my ženy pořád trpíme pocitem méněcennosti. Ve městech či obcích, v nichž se jatka nachází, se vyskytuje ve zvýšené míře domácí násilí a jiná násilná trestná činnost. Nechci tvrdit a ani si nemyslím, že by zaměstnanci jatek byli psychicky nemocní nebo že by všichni museli být násilní, ale pravděpodobně se najde pár takových, kteří mají predispozice k agresí, a jejich brutální zacházení se zvířaty jim slouží jako „legální“ vybití jejich zlosti. Je to první krok k tomu, aby svou agresí začali obracet také vůči lidem. Možná i proto je na velkých industriálních jatkách více než 120 specifických pracovních zařazení, ale vidět zvíře při jeho zabití můžou asi pouze 2 nebo 3 druhy práce. Buď nám zaměstnavatelé pečují o psychickou kondici zaměstnanců nebo se snaží zabránit apokalypse. Timothy Pachirat, který pracoval v utajení na jatkách v Nebrasce v rámci svého disertačního výzkumu na Univerzitě Yale, uvedl, že měl předem různé představy a očekávání, nic ho však nepřipravilo na naprostou neviditelnost zabíjení. Samozřejmě, byť se tyto korporáty snaží skrývat co nejvíce, není možné, aby k odhalení nedocházelo, zvláště pokud se zabijí dvacet tisíc zvířat denně. Zaměstnanci si pak běžně ventilují svou zlost tak, že pro srandu týrají zvířata. Trhají hlavy kuřatům, hrají fotbal s živými krocany nebo třeba pouští elektřinu prasatům do zadnice. V době, kdy se všichni více zajímáme o jídlo na našich talířích a o jeho původ, nestálo by za to zajímat se i to, kdo je u celého procesu zpracování jídla jako první?

Pro psychology není poznatek, že násilné povahové rysy člověka se derou více na povrch, pokud jsou svědky dennodenní rutiny zabíjení bezelstných zvířat, žádný novum. Psychologové dokonce dali tomuto fenoménu jméno - Sinclairova hypotéza. Upton Sinclair je autorem knihy „The Jungle“, provokativní novely o zaměstnancích jatek, která byla publikována v roce 1906. V roce 2009, tedy něco málo přes sto let poté, co kniha The Jungle spatřila světlo světa, vydali Amy J. Fitzgerald (Univerzita

Winsdor), Linda Kalof a Thomas Dietz (oba z Michiganské státní univerzity) Empirickou analýzu, která demonstruje příčinnou souvislost mezi přítomností jatek v určitém místě se zvýšením kriminality. Tato práce potvrzuje, že přítomnost systematickému zabíjení je výhradním faktorem způsobujícím místní nárůst trestné činnosti jako je například sexuální obtěžování a další násilné činnosti. Obdobné potvrzují také slova bývalého zaměstnance jatek Gaila Esnitze, autora knihy „Jatka“ z roku 1997: „Měl jsem představu, že svého nadřizeného pověším vzhůru nohama na linku a pobodám ho. Pamatuji si, jak jsem říkal jinému zaměstnanci, že nemám problém namířit zbraň na jinou osobu a zmáčknout spoušť.“

„Od zabítí zvířete k zabítí člověka je jen krok a tím také od mučení zvířete k mučení člověka.“ (Lev Nikolajevič Tolstoj, ruský spisovatel).

Při rozhovorech se zaměstnanci jatek tito vypověděli, že musí vytěsnit všechny své emoce. Potřebují si vypěstovat silné obranné mechanismy, aby nepřemýšleli nad tím, že zbavují zvířata života. V této souvislosti mě zaujal článek, který zmiňuje názor části psychologické odborné veřejnosti – zaměstnanci na jatkách si jako obranný mechanismus vytváří tzv. zdvojenou (dvojí, chcete-li) osobnost. Osobnost, která pracuje na jatkách, je špatná, zatímco druhá osobnost, ta projevující se mimo zaměstnání, je dobrá. Tento systém pak lidem pomáhá v práci vypnout emoce a vykonávat ji mechanicky. Původně se samotná studie týkala nacistů a jejich popravčích, nicméně na základě výpovědí zaměstnanců jatek se u těchto projevovali obdobné vzorce chování.

Narazila jsem na rozhovor s bývalým zaměstnancem jatek v Austrálii. Nyní je aktivistou za práva zvířat. Josh na jatkách pracoval tři roky. Zaměstnavatelé byli tvrdí, byly nastaveny určité kvóty, které denně musely být splněny. Pokud se tak nestalo, zaměstnanci byli potrestáni odebráním odměn, které jediné ve spojení s nízkou mzdou tvořily základ pro to, aby byli schopni se uživit. Z tohoto důvodu se na jatkách nikdy nezastavovala zabíjecí linka. Pokud se někdo pokusil linku zastavit, ostatní zaměstnanci jej

počastovali naštvanými grimasami. A to i tehdy, pokud na linku zvíře spadlo, bylo stále živé nebo se nacházelo v jiné části linky, než mělo. Zaměstnanci obsluhují určitou část linky a jejich práce je automatická. Pouze někteří ze zaměstnanců mají povolen přístup do míst, kde se zvířata usmrcují. Josh byl jedním z těchto lidí. Viděl přijíždět zvířata, vyděšená, dehydratovaná a pokrytá ve fekáliích po stresující dlouhé cestě. Pokud zvířata nebylo možno dostat z kamiónu, který je přivezl, byl užíván elektrický proud na nejcitlivější části – hlavu a žaludek.

Jako svůj nejsmutnější zážitek popsal Josh den, kdy přivezli na jatka krávu, která již nadále nebyla použitelná pro mléčný průmysl. Kráva byla tak vyčerpaná, že zkolabovala na podlahu jatek. Namísto toho, aby ji veterinář uspal, rozhodl, aby se kráva nechala přes noc kde je, a ihned ráno šla na jatka pro maso. Ráno bylo určeno z toho důvodu, protože se linka mohla zpomalit, aby se kráva mohla na linku přemístit. Kráva byla březí, když ji zabili, tele bylo vyříznuto z jejího břicha.

Na jatkách, na kterých John pracoval, muselo být zabito minimálně 100 zvířat za hodinu. Výsledek této kvóty byl tento – ne všechna zvířata byla v bezvědomí, když byla dána na linku, na které jim bylo podříznuto hrdlo a rozřezáno jejich tělo. Některá ze zvířat dokonce byla stažena za živa z kůže. John sám několik obdobných incidentů zažil. Když je nahlásil, věc nikdo neřešil. Tento problém se bohužel vyskytuje na všech jatkách, a možná nejvíce tam, kde je zabíjena drůbež.

Je problém získat zpovědi současných či bývalých pracovníků jatek. Většina z nich, stejně jako Josh, se stydí za to, že na jatkách pracovali. Společnost takovéto lidi odsuzuje, protože zabíjí, protože dělají špinavou práci. Ale provinili se zaměstnanci jatek více než my, kteří maso hojně konzumujeme a zabíjení zvířat si tímto zprostředkovaně vynucujeme? Jediný rozdíl mezi zaměstnanci jatek a námi je v tom, že my ostatní nemáme koule na to, abychom zabili.

V rámci svého pátrání jsem narazila na zpověď dalšího mladíka, Kanad'ana Geoffa, který je veganem a který se nechal zaměstnat na jatkách, aby pořídil záběry z míst, do kterých se běžný smrtelník nedostane. Pouze zaměstnanci a všudypřítomná Smrtka. Velký to odvážlivec. Jako zbrusu nový zaměstnanec jatek zjistil, že naše mysl má způsob, jak se vyrovnat s neustálým násilím. Během prvních dvou týdnů se omlouval v duchu každému kuřeti, které „všel“ na linku, měl výčitky svědomí. Po uplynutí dvou týdnů však překvapivě tyto pocity ustaly. Jako by znečitlivěl. Na jatkách pracoval asi 2,5 roku a získal nejen kýžené záběry, ale svým způsobem také pochopení pro zaměstnance jatek, protože pokud on takto znečitlivěl, je možné, že to bude přirozená obrana pro zachování mentálního zdraví u každého. A pokud znečitlivíte k zabíjení, jste krok od znečitlivění k jinému násilnému chování. Dát ránu zvířeti, protože jste frustrovaný, zlomit krávkě ocas, kopat do slabin... Je to běžné, každý den. Je pozoruhodné, co jsme přijali za standard toho, co je v pořádku. Mysl se mi zatoulala k druhé světové válce a nacismu. Surovost, neoblomná přesvědčenost, koncentrační tábory, vojáci... Podle Claudie Koonz nebyli němečtí občané až tak špatní. Nacistická veřejná kultura byla už v předválečném období sycena směsicí rasových fobií a nacionalistické hrdosti. Obyčejní Němci byli na válečná zvěrstva připravováni prostřednictvím rasových teorií vycházející ze zdrojů, které si nezaslouženě uchovaly auru apolitičnosti. Jednalo se například o akademický výzkum, dokumentární filmografie, reklamní magazíny, pojednání o rasové hygieně a další zdroje. Nemohlo se to samé stát i nám? Systém nás dokázal přesvědčit tak, že přehlízíme, že jsme se ztotožnili s tím, co se děje, a zákonné texty (až na takovou úroveň jsme se dostali) popisující popravy zvířat nám nepřijdou ani trochu absurdní.

Myslíte, že bychom měli pokusit sociální média a kontaktovat Geoffa? Co říkáte? Dobrá tedy, jdu na to. Aaaa, chvilka napětí... Geoff byl velmi vstřícný a dostala jsem od něj odpovědi, které jsem potřebovala, abychom nemuseli jenom hádat.

Já: Vypíná se někdy linka nebo vše běží 24/7?

Geoff: Záleží, o jaká jatka se jedná. Na kuřecích jatkách, na kterých jsem pracoval já, jsou tři linky, které jedou 24 hodin, 6 dní v týdnu. Ten den, kdy jsou jatka zavřena, slouží k údržbě strojů. Na jatkách se střídala ranní, odpolední a večerní směna. Vím, že některá jatka zavírají přes noc.

Já: Vidí všichni zaměstnanci jatek samotné zabíjení zvířat?

Geoff: Pouze několik málo zaměstnanců je přítomno a vidí zabíjení zvířat.

Já: Myslíš si, že zaměstnanci jatek nějakým způsobem emočně strádají a mají problémy se se vším vyrovnat?

Geoff: Myslím, že většina emočně trpí na počátku. Později znečitliví. Pamatuju si rozhovor s jedním spolupracovníkem, který mi vyprávěl, že v okamžiku, kdy začal na jatkách pracovat, přestal na několik týdnů jíst kuřecí, ale později se k pojídání kuřecího zase vrátil. Pokud se týká mě, když jsem začal pracovat na jatkách, byl jsem veganem z etických důvodů. První dva týdny jsem emočně bojoval se vším tím utrpením a bylo mi líto všech těch zvířat. Potom ten pocit zmizel. Jsem stále veganem, ale dokonce i já jsem znečitlivěl.

Já: Konzumují zaměstnanci jatek maso?

Geoff: Ano, určitě.

Já: Dochází na jatkách k velké fluktuaci zaměstnanců?

Geoff: Každá farma a každá jatka mají vysokou míru fluktuace zaměstnanců. Je běžné, že lidé končí po první odpracované hodině.

Já: Poté, co jsi zveřejnil záběry, které jsi natočil, byly na tebe podány nějaké žaloby ze strany tvých bývalých zaměstnavatelů?

Geoff: Nikdy mě za nic nežalovali, protože jsem nedělal nic nelegálního. Co však udělali bylo to, že o mě začali médiím vykládat lži, aby vše vypadalo tak, že já sám jsem vyvolával násilí, které jsem natočil.

V podstatě tvrdili vše, co šlo, aby ochránili své zisky a zachránili si tvář před konzumenty.

Já: Který z tvých zážitků byl pro tebe nejhorší?

Geoff: Každé místo, kde jsem pracoval, bylo strašně svým vlastním způsobem. Pravděpodobně nejhorší práce byla „chytač“ kuřat. S kuřaty je zacházeno nejhůře. Lidé s nimi soucítí nejméně, jsou malá, a je jednodušší je týrat než větší zvířata jako krávy a prasata. Tato práce byla také nejvíce vysilující. Myslím si, že nejkrutější je mléčný a vaječný průmysl, protože nejen, že tato zvířata skončí na jatkách, ale před tím, než na ně doputují, jsou odsouzena k životu plnému deprivace, mrzačení a věznění.

Já: Jaký je stav zvířat, která jsou přivezena na jatka?

Geoff: Mnoho zvířat je už mrtvých. Kanada má nejhorší regulace převozu zvířat v západním světě. Je legální nechat zvířata v nákladních 2-3 dny bez jídla a vody (na cestě na jatka). Kanada má extrémní klima. Horká léta a mrazivé zimy. V létě zvířata při převozu umírají horkem a v zimě umrznou. Stávalo se, že celý nákladák dorazil se všemi kuřaty úplně zmrznutými. Bohužel, jatka budou stále přivážet zvířata v extrémním počasí, protože zastavit produkci by je vyšlo draž než přivážet mrtvá zvířata.

Já: Stává se, že zvířata jsou při vědomí, když jsou zabíjena a zpracovávána?

Geoff: Stává se to pořád. Když sleduješ jateční linku, uvidíš kuře bojující o život, které je zrovna ponořeno do vroucí vody v nádrži, kde se snaží bojovat asi další minutu.

Já: Zažil jsi násilí ke zvířatům pouze ze stresu nebo i jen tak „pro zábavu“?

Geoff: Většina násilí je součástí běžné praxe tohoto průmyslu, ale násilí vůči zvířatům ze stresu nebo pro zábavu je velmi běžné. Myslím si, že důvodem je to, že standardní praxe je tak krutá. Uhození nebo kopnutí do zvířete se zdá mírné ve srovnání s podříznutím jeho krku.

Já: Víš, kam míří zpracované zvíře a zda jsou všechny jeho části prodány?

Geoff: Nevím, kam všechny části míří, ale téměř vše se zužitkuje. Dokonce i peří. Většina nemasových částí zvířat se použije na krmení pro domácí zvířata nebo krmivo pro zvířata (hospodářská).

Já: Jsou s tím zaměstnanci ok?

Geoff: Ano.

Já: Mají zvířata nemoci jako rakovinu a podobně?

Geoff: Určitě některá zvířata mají, ale já jsem nebyl v pozici, abych věděl více. Můžu říct, že jsem viděl nádory a hnisy a infekce, když jsem pracoval v mlékárenství.

Já: Máte tam nějaké státní orgány kontrolující dění na jatkách (mám na mysli zejména násilí na zvířatech)?

Geoff: V Kanadě máme vládní úřad provádějící inspekci jídla (Canadian Food Inspection Agency). Jeho úkolem je regulovat podmínky na jatkách, ale inspektoři vidí pouze malou část jatek a velmi krátce. Pravděpodobně 98 % toho, co se opravdu děje uvnitř, inspektoři nikdy nevidí. Nad farmami není vládní dozor a žádná transparentnost, protože farmy jsou samoregulovány farmářským průmyslem.

Že jsou zvířata na jatkách kolikrát vystavena nehumánnímu zacházení, to asi není úplným tajemstvím. Americké ministerstvo zemědělství (USDA) v roce 2016 dočasně uzavřelo jatka v Oregonu, protože bylo zjištěno, že nedodržovala humánní praktiky zabíjení. Jde toto slovní spojení vůbec dohromady? Taky v roce 2018 si můžeme přečíst o zjištění USDA o nehumánním zacházení se zvířaty na jatkách. Jednalo se o bití. Byť nehumánní zacházení nebude výjimkou, moc často se nedočteme o tom, že by se o něj naše státní orgány zajímaly a řešily ho. Kolují zvěsti, kterým můžeme a nemusíme věřit, že stížností na jednotlivá jatka je poměrně dost. Jak od zaměstnanců, tak od samotných úředníků. Ale z nějakého důvodu se ve většině případů nic neděje.

V roce 2016 USDA odhalilo nelegální jatka v Seattlu. Špinavá stodola, tři řezníci. Co vyšetřovatel USDA viděl? A spolu s ním i všechna ostatní zvířata ve stodole? Dvě řvoucí krvácející ovce, které se snažil řezník podříznout tupým nožem. Obě byly těhotné. Na čerstvě zabitá zvířata si pak řezníci připravili špinavou pásovou pilu, aby si je nařezali. Co však bylo nejpodstatnější a z čeho byli muži obviněni? Distribuce masa, které neprošlo inspekcí a související zločiny.

Vyšší stupeň agresivního chování ke zvířatům představuje halal maso. Nikdy jsem úplně nevěnovala pozornost tomu, co vlastně halal znamená. Trochu jsem měla v povědomí, že maso halal pochází ze zvířat, která jsou podříznuta a nechají se vykrváct až k smrti, a že je vše nějakým způsobem spojeno s islámem. V rámci shromažďování informací jsem se dozvěděla, že halál je slovo arabské, které v překladu znamená „povolený“ nebo „připustný“. Tedy věci a činnosti, které jsou dle islámské tradice povoleny (v judaismu se v obdobném významu používá slovo košer). Islám určité potraviny zakazuje a označuje je za škodlivé. Tím však nekončíme. Náboženství nejen určuje, jaké potraviny je povoleno konzumovat, ale stanoví také způsob jejich úpravy. A protože jsme opět u náboženských obřadů a tradic, ve jménu boha je nutno zvířata usmrtit podříznutím hrdla jedním tahem nože. Krev je pro muslimy nečistá, tudíž je zvíře potřeba nechat důkladně vykrváct.

Určitě jste všichni minimálně koutkem oka zahlédli zprávy o tom, že byla odhalena zářející brutalita na halal jatkách. Nestačilo zvíře zabít, ale bylo potřeba mu před smrtí dát ještě pořádně co proto. Nejen tedy, že zvířata na těchto jatkách zažívají doslova horor, ještě tento systém podporujeme tím, že zvířata do muslimských zemí převážíme. Zvířata si tak vytrpí hodiny namačkaná na sobě, bez vody, bez jídla. Jenom proto, aby si na nich posléze někdo pořádně zchlادil žálu, a nakonec jim ve jménu boha podřízl hradlo a nechal je vykrváct. Pokud jsou zvířata přepravována mimo EU, jedná se o tisíce kilometrů. Přeprava trvá několik dnů. Je paradoxní,

že jednotlivé státy v rámci EU, i samotná EU, přijímají kodexy na ochranu zvířat, legislativa stanovuje, jakým způsobem je možno zvířata porážet a obecně se staví proti způsobu halal porážení (pomineme-li možnost udělení výjimek pro toto náboženské rituální porážení), přesto umožňují vývoz zvířat právě do zemí, kde je halal porážka naprosto běžná.

Vůbec největším exportérem živých zvířat na porážku je podle některých zdrojů Austrálie. Cesta těchto nebožat vede zejména na Střední Východ, tedy Irák, Írán, Saudská Arábie a některé další země včetně Turecka, Číny nebo Egypta. V roce 2011 takto Austrálie vyvezla přes tři milióny zvířat. A vyinkasovala za to milióny dolarů. Nejčastějšími pasažéry jsou ovce a hovězí dobytek. Možná se Austrálie snaží srovnat skóre vývozu vězňů s těmi původně k nim navezenými. Kteří mimochodem také z velké části zemřeli s ohledem na nehostinnost prostředí. A pak že se historie neopakuje.

V létě roku 2018 vyjel z České republiky kamion s cca 60 kravami směrem Turecko. Na tureckých hranicích nastal problém a zvířata trpěla několik dnů ve stojícím kamiónu, neměla dostatek vody a kolabovala. V květnu roku 2015 byla vypravena loď z Rumunska do Somálska. Pasažéry byly ovce, konkrétně třináct tisíc ovcí. Po 24 dnech dorazila loď do Somálska, pasažéři však byli mrtví. Dehydratace, vyhladovění, vyčerpání... O kolika podobných případech jste slyšeli?

Legislativa Evropské unie končí na hranicích třetích států, ve většině případů muslimských států, kam zvířata jedou na halal porážku. Koho tam zajímá nějaké nařízení EU o přepravě? Kdo je schopen na hranicích zkontrolovat stav zvířat ve druhém a třetím a kdo ví jakém patře? Kdo je schopen zajistit porážku na halal jatkách v souladu s legislativou unie? Všichni víme, že zvířata tam umírají ve strašných podmínkách, ví to dokonce i Státní veterinární správa, která je sama pro to, aby se dlouhé transporty zvířat vůbec nekonaly. Ale byznys je byznys, že?

Přemýšleli jsme nad tím, jak se zaměstnanci jatek psychicky vyrovnávají se svou prací a jak je asi ovlivňuje. U činů ve jménu boha se tato rovina dle mého významně smazává. Takovéto činy jsou správné a spravedlivé a není potřeba nad nimi přemýšlet či se trápit výčitkami svědomí. Nastavení mysli věřících lidí může být naprosto odlišné. Tedy se alespoň já jakožto ateista domnívám.

Abych však neprezentovala pouze svá subjektivní přesvědčení, zeptala jsem se na názor člověka, který v islámské zemi vyrůstal. Zde jsou jeho slova: „Podle mého názoru jsou lidé v náboženských zemích daleko méně spojeni se svými emocemi, než je tomu například v Evropě. Jejich řekněme emočním polštářem, je právě náboženství, na které spoléhají. Halal maso je rituální usmrcení ovce či krávy. Muslimové by měli před usmrcením zvířete zvolat jméno Boha, což by mělo zajistit určité požehnání nebo očarování masa. Jsem si na 99 % jistý, že lidé pracující na jatkách v islámských zemích jsou naprosto ztotožnění s tím, co dělají, a nemají žádné emoční potíže s usmrcením zvířete, natož pak jakoukoliv lítost. Islám sám o sobě má několik veršů, které říkají něco ve smyslu - jez vše co chceš, vyjma vepřového, je to dar pro tebe od Boha. Taky je potřeba pamatovat na náboženskou tradici oslavující speciálně zabíjení zvířat a následné obdarovávání chudých masem. Má původ v mýtu

o Prorokovi, který měl zjevení, že ho Bůh požádal, aby zavraždil svého vlastního syna, aby tak naplnil vůli Boha. Jakmile se muž chystal svého syna zavraždit, Bůh mu seslal jehně, aby jej zavraždil namísto syna. Odtud tedy pochází oslava Eid al adha, která je především o tom, že bohatí lidé si kupují ovce či jehňata, sami je zabíjí, a maso rozdávají chudým. Zabíjení zvířat má pro lidi velice silné náboženské kořeny. Vegani jsou považováni za divné a neplnící vůli Boha. Perspektiva věřících lidí je zaměřená významně na člověka. Věří, že lidé jsou středem vesmíru a jeho nejdůležitější součástí, protože vesmír samotný byl vytvořen pro lidi. Z tohoto důvodu jsou zvířata považována pouze za jakýsi podpůrný element

pro člověka.“ Tolik tedy názor člověka, na rozdíl ode mě povolného se k této otázce vyjadřovat.

A protože je islámská otázka zejména v Evropě dnes žhavým tématem, a protože mi pořád nejde z hlavy, proč musí být halal maso masem vykoupným extrémní bolestí, řekla jsem si, že bych si o tomto východním náboženství měla něco přečíst. Všichni pořád tlacháme, projevujeme svá přesvědčení, své pravdy, ale co vlastně víme? Tak se mi dostala do rukou kniha Dr. Billa Warnera „Právo šaría pro nemuslimy“ (kterou mimochodem vřele doporučuji k přečtení). Doktor Warner je celosvětově uznávaným odborníkem na politický islám. Možná bychom mu měli začít naslouchat.

Nekonečné otázky proč tady společně bohužel asi nevyřešíme, ale na jedno konkrétní proč jsem se rozhodla zeptat přímo pana doktora Warnera, kterému jsem odeslala e-mail s mými úvahami ohledně brutálního zacházení se zvířaty, které bylo zdokumentováno v islámských zemích. Druhý den, k mému velkému překvapení, a ještě většímu potěšení, mi ve schránce přistál e-mail, který mi odeslal pan Warner. Svou zprávu uvedl tím, že již slyšel o bezcitnosti ke zvířatům v islámských zemích, zejména ke psům, a přiložil několik hadisů o zvířatech, zejména psech. Abychom si alespoň trochu vysvětlili, co hadís (nebo hadíth) je, dovoluji si použít úryvek z knihy Právo šaría pro nemuslimy: „Každé usnesení nebo zákon v šarii se odkazuje na korán nebo sunnu - dokonalý příklad Mohameda (který můžeme najít ve dvou druzích textů - v hadíthech a síře). Sunnu známe proto, že známe detaily Mohamedova osobního života. Víme, jakým způsobem si čistil zuby a kterou botu si obouval první. Známe sunnu, protože máme k dispozici síru a hadíthy. Pravděpodobně si myslíte, že korán je bible islámu. To není pravda. Biblí islámu jsou korán, síra a hadíthy - tyto tři texty můžeme nazvat trilogií.“ Některé z hadíthů, které mi pan doktor zaslal, a kterými reagoval na můj dotaz, zní takto:

Buchárí 1, 4, 173 Mohamed: „Je důležité, aby se miska omyla sedmkrát, pokud z ní pije pes.“

Bucháří 3, 39, 515 Mohamed: „Nahromaděné dobré skutky člověka, který vlastní psa pro jiné účely, než je lov nebo ochrana farmy, by měly být zkráceny o odměnu v hodnotě jednoho kirátu.“

Bucháří 1, 9, 490: „Bylo mi řečeno, že existuje několik věcí, které ruší účinek modlitby: Modlitbu může zneplatnit pes, osel či žena, která projde kolem člověka, který se modlí.“

Muslim 010, 3813: „Mohamed přikázal zabít psy. My jsme tento příkaz následovali tak věrně, že jsme zabili dokonce i psa, který doprovázel ženu přicházející z pouště. Mohamed později nařízení zrušil, ale řekl: Je vaší povinností zabít černého psa, i kdyby měl kolem očí bílé skvrny, protože je to ďábel.“

Máme malý náhled na postavení psů dle proroka Mohameda, ale ostatní zvířata stále unikají. Zkuste si vyhledat postavení zvířat v islámu a projít si pár odkazů. Všechno vypadá poměrně růžově. Je nutno chránit jejich život, nezpůsobovat bolest... Proč je realita úplně jinde? Že by se ztratila v překladu?

„Žádné zvíře nikdy netrýzní, aby trýznilo, dělá to však člověk a takto vzniká ďábelská povaha, která je daleko horší, než je povaha zvířecí.“ (Arthur Schopenhauer, německý filozof).

Na závěr této kapitoly nás čeká trocha matematiky. Jako zdroj využijme Český statistický úřad - Zemědělství - 2. čtvrtletí 2017. V daném období bylo dle ČSÚ v ČR poraženo 55,2 tisíc kusů skotu, 599,4 tisíc kusů prasat. Pokud se týká drůbežního masa, pak ČSÚ neuvádí kusy poražené drůbeže, ale váhu - 40 402 tun drůbežního masa. Tedy během jednoho čtvrtletí je pouze v ČR poraženo 654 600 kusů skotu a prasat. V případě drůbeže nemáme přesný počet usmrčených kusů, pokud však vyjdeme z váhy cca 3 kg na jeden kus (což možná i přeháním), jsme na velice zajímavém čísle téměř 13,5 milionů kusů. Aniž by do statistiky byly zahrnuty ovce, kozy, ryby a další zvířata, která končí na našich talířích, bavíme se o více než 14 milionech kusů usmrčených zvířat za tři měsíce.

Vývoz živého skotu (zejména Rakousko, Turecko - s nejvyšším podílem na vývozu skotu, Polsko) v počtu 49,7 tisíc kusů, vývoz prasat (Slovensko, Maďarsko, Německo) v počtu 58,6 tisíc kusů. V případě drůbeže (Slovensko, Německo, Polsko, Rumunsko) se jednalo o vývoz 23,3 milionů kusů. Zvířata od nás nejsou pouze vyvážena, ale jsou k nám také dovážena, a to v poměrně vysokých počtech. Hovoříme tedy o desítkách milionů živých zvířat, která si převážíme tam a zpět mezi jednotlivými zeměmi.

Když vidím tato čísla, teprve mi začíná docházet rozměr živočišného průmyslu. Pokud je v naší malé zemi poraženo více než 14 milionů kusů zvířat během tří měsíců, a více než 23 milionů je vyvezeno, o jaké počty se jedná ve světovém měřítku?

Opravdu se budeme pořád obhajovat tím, že už pračlověk lovil mamuty, a proto je správné a historicky dané porážet miliardy zvířat? To se rovnou vraťme do jeskyně, lovme mamuty a sbírejme bobule, pokud tak lpíme na tradicích. Všichni jsme vnitřně nadaní pochybovat a zpochybňovat vše, co je kolem nás. Nakonec nás však semele vnitřní pocit, že společenské tradice a zvyklosti přeci musí mít nějaký rozumný základ, přestože nevíme jaký. A tak hodně lidí po hodně dlouhou dobu dodržuje jakési společenské konvence, až se z nich stanou právě ony tradice, kterými se všichni stále řídíme, protože podle našeho názoru není pravděpodobné, že by se většina mohla mýlit v tom, čemu se obecně věří. Přeci my nemůžeme být ti jediní, kteří si všimli, že je na čase tradice překonat. Ovšem možná, opravdu jen možná je tady šance, že to můžeme být právě my, u kterých změna začne, pokud budeme respektovat své přesvědčení, a nebudeme kráčet jako ovce se stádem ve jménu tradic po známé cestičce. Od kdy je nutné správné to, co si myslí většina? A od kdy nás zbavuje vlastní odpovědnosti, pokud něco dělají i všichni ostatní? Snad každý slyšel v dětství od rodičů větu: „Skočil bys z okna, kdyby skočili ostatní?“ Tak co uděláte? Skočíte?

Malý princ vystoupil na vysokou horu. Jediné hory, které kdy poznal, byly tři sopky, a ty mu sahaly po kolena. A vyhaslé sopky používal jako stoličky. Z hory vysoké jako tato, pomyslí si, uvidím naráz celou planetu a všechny lidi... Ale spatřil jen jehlovité špičky skal.

„Dobrý den,“ zvolal nazdařbůh.

„Dobrý den... Dobrý den... Dobrý den...“, opakovala ozvěna.

„Kdo jste?“ řekl malý princ.

„Kdo jste? ...Kdo jste? ...Kdo jste?“ odpovídala ozvěna.

„Buďme přátelé, jsem tak sám,“ řekl.

„Jsem tak sám... Jsem tak sám... Jsem tak sám...“, opakovala ozvěna.

Pomyslí si tedy: To je nějaká divná planeta! Je celá vyprahlá, celá zašpičatělá a slaná. A lidé nemají představitost. Opakují, co se jim řekne... (Antoine de Saint-Exupéry, Malý princ).

Velká část našeho světa je nábožensky založená. A ti, co nábožensky založení nejsou, přesto rozlišují dobro a zlo. Všichni svým způsobem věříme, že za dobro budeme odměněni, ať už svou pověstí, dobrým vnitřním pocitem, vyrovnaností, štěstím nebo v posmrtném životě. Naopak za zlo budeme potrestáni. Již egyptský faraón Mena věřil, že po jeho smrti bůh posmrtného života, podsvětí a mrtvých Osiris, umístí jeho srdce na váhu, která zvaží dobro a zlo, které v životě vykonal. Adam a Eva se v Zahradě Eden dopustili prvotního hříchu, a protože to byli první lidé, pak jsme všichni (tedy přesněji řečeno křesťané) tento hřích zdědili. V každém z nás je dobro i zlo a všichni víme, že za zlo budeme před Bohem souzeni. Zlo bylo demonizováno. Belzebub, Ďábel, Lucifer, Satan... Se zlem se sváděly boje. Zlo se vymítalo. Časem jsme si však trochu poupravili, co za zlo považujeme. Nemůžu hodnotit, zda z nutričního hlediska požívání masa a mléčných produktů představuje zlo, ale od kdy přestalo být zlo to, co jsme z masného a mléčného průmyslu udělali? Nebo to snad nikdy zlem být nezačalo?

Sokrates zastával víru, že každý člověk je schopen rozumně přemýšlet. Dokonce i zákon dnes vychází z teze, že každá svéprávná osoba má rozum průměrného člověka i schopnost užívat jej s běžnou péčí a opatrností a také, že to od ní každý může očekávat (tedy minimálně v právním styku). Protože jsme tedy nadáni průměrným rozumem, zkusme ho občas podrobit zátěžové zkoušce.

Se Sokratem jsme se oclili v období antickém, zmiňme tedy na tomto místě ještě jednoho filozofa, a to Epikura, který se snažil rozlousknout tvrdý oříšek - štěstí. Ve své knize Myšlenky, na které se podílel také Publius Syrus z Antiochie, vyjádřil tuto myšlenku: „Když jíme pravidelně maso, nezabavíme se ani úzkostí ani tužeb, jejichž neuspokojení by mohlo vést ke vzniku bolesti... Nepotřebujeme ho k přežití, jen tím zpestříme naše potěšení... je to jako s pitím exotických vín, bez kterých dokážeme zcela přirozeně celkem dobře fungovat.“

VI. TROCHA LEGISLATIVY NIKOHO NEZABIJE

Rozhodně vám na tomto místě nechci vyjmenovávat všechny předpisy, které se dotýkají, ať už přímo či nepřímo, ochrany hospodářských zvířat. Stojí však za povšimnutí, že byť se obecně mnoho zemí staví proti rituálnímu usmrcování zvířat, nikdo nemá „koule“ na to, aby postavil ochranu zvířat nad (nebo alespoň na roveň) svobodu náboženského vyznání, která je jedním ze základních ústavních práv člověka.

Náš český zákon na ochranu zvířat proti týrání se vypořádává s otázkou rituálního usmrcování zvířat tak, že zvláštní metody stanovené náboženskými obřady může k porážce zvířete použít pouze církev a náboženská společnost, a to na základě rozhodnutí ministerstva o udělení povolení k porážce zvířat pro potřeby církví a náboženských společností, jejichž náboženské obřady stanoví zvláštní metody porážky

zvířat, a veterinárních podmínek stanovených krajskou veterinární správou.

V roce 2015 se Ministerstvo zemědělství vyjádřilo k problematice halal porážek a uvedlo, že povolení bylo vydáno muslimským obcím a židovským obcím. Asi z toho důvodu, aby bylo jisté, že to v naší zemi děláme správně, upozornilo ministerstvo na skutečnost, že žádný ze sousedních států nemá tyto porážky zakázané a země, které zákaz uplatnily (Nizozemsko a Polsko), tento zase zrušily. Proč ho zrušily? Náboženské obce umí vyvíjet poměrně velký tlak, a protože státníci mají obavy z možnosti porušení náboženského vyznání, jsou ohledně těchto témat opatrní.

Pokud se přesuneme na půdu Evropské unie, pak by nám nemělo uniknout Nařízení Rady (ES) o ochraně zvířat při usmrcování. Byť úvodní ustanovení nařízení zní noblesně, při čtení celého textu jsem se v myšlenkách vrátila na střední školu, kdy jsem pro hodinu dějepisu zpracovávala referát o mučení a trestu smrti ve světové historii. Dozvíme se o obecných požadavcích na usmrcování, metodách omračování, pokynech k použití znehybňovacích a omračovacích zařízení a o dalších velice zajímavých tématech. Jako přílohu č. 1 nařízení nalezneme seznam metod omračování a související specifikace. Metody jsou velice líbivé, od metod mechanických (např. střílná zbraň, zlomení vazů, tupý úder do hlavy), přes metody využívající elektrický proud (např. omračování elektrickým proudem prováděné pouze na hlavě či elektrická vodní lázeň), až po metody využívající plyn (oxid uhličitý, inertní plyny apod.). V rámci související specifikace se můžeme seznámit s podrobnostmi a požadavky kladenými na jednotlivé metody usmrcování.

Možná vás bude zajímat, že žádná osoba nesmí usmrtit manuálním zlomením vazů nebo tupým úderem do hlavy více než sedmdesát zvířat denně, nebo že při omračení elektrickým proudem prováděném pouze na hlavě musí být elektrody umístěny tak, aby umožnily průchod elektrického

proudu mozkem zvířete, a být přizpůsobeny jeho velikosti.

Jak jsem již naznačila, úvodní ustanovení nařízení hovoří o důležitosti ochrany zvířat při jejich usmrcování, když např. stanoví, že „Mnoho metod usmrcování působí zvířatům bolest. Omračení je proto nezbytné, aby zvíře ztratilo vědomí a citlivost před usmrcením nebo při něm. Měření ztráty vědomí a citlivosti zvířete je složité a musí být provedeno podle vědecky schválené metodiky. Ke zhodnocení účinnosti postupu v reálných podmínkách by však měla být prováděna kontrola pomocí ukazatelů.“

Poté však narazíme na ono základní právo člověka - svobodu náboženského vyznání, a ochrana zvířat při usmrcování je tatam. Nařízení považuje za důležité respektovat zvyklosti členských států spojené zejména s náboženskými obřady, kulturními tradicemi a regionálním dědictvím. Proto považuje za vhodné vyjmout z oblasti působnosti tohoto nařízení kulturní události, v jejichž případě by dodržování požadavků na řádné zacházení se zvířaty mělo nepříznivý vliv na samotnou povahu dotčené události.

Co je vlastně ta svoboda náboženského vyznání a proč mají všichni takový strach na její omezení jen pomyslet? V každém demokratickém řádu představuje svoboda vyznání ústavními normami chráněné právo každého člověka. Každému je umožněno svobodně projevit své náboženství nebo víru. Jak na národních úrovních, tak rovněž na těch mezinárodních, je svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání zaručena. Protože každá změna potřebuje svůj čas, také svoboda vyznání byla v historii mnohokrát vláčena a odmítána, než začalo docházet k jejímu respektování a postupnému probíjení se této svobody do mnoha kodexů. Potřeba zakotvení základních práv a svobod (spolu se svobodou náboženského vyznání) ve světovém měřítku se nejvýrazněji projevila poté, co lidstvo zažilo hrůzy druhé světové války. Možná i proto, že státy chtěly urputně zabránit opakování takových událostí, zakotvili na mezinárodních a ústavních úrovních

základní lidská práva a svobody, které není radno se pokoušet omezovat.

Nikdy nezpochybňuji a nikdy ani zpochybňovat nebudu nutnost a důležitost základních práv a svobod člověka. Ano, ochrana těchto práv je zásadní. Kde jsou však limity ochrany a kdy již výkon základního práva překračuje míru, kterou bychom neměli jakožto demokratická společnost tolerovat? S touto otázkou si v dnešní době láme hlavu mnoho států, bohužel však téměř výlučně v souvislosti s migrační krizí, nikoliv z hlediska ochrany zvířat a jejich rituálního zabíjení.

V současné situaci, kdy dochází k usmrcování tak obrovského množství hospodářských zvířat, samozřejmě legislativu potřebujeme, přestože si nejsem jistá o míře jejího dodržování. Budeme v budoucnu přijímat legislativu, která bude řešit ochranu zvířat před usmrcováním, nikoliv při usmrcování?

Aby nebylo vše jen černé, měli bychom si taky říct, že jsou země, které rituální porážky chtějí omezit či zakázat. Nizozemí, aby co nejvíce snížilo množství rituálních porážek, zakázalo vývoz halal a košer masa. Belgie je také na cestě za lepšími zítřky pro hospodářská zvířata, jelikož některé její regiony rituální porážky zakázaly. Reakce Evropského židovského Kongresu? Největší útok na náboženská práva Židů v Belgii od dob nacistické okupace země za druhé světové války. V roce 2014 zakázalo rituální porážky Dánsko s tím, že práva zvířat musí předcházet náboženské svobodě. Ti ale byli odvážní! Reakce náboženských obcí byla obdobná té v Nizozemí. Nešetřilo se výrazy jako „antisemitská Evropa“ či „jasný zásah do náboženské svobody“. Napadá mě jediná otázka. Do jaké míry uvedené náboženské obce, které zákaz rituálních porážek považují za útok, dokonce srovnatelný s druhou světovou válkou, samy respektují svobodu náboženského vyznání a jiná základní lidská práva?

I přes snahy některých států, k nimž se věřím postupně přidají i další, je zákaz rituálních porážek

nedostatečný. Žádná ze zemí totiž nezakázala dovoz halal či košer masa. Nejvíce se takové maso dováží z islámských států. A nejvíce zvířat se vyváží do islámských států. Nemůže to potom znamenat, že se tímto přispívá k vyššímu vývozu živých hospodářských zvířat do islámských zemí? To by ústilo v jediné – ještě horší situaci, protože před porážkou si zvířata vytrpí pekelnou cestu, jsou pekelně usmrcena a poté v balíčcích putují do zemí, v nichž je tento způsob rituálních porážek zakázán.

VII. MŮŽE TO BÝT KŮŽE?

Přestala jsem jíst maso, začala jsem přemýšlet nad mléčnými produkty, nad vejci, nad životním prostředím, ale nenapadlo mě dlouhou dobu zaměřit se na to, co si oblékám a obouvám, co si mažu na tělo a obličej, čím se myju, čím se zkrášluju nebo čím pečuju o vlasy.

Podívala jsem se na své oblečení a obuv. Na většině bot stál nápis leather. Na některých mých bundách taktéž. Někde jsem zahlédla i honosný nápis genuine leather, který mi z nějakého důvodu vždy evokoval něco extra, něco mnohem lepšího, než je „obyčejná“ kůže. Tato kůže je přeci genuine, tedy v překladu pravá, skutečná, ryzí, nefalšovaná. Musí být lepší. Až dnes jsem se obtěžovala podívat se, co se pod genuine leather ve skutečnosti skrývá. Genuine leather je dámy a pánové recyklovaná kůže z rozemletých zbytků kůže a koženého odpadu. Co dodat! Hurá, recyklujeme. Hezky se nám ukazuje, jak dobře slyšíme na marketing. Oděvní průmysl nám umí prodat brak, a ještě na nás působit tak, že jsme přesvědčeni, že jsme si koupili vysoce kvalitní kousek oděvu.

Co kabelky? I tam se to proklaté slovo ukázalo. Peněženka - taktéž. Pásky na hodinkách, pravděpodobně stejný příběh. Interiér mého auta? Kůže. Gauč v obýváku. Chcete hádat? Spočímula jsem zrakem na zimních bundách. Co je uvnitř? Peří? Teplé ponožky, rukavice a svetry. Vlna? Jediný

živočišný „módní“ doplněk, který jsem ve svém šatníku nenašla, je kožešina a kůže z exotických zvířat.

Překvapilo mě, kolik mých věcí je nějakým způsobem spojeno s živočišným průmyslem. Jsme obklopeni věcmi, které se nám líbí, a nevěnujeme ani myšlenku tomu, odkud pochází. O způsobu získávání kůže a peří jsem si nedělala velké iluze, ale je něco v nepořádku i s vlnou a jinými živočišnými materiály?

Přemýšlela jsem, odkud může mé kožené oblečení a obutí pocházet. Před očima mi automaticky naskočilo „made in China“. Překvapivé? Asi ani ne. Všichni víme, že Čína je velmocí ve výrobě oblečení a je téměř rarita narazit na módní značku, jejíž produkty se nešijí právě v Číně, případně v Indii, Bangladéši, Vietnamu, na Srí Lance nebo na Filipínách. Pokud se tedy kožené oblečení a doplňky vyrábí převážně v Číně a Indii, pak je pravděpodobně i materiál pro výrobu zboží obstaráván v těchto zemích. Nebo je kůže pouze vedlejším produktem jatek na maso? Začala jsem se o původ kůže pro módní průmysl trochu více zajímat.

Pokud se týká módního průmyslu, alespoň samotné výroby, můžeme se zaměřit především na Čínu a Indii. Kůže, která se používá pro výrobu koženého oblečení a doplňků, pochází také zejména z těchto zemí. Tedy i pokud na botách najdete líbivý nápis „made in Italy“, pak vězte, že samotný materiál mohl připutovat z úplně jiné země.

Není tajemstvím, že kůže ze země jako je Čína a Indie pochází nejenom z dobytka, ale také ze psů a koček. Lidé však nechťejí nosit oblečení ze psů a koček, proto je kůže často neoznačena nebo je označena jinak, což je pro naše obchodní domy dostačující. Může tak být klidně možné, že vám v šatníku visí nějaký ten pejsek s kočičkou. V Indii jsou díky nedostupnosti transportu zvířata nucena pochodovat několik dnů bez jídla a vody, aby se dostala na místo porážky pro módní průmysl. Zvířata, která po cestě zkolabují, bývají nalezena s vetřeným chilli či tabákem v očích. To proto, aby šla dál, aby více vydržela. Nezapomeňme, že nelíbá životní

pout' těchto zvířat končí opět na jatkách. Tentokrát bez regulací na ochranu zvířat při jejich usmrcování. I proto jsme mohli zahlédnout zprávy o tom, že v některých případech jsou zvířata stahována z kůže zaživa.

Psi chovaní pro kůži (samozřejmě i maso v Číně spotřebují) jsou umístěni v maličkých klecích. Stejný osud stíhá i kočky. Poprvé se dotknou země, když jdou na porážku. Jelikož psi jsou větší a odolnější vůči úderům než kočky, opět dochází k tomu, že zvíře je stahováno z kůže zaživa a při tom rovnou porcováno. Proto pokud si zakoupíte kožený produkt, můžete si být téměř jisti, že pochází z týraného zvířete.

A životní prostředí a naše zdraví si s kůží taky úplně nesedí, protože při zpracování kůže se používají vysoce nebezpečné chemikálie. Proč? Protože kůže je přirozenou součástí těla a pokud ji odstraníte, začne se okamžitě rozkládat. Proto je potřeba trochu zapracovat na tom, abychom nepřišli o peníze. Při zpracování pěkně kůži zbavíme chlupů, tuku, blan a vaziva. Potom ji namočíme, loužíme (odchlupíme), vypereme a odvápníme. Namožíme ji, aby nám pěkně změkla. Taky ji nasolíme a vyčiníme (aby nám zůstala měkká i za sucha a nekazila se nám). No a potom si ji můžeme nabarvit, namazat tuky a oleji, nebo napustit čím chceme dle naší libosti. Abychom takto zpracovali kilogram kůže, budeme potřebovat 70 litrů vody a spoustu a spoustu chemikálií včetně chromových sloučenin a louchů. A nebojte, přiotrávíte tím nejen sebe, ale i celé sousedství. Takže pokud chcete spáchat hromadnou sebevraždu, šup na to, už víte jak.

Zpracováním kůže můžete také vypomoci i jinému řemeslu, třeba takovým truhlářům. Usušené odřezky kůže, blan a šlach se dají využít pro výrobu klišu, což je lepidlo používané pro lepení dřeva a papíru. Obecně jsou jako klišy označována lepidla na bázi živočišného původu. V nabídce můžeme najít kostní nebo kožní kliš, albumínový kliš, který se vyrábí z krevního albuminu, kaseinový kliš z mléčné bílkoviny, rybí kliš nebo taky pergamenový kliš

vyráběný z kůží jehňat a kůzlat. Co my se společně ještě nedozvíme!

Kůže, peří, vlna, kožešina... Všechna zvířata čeká stejný osud, s některými je zacházeno lépe, s některými hůře, s některými otřesně, ale ukončení jejich života je pro všechny stejné. Tyto živočišné materiály nejsou pouhým vedlejším produktem jatečného průmyslu, je to další předmět zisku, stejně jako je maso. Pokud by celý svět přestal konzumovat maso, zvířata by se stále usmrcovala a stále by žila a umírala v příšerných podmínkách, protože poptávka po těchto tzv. „vedlejších produktech“ je obrovská. Jenom se příště v obchodě rozhlédněte. Na tomto místě bychom mohli načít další téma, protože s ostatními materiály to taky není úplně to pravé ořechové. Geneticky modifikovaná a chemicky ošetřovaná bavlna, ohromná spotřeba vody, těžká a v některých případech nemožná recyklovatelnost plastů, ropa, odlesňování, produkce skleníkových plynů... Tuto polemiku ale přenechme jiným. My zůstaneme u živočichů. Snad se jen shodněme na tom, že textilní průmysl je jedním z průmyslů nejspinavějších a že se potýkáme s nadvýrobou textilu a jeho následnou nadspotřebou, která s sebou nese nemalé negativní dopady na životní prostředí.

Pod tlakem veřejnosti několik významných módních značek prohlásilo, že na jejich modelech již nenajdeme kožešinu. Protestů a petic proti kožešinovým farmám bylo také mnoho a v jednotlivých zemích dochází postupně k jejich zákazům, to vše také díky tomu, že se do aktivit zapojily i známé osobnosti. Kdo by nechtěl být jako ti, které vidáme na našich obrazkách a které obdivujeme na předních stránkách časopisů. Výtečně! Jaký je ale rozdíl mezi kožešinou a kůží? Nebo mezi kožešinou a peřím? Na základě čeho se rozhodneme, že utrpení jednoho druhu zvířete je špatné a chceme ho zakázat, ale u těch ostatních je to v pořádku?

Je v pořádku, že husy a kachny jsou často oškubány za plného vědomí ještě před tím, než jsou usmrčeny? Pokud jsou tyto ptáci vykrmováni,

aby z jejich jater jednou bylo foie gras, jsou před zabitím oškubáni opakovaně. Již samotný chov pro foie gras je velká „delikatesa“. Aby se však podpořily výdělky, je potřeba zužitkovat vše. U foie gras se na chvíli zastavíme (byť trochu odbočíme), protože tato ztučnělá játra ptáků rozdělují svět na dva tábory. Mállokterý živočišný produkt dokázal vyvolat takové vášně. Mnoho zemí již foie gras zakázalo, jelikož způsob chovu ptáků pro jeho výrobu je drastický. Aby játra správně ztučněla, ptáci logicky musí hodně jíst a ideálně se nehybat. Umísťují se do malých klecí, aby jim byl znemožněn pohyb a několikrát denně jim je do hrdla násilně vpravována potrava prostřednictvím trubice, které se jim nacpou do hrdla. Znemožnění pohybu někteří dotáhli k dokonalosti a ptáky zakopávají do země. Proboha, jak vůbec tento koncept někdy někoho napadl? Opravdu máme potřebu zdokonalovat se v praktikách způsobování utrpení? Kontroverze foie gras a zákazy jednotlivých zemí bohužel podporují Čínu, protože pokud to nepůjde tady, půjde to v Číně. A protože tam nikoho práva zvířat moc nezajímají, jistě je tam chov ptáků pro foie gras ještě důmyslnější než jinde na světě.

A jak je to tedy s vlnou? Měla jsem v hlavě uložený obraz spokojené ovečky na trávě, kterou jednou za čas farmář zbaví přebytečné srsti. Jasně, my si taky stříháme vlasy, necháme stříhat své domácí mazlíčky, v čem by mohl být problém? V masovosti průmyslu. Začínám mít pocit, že vše, kde se extrémně navýší produkce, nevěstí pro živoucí nic dobrého. S ovce je velice často špatně zacházeno. V uších mívají díry, aby je za ně mohli tahat, zaživa jim jsou odřezávány ocasy, mužské pohlaví je kastrováno také často zaživa, a jako většina hospodářských zvířat, ani ovce se nevyhnou umělé inseminaci. O čem jsem neměla ani ponětí, je tzv. mulesing. Aby se nestalo, že mouchy ovce v záhybech nebo převisech kůže nakladou vajíčka, velice bolestivou metodou jsou ovce tyto převisy odřezávány, taktéž zaživa. Nejkritičtější je oblast pod ocasem, tedy zabijí se dvě mouchy jednou ranou. Odřeže se převis pod ocasem a ocas se uřízne spolu s kůží. Vlastně v tomto případě máme jednou ranou zabitou i třetí mouchu. To tu,

kteřá se již v převisech kůže ovce neusadí, protože žádný převis nadále neexistuje.

Samotná nutnost stříhání ovcí je otázkou. Stejně jako u jiných živočišných druhů, tak i u ovcí by se dalo předpokládat, že jim srst naroste tak akorát. Přesně, jak je potřeba, aby kontrolovala tělesnou teplotu. Není snad každý z tvorů vyvinut dokonale tak, aby byl ideálně uzpůsoben prostředí, v němž žije? Stříhání ovcí není také nic příjemného. Vzhledem k tomu, že pracovníci většinou hrají o množství nastříhané vlny, jsou ovce stříhány poměrně překotně a bez jakéhokoliv ohledu na ně. Vznikají poranění a ta největší pracovníci zašijí jehlou. O žádné anestezii se snad ani nemusím zmiňovat.

Jedním z největších chovatelů ovcí je Austrálie. Nepotřebné ovce jsou přepravovány na střední východ na přeplněných lodích. Plavby trvají i několik týdnů. A protože jsme si již řekli, že v těchto zemích práva zvířat tak nějak neexistují, jistě takto transportované ovce zažijí mnoho velice intenzivních okamžiků.

Protože většina chovů probíhá za zavřenými dveřmi, světem pouze jednou za čas oťrese skandál, pokud se někomu podaří za zavřené dveře proniknout. Jeden z velkých „ovčích“ skandálů oťřásal světem někdy v roce 2015, kdy bylo odhaleno opravdu brutální zacházení s ovci na farmě v Argentině. Ovce byly řezány nožem, bylo do nich kopáno, šlapáno na ně, byly bity, svázány, kastrovány. Byly to jedny jediné dveře, které byly pootevřeny. Opravdu věříme, že za ostatními dveřmi se nic takového neděje?

O pár let později, v roce 2018, máme na světě další ovčí skandál. Cesta vede zpět do Austrálie. Konkrétně z Austrálie na Střední Východ. Skupina odvážlivců pořídila fotografie a videa z transportu ovcí a vypustila je do světa. Ovci doslova narvané lodě, horko jako v pekle, téměř bez jídla a vody, jazyky na vestě (pardon, na vlně), špína, mrtvolky, strach a bolest. To jsou obrázky, které jsme mohli vidět. Okamžitě přišla poměrně masivní reakce a volání po změně.

Ale protože se bavíme o velkém byznysu, je otázkou, zda australská vláda něco změní. Moc mi nejde do hlavy, proč převážíme něco živého tam, kde si to nejsou schopni sami vychovat? Proč jim nepošleme jen nabalené maso, abychom transport mohli z celého procesu vynechat? V době moderních technologií by se asi při troše vůle mohl najít způsob, jak maso převézt bez úhony.

Seznam tímto nekončí. Stejný osud zažívají angorské kozy (mohér), kašmířské kozy (kašmír), angorští králíci (angorská vlna), jeleni, klokani, pštrosi, lišky, činčily, mývalové, exotická zvířata jako hadi, krokodýli, aligátoři nebo ještěřky. Můžete pokračovat sami, určitě vás něco napadne a nebudete se mýlit.

V roce 2018 se provalil i kozí skandál. Přeci jen, ovce si už užily slávy dost, byla potřeba nějaká ta změna. Nikdo není na výsluní věčně. Kozí skandál nám názorně ukázal, jakým způsobem se získává vlna mohér. Jednalo se o záběry z Jižní Afriky prokazující permanentní týrání, asi se tomu nedá říct jinak. Kozí skandál dokonce vyburcoval i některé obchodní řetězce k prohlášení, že s mohérem končí. Ale abychom se vrátili k tomu velkému odhalení. PETA vyšetřovala dvanáct kozích farem, všechny v Jižní Africe, odkud také většina světové produkce mohéru pochází. Na všech farmách byla odhalena neustálá šikana, fyzické násilí a bolest. Co říkáte, koupíte si příště mohérový svetr?

A co třeba takové hedvábí? Vlastně jsem o jeho původu nic nevěděla, tak se podívejme trochu blíže, jak a kde se získává. Hedvábí je textilní vlákno, které se získává z výměšků housenky bource morušového, což je noční motýl. Kokon bource morušového je tvořen jediným nepřerušným hedvábným vláknem, které je dlouhé od 300 do 900 metrů. Překvapivá čísla na tak malý zámotek. Abychom vyrobili 1 kilogram hedvábí, potřebujeme 2-3 tisíce kusů kokonů. Na světě se každoročně vyprodukuje několik desítek tisíc tun surového hedvábí. Problém je, že pokud se po zapředení bourec nechá v zámotku přežít, dospělý motýl si prokouše díru, kterou se dostane ven, čímž se

znehodnotí vlákno. Proto se kokony zahřívají na teplotu okolo 100 stupňů Celsia, po dobu cca 2 hodin, což zakuklené housenky zabije. Kukly se potom často využívají k jídlu.

Co dodat... je vidět, že ať se bavíme o jatkách nebo o módním průmyslu, krutost nás lidí přetrvává. Obecně dle psychiatrů krutost projevovaná vůči zvířatům značí dvě věci – touhu mít kontrolu nad slabším a sklon k sadistickému potěšení z takových činů, obojí značí ne tak úplně ideální duševní zdraví. Fakticky po světě běhá tolik bláznů? U nás je krutost ke zvířatům odsuzována. V jiných zemích však nikdo nespojuje krutost ke zvířatům s duševní nemocí. Krutost ke zvířatům je standardem, nic zvláštního. Stejně, jako je považováno za normální zvířata obětovat při náboženských obřadech. Trochu mě děsí, kolik národů na světě považuje krutost za přirozenou. Kdybychom v těchto státech vyrůstali, měli bychom na násilí a krutost stejný náhled? A hlavně, jsme schopni s tím něco někdy udělat? Jsme opravdu schopni změnit nastavení mysli jiných? A jsme schopni změnit nastavení mysli nábožensky založených lidí? Někdy na mě dolehne beznaděj.

Přijde vám to všechno přitažené za vlasy? Upřímně, taky jsem vypouštěla, když jsem někde zaslechla řeči o krutosti módního průmyslu. Asi nikdo z nás nebude obcházet jednotlivé chovy, kam bychom se mimochodem ani nedostali (stačí si vzít příklad z trestně stíhaných jednotlivců, kteří takto učinili a pořídili záběry), ale internet je mocná zbraň a pokud věnujete alespoň půl hodinu svého času, pokud překonáte tu nechuť, která odmítá vidět jakákoliv nepěkná videa a číst znepokojivé články, přesvědčíte se o tom, že taková místa na naší planetě existují, že se to děje, a že se se zvířaty opravdu zachází mnohokrát s překvapující brutalitou.

Co říct k módnímu průmyslu na závěr? Možná, pokud obětujete váš čas a při tom neobětujete vaše svědomí, podaří se vám poměrně pohodlně obstarat si módní doplněk, za kterým nestojí trápení (tedy alespoň to zvířecí, protože zaměstnanci textilk

v Asii by asi hovořili jinak). Stačí se dívat. Co říkáte? Šlo by to?

VIII. CO MAJÍ ZVÍŘATA SPOLEČNÉHO S KOSMETIKOU?

Podívali jste se někdy na složení krému, který používáte? Mnoho a mnoho krémů má jako svůj základ živočišný tuk, a to především lanolin. Lanolin jsem považovala za supr látku prospěšnou pleti. Ani jsem nepřemýšlela nad tím, kde se takový lanolin bere, byť jsem někde v pozadí měla obrázek ovce. A ano, přesně tak, lanolin se bere při zpracování ovčí vlny z tuku a potu ovčí. O chovu ovcí a jejich ne příliš záviděníhodných životech jsme si již něco řekli. Asi si umíte udělat představu o tom, jakým způsobem se lanolin získává. Respektive co jeho získávání předchází. Ovce nejsou jediné, které svým tukem přispívají ke zkráslení naší pleti. Poděkovat můžeme taky prasatům (ve složení je vepřové sádlo označeno jako Sodium Lardate), hovězímu skotu (Sodium Tallowate aneb hovězí lůj), včelkám, hlemýžďům nebo vorvaňům. Ano, vorvaňům, čtete správně. Vorvaňovina je tuk, který se získává ze zvláštních dutin lebky vorvaně, ale především, učiní naši pleť hebkou a vláčnou. Lebky velryb jsou vedlejší, o těch vědět nepotřebujeme. A že si na pleť mažeme šnečí sliz? Nebo ještě lépe, dáme si hlemýžďí masáž? No, proti gustu...

Můžete si být jisti, že v kosmetických produktech, ať už se budeme bavit o krémech, šampónech, dekorativní kosmetice, balzámech na rty či o jakémkoliv jiném kosmetickém produktu, na který si vzpomenete, najdete více „živého“, než jenom tuk. Kosmetický průmysl na nás jde chytře, protože popis složení jednotlivých produktů je pro běžného člověka zakódovaný jazyk.

Elastin, kolagen, keratin, alantoin, glycerin, guanin, karmín... Aby se v tom čert vyznal.

Na některé z kouzelných přísad se podíváme podrobněji. Alantoin nezní špatně, co myslíte? Zní tak trochu exoticky, koncovka oin evokuje vláčnost, mohla by to být fajn přísada. Ve skutečnosti se však jedná o látku na bázi močoviny, má vzhled bílého krystalického prášku a je produktem metabolismu kyseliny močové u většiny savců. Alantoin lze získat také z rostlinných zdrojů. Bohužel, ve složení produktů nenaleznete informaci o tom, jestli máte tu čest s alantoinem živočišným či rostlinným.

Keratin. Pamatujete si na boom před pár lety, kdy se v kadeřnictvích zažehloval do vlasů? Do dnes najdeme spousty šampónů a jiných přípravků, které právě složku keratin vyzdvihují a zvyšují tak své prodeje. Keratin je přeci pro vlasy to nejlepší, co jim můžeme dopřát, protože náš vlas samotný je z více než 90 % tvořen právě keratinem. Kde však takový keratin najdeme? Keratin jsem měla zařazený do oblasti Jižní Ameriky, protože přeci nejznámější z keratinů je ten brazilský. Představovala jsem si strom, spíše palmu, z níž se keratin získává. Pěkně na mě ten marketing zapůsobil. Byla jsem trochu překvapená, když jsem se podívala na nevědecký název keratinu - rohovina. Začala jsem mít podezření, že moje představa brazilských palm byla více než lichá. Keratin se získává z mletých rohů, kopyt, peří, srsti a kůže různých zvířat. Keratin lze, stejně jako alantoin, nahradit rostlinnými alternativami. Pokud ve složení naleznete pouze popis keratin, můžete jen hádat, jaký je jeho původ. Protože však již víme, že pokud jde zvíře na jatka, je potřeba rozprodat veškeré jeho části, asi si představíme poměr živočišného a rostlinného keratinu v kosmetice.

Kolagen se také řadí mezi ty, o kterých slyšíme poměrně často. Spíše ve spojení s lékárenským průmyslem, ale najdeme také spoustu krémů, které se složkou kolagenu pyšní. Co to kolagen ale vlastně je? Je to bílkovina, která je základní stavební hmotou pojivových tkání. Vaziva, chrupavky, kosti. Tak tady se náš kolagen bere. Aaaa, vracíme se kam? Chvilka napětí. Správně, na jatka. Kolagen bohužel nelze získávat z rostlinných zdrojů, jak je

tomu u jiných složek kosmetických produktů. Na druhou stranu, pokud je kolagen ve složení uvedený, nemusíte pátrat po jeho původu. Tak alespoň v jednom případě máme trochu jednodušší situaci a nemusíme si hrát na Sherlocky Holmese.

Elastin, bratr keratinu, je hlavním komponentem elastických vláken živých organismů. Získává se ze šlach krkovičky a aorty krav, ze šlach obecně, z vazů, tepen, plic či průdušek. Elastin naši pleť vypíná, proto jej najdete zejména v krémech proti vráskám. Také sprchové gely nezůstávají zahanbeny. Elastin i kolagen jsou v podstatě získávány z odpadního materiálu jatečných zvířat. Plytvat se přeci nemá, ani jeden kousek nepřijde na zmar.

Glycerin nás vrací zpět do kategorie živočišných tuků. Je to vedlejší produkt při výrobě mýdla právě z živočišných tuků. Mýdla, ústní vody, zubní pasty, mastičky, krémy a další. Glycerin je v kosmetickém průmyslu využíván vcelku hojně, ale abychom ho pouze nehanili, tak dodejme, že glycerin najdeme i v rostlinných tucích. Přirozeně se totiž vyskytuje ve všech tucích, i v našem těle glycerin najdeme, pokud tedy nějaký ten tuk máte. Já osobně budu mít glycerinu na rozdávání. Průmyslově používaný glycerin se pak nejčastěji vyrábí z ropy (syntetický glycerin).

Jako složku krémů, pleťových masek, šampónů a jiných produktů můžeme najít také placentu. Jednoduše ochrana plodu zabitých březích krav, ovcí nebo prasat. Možná se ani není čemu divit, když se dnes obchoduje i s placentou lidskou. Lidské ženy však mají tu výsadu, že je za účelem získání placenty nikdo nezabíjí. Opravdu asi není nic, pro co bychom nenašli využití. A jak na to slyšíme!

Slyšeli jste někdy o guaninu? Pro mě je to pravděpodobně jedna ze složek, ke které jsem se v seznamu vyjmenovávajícím složení produktu nikdy nepročítla. Guanin je zjednodušeně perlová esence. A co se nám hezky perleťově třpytí? Rybí šupiny. Guanin pak najdeme v šampónech, očních stínech, lacích na nehty a v dalších kosmetických produktech, pokud je potřeba dodat trochu toho „rybího“ lesku.

V lacích na nehty (a nejen v nich) můžeme vedle guaninu narazit na cetylalkohol. Dobře, alkohol asi všichni známe, ale cetylalkohol? Latinsky cetus je velryba. Vypadá to, že se blížíme ke zdroji naší tajemné látky. Cetylalkohol byl poprvé izolován z velrybího oleje. Jeho objevitel zahříval vorvaňovinu, voskovitou látku získanou z oleje vorvaně, společně s hydroxidem draselným, když při ochlazení objevil vločky cetylalkoholu. Nepřestává mě udivovat, jakým způsobem lidé izolovali jednotlivé látky, a jak pro ně okamžitě našli využití. Jelikož zabíjení velryb se postupně omezuje (nebo spíš už není moc co zabíjet, ryby si hold nenaklonujeme kolikrát jen chceme jako takovou krávu, ale třeba nás naše vynalézavost v budoucnu překvapí), můžete dnes na trhu najít také cetylalkohol získaný z rostlinných zdrojů.

Oblíbený, pro většinu již dobře známý starý přítel nejen potravinářského průmyslu, karmín, E120, kyselina karmínová, konšelina... jak je libo. Jedná se o červené barvivo vyráběné z vysušených těl červce nopálového, který je na hmyz poměrně fešák. Karmín dnes není nejlevnější záležitostí, proto se začíná rozšiřovat červené barvivo získávané z rostlinných zdrojů. Pokud se však chcete karmínu vyhnout, podívejte se na složení jakékoliv kosmetiky, která má nádech do červena (a že jí je kopa).

Neméně zajímavou složkou používanou v kosmetice, zejména té vlasové, je výtažek z býčích žláz, který má naši hřívu regenerovat a dodat jí lesk. Jak se získává? Myslím, že není potřeba pokračovat. Všichni toužíme po tom mít husté a krásné vlasy (i muži, přiznejte se). A ideálně taky, aby nám rychle rostly. Na trhu je spousta přípravků podporujících růst a hustotu vlasů. Sliby těchto produktů jsou lákavé. Nekupte si přípravek, který vám slibuje regeneraci, výživu, lesk, objem, růst nových vlasů, redukci jejich vypadávání a zvýšení hustoty. Zrovna jsem jeden takový produkt měla v košíku na eshopu. Než jsem se podívala na složení. Keratinový hydrolyzát z ovčí vlny.

Žlučové mýdlo asi všichni známe jako výborného pomocníka v boji proti skvrnám na prádle. Asi už název by nám mohl celkem dobře napovědět,

co je tou zázračnou složkou tohoto speciálního mýdla. Bingo! Je to hovězí žluč. Žluč totiž obsahuje různé druhy enzymů, které mají schopnost rozkládat tuky a bílkoviny. Takže můžeme hezky odstranit organické skvrny jako je mastnota z jídla. Zdá se, že zvíře můžeme používat jako takovou gumu na jiné zvíře.

Ssss... I pro hady jsme našli využití, konkrétně pro jejich jed, který nám jako zázrakem vypíná pleť. Bodejť by ne, když nám paralyzuje svaly. Tak nevím, můžeme rovnou pobíhat po mýtinách, hledat sluníci se zmije a občas se nějakou nechat uštknout do obličje. Budeme to mít zadarmo.

Teda, málem jsme zapomněli na všude zdejší kyselinu hyaluronovou, královnu všech kyselin. Je to pravá celebrita. Každý den o ní slyšíme v televizních reklamách a čteme o ní v časopisech. Kdo by po ní netoužil, když umí zastavit stárnutí? Krémy, séra, oleje, masky, kapsle... Stačí si jen vybrat. Kyselina hyaluronová se dnes údajně získává především biotechnickou výrobou (z bakterií v laboratořích), nicméně v minulosti byly jejím zdrojem zvířecí chrupavky, zejména kohoutí hřebínky, nebo oči tučňáků či krav. Jestli jsou tyto zdroje dnes jenom přežitkem, můžeme hádat.

Ze zajímavosti jsem se podívala na složení několika běžně dostupných krémů, střední cenové relace, obecně známé značky, které seženete v každé drogerii. Jako první složka se často objevovala voda. Slibné. Hned za vodou však následoval glycerin (první možný živočich). Další složka - triisostearin, je to takový půlčik, jelikož se může jednat jak o živočišný derivát, tak o rostlinnou složku (tedy máme půl druhého živočicha). Pokračujeme v krasojízdě. Isopropyl Stearate - taktéž jsme na půli cesty a máme celého druhého živočicha. Talc - tato složka je čistě z přírodních zdrojů. Cetearyl Alcohol, další půlčik a zároveň naše půlka třetího živočicha. Mám pokračovat?

Živočišných složek najdeme v kosmetice stovky a musím uznat, že odhalení jejich původu není vždy jednoduché. U některých složek, pokud už je

tedy najdeme, zjistíme, že jejich zdrojem může být živočich i rostlina. Kosmetický průmysl nám to opravdu neusnadňuje.

A protože se v této kapitole věnujeme zkrášlování, neměli bychom vynechat ani parfémy. Každodenní součást života muže i ženy. Přeci si chceme vonět. Ambra, pižmo, cibet nebo kastoreum. Těmito živočišnými látkami se pyšily parfémy především v letech minulých. Díky tomu, že dnes se parfémy vyrábí v obrovském množství, výrobci se musí vesměs spokojit se synteticky vyráběnými složkami. Úmyslně jsem použila výraz vesměš. Živočišné složky parfémů jsou stále vysoce ceněny a jsou stále používány, byť v nižší míře.

Vraťme se však k našim starým originálním živočišným přísadám a podívejme se na jejich původ. Ambra vzniká v trávicím traktu vorvaně obrovského. Vorvaň se nám v kosmetice objevuje překvapivě často, nemyslíte? V tomto případě mu však údajně pomáhá krakatice. Existují dvě domněnky. Jedna předpokládá, že ambra napomáhá vorvaňovi k trávení krakatice. Druhá naopak pracuje s hypotézou, že ostrý zobák zkonsumované krakatice usazený ve střevě vorvaně vede právě k produkci ambry.

Pižmo (s pověstí afrodiziaka), mošus, musk, jinými slovy zrnka ve výměšcích žláz získávaných z těl samečků kabara pižmového. Kabara je vlastně takový kamzik v Himalájích. Kabara má u pohlavní žlázy pižmovou žlázu, která vytváří mošus s feromony, na které samec láká samičky. A asi to láká i nás lidi. Protože jsou kabarové ohroženým druhem (za účelem zisku jsme jich většinu pobili), je jejich lov zakázán a pižmo se vyrábí synteticky. Pokud tedy věříme tomu, že zákaz lovu kabarů je monitorovaný a jeho porušitelé jsou trestáni. Přeci jen, kilogram pižma může stát okolo 50 tisíc dolarů. Za mě – jeden Musk vydá svým příspěvím za všechno pižmo světa, nemyslíte?

Cibet je výměšek cibetky. Najdete ho ve váčcích poblíž jejího řitního otvoru. Výměšek je cibetkám poměrně bolestivě ze žláz odebírán. Největší snaživci jsou opět bohužel v Číně. Cibetky jsou drženy

v klecích i přes 10 let, aby z jejich žláz pravidelně cibet „dojili“, a nakonec jsou samozřejmě využity na maso.

Kastoreum není až tak známý pojem, ale v podstatě se nejedná o nic jiného než pižmo. Rozdíl představuje zvíře, z něhož je pižmo získáváno. Kastoreum produkuje bobr evropský, případně také bobr kanadský. Jedná se o výměšek análních pachových žláz těchto bobrů, kterým si značkují své teritorium.

Protože jsem se chtěla na složení dnešních parfémů podívat, prohlédla jsem si několik známých internetových obchodů s parfémy. Jediné uváděné „složení“ bylo hlava, srdce a základ, které se honosí názvy jako sicilská mandarinka nebo květy tuniského pomeranče, nicméně o pravém složení parfému vám neřeknou zhora nic. Zkusila jsem se tedy podívat přímo na jednotlivé webové stránky nejznámějších značek vyrábějících mimo jiné i parfémy. Kde jinde hledat, než u zdroje? Přečetla jsem si ódy na parfémy, jejich kompozici, design flakónu, ale složení nikde.

Prohledala jsem tedy doma šuplata, jestli náhodou nenajdu krabičku od některého z parfémů, protože mě zajímalo, zda alespoň v tomto případě budu úspěšná. Sláva, tak alespoň někde se ke složení dopátráte. Alkohol, parfém (vůně), voda, benzyl salicylate a spousta dalších látek, o kterých jsem v životě neslyšela. Vyhledala jsem si jednotlivé složky a výsledek? Pouze látky extrahované z rostlin a synteticky vyráběné. Je to samozřejmě kapka v moři, navíc se nejedná se o parfémy, nýbrž o toaletní vody či toaletní parfémy, ale řekla bych, že obecně právě v těchto můžeme očekávat spíše syntetiku než živočichy. Všechny původní látky používané pro výrobu parfémů jsou dnes velmi drahé, proto pokud na ně narazíme, bude to v parfémových samotných, nikoliv v jejich ředěných verzích.

IX. MEDVĚDI NEVĚDÍ

Gumové medvídky a gumové bonbóny děti milují. Pravda, nejen děti, i dospělí je o pár těchto cukrovínek rádi připraví. Dokonce je považujeme za zdravější alternativu jiných sladkostí. Proč se však o těchto oblíbených cukrkandlech vůbec bavit? Všichni víme, že na gumových medvídcích je typická jejich měkkost a pružnost. Měkkost a pružnost. Přemýšleli jste nad tím někdy? Já se dobrovolně přiznám, že nad gumovými medvědy jsem nikdy nepřemýšlela. Jednak požiju asi pět kusů gumových bonbónů za rok, a jednak mě to nezajímalo. Je to dobré? Je. Tak co víc by mě mělo zajímat. A možná jsem u toho měla zůstat. Blahá nevědomost.

Aby mohl mít gumový medvídek své typické vlastnosti, musí být vyroben z želatiny. A tady to začíná být zajímavé. Pravděpodobně odhalíme tajemný recept, který si výrobci želé bonbónů jistě pečlivě sřeží, tak prosím diskretně. Tramtadadá, zde je:

Do hnce vložíme hovězí šlachy, kůži, kosti, případně další jateční odpad bohatý na kolagen, a dlouze vaříme, až nám vznikne želé. Želé obarvíme (doporučuje se obarvit červenými broučky) a ochutíme spoustou cukru a chemickými látkami. A hle, váš gumový medvídek je na světě.

Že by byli vaši medvídci vyrobeni zrovna z želatiny z rostlinných zdrojů? Ještě jsem neviděla agarového nebo pektinového medvídka, ale upřímně, nepátrala jsem po nich, takže třeba nějakého takového medvídka najdete. Faktem však zůstává, že potravinářský průmysl je s nejvyšší pravděpodobností největším spotřebitelem želatiny získávané z živočišných zdrojů.

Asi světově nejproslavenější gumový medvídek je vyráběn z potravinářské želatiny pocházející z vepřových kůží. A protože je nejslavnější, má mnoho následovatelů, kteří se po něm opičí, aby se jeho slávě alespoň trochu přiblížili. A možná taky ušetřili nějakou tu korunu z výrobního rozpočtu. Výroba želatiny z vepřových kůží vyjde jistě levněji než

obstarání stejného objemu agaru, pektinu či jiného škrobu.

Šunka, aspik, tlačěnka, měkké karamely, lékořice, marshmallow, dorty, dortíčky, zmrzliny, dezertní jogurty, krémy, dezerty, pasty, pomazánky, kysaná smetana, tvaroh... To je pouze zlomek potravin, v nichž živočišnou želatinu najdete.

Potravinářský průmysl doslova žije živočišnými zdroji (tedy bohužel už mrtvými). A v některých potravinách bychom je ani nečekali. No, život nám přináší různá překvapení, tak pojďme na ně.

O karmínu jsme si již něco málo řekli. Protože však opakování je matkou moudrosti, připomeňme si, že karmín je barvivo červené barvy, které se získává z vysušených těl samiček červce nopálového. Všechny potraviny, kterým je potřeba dodat trochu té jahodové nebo více masové barvy, budou obsahovat karmín nebo jiné červené barvivo. Mléčné výrobky, džemy, instantní polévky, párky, klobásy, fuety, salámy, paštiky, pomazánky, zmrzliny, bonbóny, žvýkačky, dortíky či cukrovinky. Karmín se nám v potravinářském průmyslu trochu maskuje pod tajemné E doprovázené číslem. A to číslem 120. V případě E120 máme oproti jiným E číslům tu výhodu, že stovacítka patří k těm slavnějším účkům, proto je mnoho z nás schopno karmín v potravině identifikovat. Pokud se tedy vůbec obtěžujeme přechází si složení. Co však s těmi stovkami dalších E čísel? Že bychom se je naučili z paměti jako cizojazyčná slovíčka? Na instalaci velkokapacitní paměti do našich mozků si nejspíš ještě počkáme.

Barviva jsou jedny z nejpoužívanějších přídatných látek v potravinářství. Nakupujeme hlavně očima, no ne? Zpracované maso jako párky, šunka a jim podobné, by samo o sobě nemělo tak růžovoučkou barvu, na jakou jsme zvyklí. Vlastně by bylo spíše takovou šedou myšskou. A dokonce každá země má trochu jinou představu o té správné barvě párku. Proto se někde barví onen produkt více, jinde se zase nechává více vyniknout „přirozenost“.

Také se rádi zakousnete do krásného čerstvého lesklého jablka? Překvapivě se naše jablko nejspíše nebude tak nádherně lesknout samo od sebe. Lesk mu dodá E904, v překladu šelak, v překladu pryskyřice získávaná z výměšku hmyzu, mimo jiné také červce lakového. Zdá se, že červci jsou v potravinářství velmi oblíbený artikl. Šelak nám umí vytvořit lesklý povrch nejen na jablku, ale také na citrusech, melounech, sušeném ovoci, zelenině, dokonce také na lentilkách, želatinových bombónech, nebo na oříšcích v čokoládě.

Vzpomínáte si na castoreum z parfémů? Tak vězte, že i v potravinářství našlo své uplatnění. Tento výměšek análních pachových žláz bobrů je substitutem pro vanilkovou, jahodovou nebo malinovou příchut', respektive vůni. A protože nám castoreum výrobci označují jako přírodní aroma, vlastně ani nemáme šanci zjistit, zda si náhodou nedopřáváme tuto bobří lahodu. Nebo nějakou jinou lahodu. Evropská legislativa definuje přírodní aromatickou látku jako aromatickou látku získanou z materiálů rostlinného, živočišného nebo mikrobiologického původu vhodnými fyzikálními, enzymatickými nebo mikrobiologickými procesy. Takže? Učinila vás tato definice chyťřejšími? Trochu nás může chlácholit fakt, že castoreum je poměrně drahá látka, tedy pokud ji některá z potravin bude obsahovat, tak si za ni připlatíme.

Sýry jsou sýry a všichni jsme si vědomi, že jsme v říši živočichů. Nic, nad čím bychom se měli pozastavovat. Možná tak nad samotnou výrobou sýrů, protože ta skrývá jednu zajímavost, která stojí za pozornost. V určité fázi procesu výroby se používá syřidlo, díky kterému se mléko začne srážet. K dispozici máme tři druhy syřidel - živočišná, mikrobiální a rostlinná. Živočišná syřidla jsou získávána z žaludků telat, protože ty obsahují enzym chymosin, který je perfektním syřidlem. Čím tvrdší a déle zrající sýr, tím větší je pravděpodobnost, že bylo použito právě telecí syřidlo. V minulosti se enzym telatům odebíral zaživa. Do žaludku se jim voperovala kanyla a tou byl enzym odebírán. Dnes už je tato

praktika jako nehumánní zakázána, tedy první se telátko zabije a teprve poté se v rámci dokonalého „vytěžení“ jeho ostatků enzym získává. Jednoduše, žádné zbytky, dodržujeme to dokonale. Tento postup získávání telecího enzymu je však daleko náročnější a složitější, a proto nám telecí enzym zdražil. Tedy co každý dobrý podnikatel udělal? Aby uspořil, začal se více přiklánět k jiným syřidlům. Ta rostlinná se používají zejména ve Středomoří, takže pokud u nás nenajdeme syřidlo telecí, pravděpodobně bylo použito syřidlo mikrobiální. Mezi živočišnými syřidly najdeme i syřidlo pepsinové, které se získává z vepřů a některých dalších hospodářských zvířat. Vepřové syřidlo není tak ceněné jako to telecí, avšak to neznamená, že by se pro něj nenašlo využití. Je používáno při výrobě těch nejjednodušších sýrů jako je například tvaroh.

Podívejme se na pečivo. Co by se tak při přípravě mohlo používat? Mouka, droždí, sůl, nějaké stabilizátory... ve sladkých verzích tvaroh, marmeláda nebo mák. Nic, co bychom už nevěděli. Co jsme však nevěděli (tedy alespoň já ne) je, že v některém pečivu můžeme najít E920, tedy L-cystein. Jedná se o aminokyselinu, která se používá jako kypřící látka na pečení a zpracování mouky. Jednoduše zkracuje dobu zpracování těsta. A původ L-cysteinu? Peří, vlasy (převážně lidí z Číny), kůže, kopyta, nehty či vlna. Noo, asi se příště rozmyslím, jaké pečivo si koupím.

E270 aneb kyselina mléčná. Ano, můžeme se přemístit do prostředí fitcenter, protože kyselina mléčná je přesně ta kyselina, která vzniká při fyzické námaze ve svalcích. Protože se ale kyselina mléčná neextrahuje z těl svalnatců, zapomeňme na ně a vraťme se k potravinářskému průmyslu. Kyselina mléčná vzniká mléčným kvašením cukrů, např. v mléce, sýrech či kyselém zelí. V potravinách nám E270 upravuje kyselost. Najdeme ji v olivách, nakládaných okurkách, nápojích, margarínech, v pečivu, cukrovinkách, dokonce také v nealkoholickém pivu, chipsech, pestu, rajčatových konzervách a v mnohých dalších potravinách. Abych

vás nebalamutila, tak dodám, že kyselina mléčná nemusí být vždy živočišného původu.

Ve vaječných žloutcích se hojně nachází lecitin (E322). Lecitin se používá v řadě potravin od cereálií přes bonbóny, cukrovinky, žvýkačky, pečivo nebo margarín. Lecitin lze získat i z rostlinných zdrojů. Potom na etiketě najdeme ve složení uveden například sójový lecitin.

Ještě, že nám zůstává víno a pivo. Když nemůžeme bezživočišně jíst, můžeme alespoň bezživočišně pít. A nebo? K mému překvapení jsem zjistila, že existuje látka zvaná vyzina, která se používá jako čířidlo (pochopitelněji pro nás „čistidlo“) při výrobě kvasných nápojů (zejména těch dražších). Asi by na tom nebylo nic zvláštního, pokud by však vyzina nebyla druhem kolagenu, který se získává ze sušených plovacích měchýřů některých druhů ryb. K číření vína se ale například používá také šlehaný vaječný bílek (především vína červená), kasein (bílkovina získávaná odstředěním kravského mléka) nebo želatina. Živočišná říše, zdá se, je vsudypřítomná.

Je to těžké, že? Zdá se, že cokoliv chceme sníst, obléct si či jakkoliv jinak použít, je spojeno s kusem utrpení nějakého zvířete. A je asi jedno, jestli si koupíme kus masa, jogurt, gumové medvídky, koženou bundu, vlněný svetr, péřovou bundu nebo si na vlasy dáme masku z býčích žláz. Zdroj je pořád to stejné zvíře, které žilo pořád v jedněch a těch samých podmínkách, a které bylo dokonale spotřebováno, rozebráno jednotlivými průmysly.

X. ZAPOMNĚLI JSME NA RYBY!

Pravda, trochu jsme je odsunuli na druhou kolej. A přesně to děláme, pokud jde o výběr naší stravy. Z nějakého důvodu, přestože nekonzumujeme maso, dokážeme si ospravedlnit, když si dáme čas od času na večeři rybu nebo si zajdeme na sushi. Budu otevřená a bez bolesti se přiznám, že si rybu sama občas dám. Je zvláštní, jak si ve svých představách

zvířata selektujeme. Obecně je asi máme nějak zaškatalkovaná, co se týká jejich citění a intelektu, aniž bychom po tom dále pátrali, a ryby, nebo obecně mořské plody, jsou vesměs ve škatulce „je to nebolí“. Někteří mají ve škatulce „je to nebolí“ zařazené ryby a kuřata. Můžete se teď do mě pustit, o čem vám to tu vlastně povídám, když sama čas od času hřeším, ale z mého pohledu jsem se vydala na cestu, pouť, zní-li vám to honosněji, která je protkána přemýšlením, studiem, sebepoznáním, hledáním pravdy a nalezením svého vlastního přesvědčení. Zase a znovu otevírám témata, nad kterými jsem již přemýšlela, témata, kterým jsem prozatím nevěnovala pozornost, a témata, která vyvolávají další otázky. Budete mi věřit, když vám řeknu, že před tím, než jsem začala psát tento text, jsem neznala ani 10 % z toho, co máte nyní před očima? Možná proto doufám, že výsledek, který vám předložím, doplní i vám těch zbývajících 90 %.

„Jestliže nepřiznáte duši zvířatům, proč by ji měli mít lidé?“ (Jean Rostand, francouzský spisovatel).

Cítí tedy ryby bolest? Těžké hádat, protože ryby nám toho moc neřeknou ani nedají najevo nějakým zvukem. Vědci mezi sebou také nejsou schopni najít shodu. Nicméně poslední dobou se více a více ozývají hlasy, které tvrdí, že ryby mají nervovou soustavu natolik podobnou savcům a ptákům, že bolest cítit musí. Když ryby prožívají něco, co u jiných nazveme fyzickou bolestí, chovají se způsobem, který pocíťování bolesti odpovídá. Ryby se také dokážou naučit vyhýbat se nepříjemným zážitkům či bolesti, pokud to tedy takto můžeme říci. Dokonce je možné pozorovat omezení symptomů bolesti, pokud jsou rybám podány tlumící léky.

Rybí otázka, respektive otázka vědomí/uvědomění ryb a jejich možnosti cítit bolest, se dostala až na půdu Evropské unie. Vědecká komise unie zaměřená na zdraví a blahobyt zvířat, tzv. AHAW Panel - Panel on Animal Health and Welfare, v roce 2009 vydala dokument nazvaný Obecný přístup k blahobytu ryb a koncept vědomí (či uvědomění) ryb, v rámci kterého je mimo jiné

hodnoceno, zda ryby mohou cítit bolest. Abychom si nepřemítali veškeré výzkumy a experimenty, z nichž AHAW Panel vycházel, zmiňme pouze závěr, k němuž komise dospěla - ANO, na základě dostupných důkazů se předpokládá, že některé druhy ryb cítí bolest, dokáží pociťovat strach i stres. Je tedy možné, že na tom něco bude, co myslíte? Tedy ne že by EU musela mít nezbytně pravdu, nicméně i ona pod tlakem vědeckého bádání byla přinucena fakt, že ryby cítí bolest, přijmout a nějak s ním pracovat.

Před nějakou dobou jsem zhlédla dokument o rybolovu a o tom, jak se vlastně ryby dostanou na náš talíř. Utkvěl mi obraz velkých lodí se sítěmi vyjíždějícími pravidelně na moře, tahání ryb na palubu, to, jak se mrskaly a snažily se dostat zpět do vody, jak je nabírali lopatou jako uhlí nebo se je snažili postrčit chodidly, aby je dostali do šachty směřující do míst, kde byly dále zpracovávány. Takové „přesypání“ ryb více než tobogán připomínalo vykládání odpadu. Zrovna v tomto případě měly ryby to štěstí, že přímo na lodi byla také zpracovatelská linka, tedy jejich strastiplný konec nebyl tak dlouhý jako je tomu v případě, kdy jsou vyloveny méně sofistikovanou lodí. Jak to tedy v rybím průmyslu chodí?

Asi se všichni shodneme na tom, že rybolov je masovou záležitostí. Ročně je zabito několik miliard ulovených ryb. Další miliardy zabíjených představují ryby chované na farmách. Dovolte mi tedy drobnou opravu, masovost na tomto místě nestačí, tady máme co dočinění s multimasovostí. Označit rybí průmysl za masový by bylo ostudou tohoto odvětví.

Narazila jsem na písemný dokument z roku 2010 s názvem „Worse things happen at sea: the welfare of wild-caught fish“, jehož autorkou je Alison Mood. Mnoho organizací se právě na tuto zprávu odkazuje, proto jsem pojala podezření, že se bavíme o práci, kterou bychom neměli opomenout, minimálně co se týká uvedení do děje našeho katastrofického románu s názvem „Rybí průmysl“.

Podle Alison Mood trvá zajetí ryb při mnohých formách rybolovu hodiny či dny. Během

tohoto procesu ryby často umírají nebo trpí fatálními poraněními. Jakmile se ryby (tedy respektive loď) dostanou na břeh, většina přeživších ryb se udusí nebo zemře během dalšího zpracování, které může zahrnovat kuchání, porcování a/nebo zmražení. To vše zaživa, kdy je ryba stále při vědomí. Některé ryby mohou být zabity „propíchnutím“ mozku nebo úderem do hlavy, tedy potencionálně humánním způsobem. Jedná se však spíše o výjimku než o pravidlo. Naopak pravděpodobně nejméně humánní praktika ze všech je napichování malých ryb na hák a jejich použití jako návnad pro větší ryby. Vše opět zaživa. Tady se na znečistlivování nehraje.

Odhady množství ulovených ryb ročně jsou daleko vyšší než mnou odhadované miliardy. Podle Alison Mood se bavíme o triliónech. A to pouze pokud se týká ryb lovených legálně. Nelegální rybolov k našim oficiálním počtům přidává neoficiální miliardy tun ryb ročně. Komerční rybolov má také mnoho vedlejších obětí, a to nejenom ryby, na které rybolov není cílen, ale také jiné obyvatele moří a oceánů, včetně mořských ptáků a mořských savců. Tada! Máme vítěze v počtu usmrcených zvířat živočišného průmyslu. Trochu se nám to začalo vymykat z rukou, nemyslíte?

Celý rybolov také začíná mít poměrně zásadní význam pro ekosystém. Rybolov sítěmi drancuje mořské dno a likviduje vše, co mu stojí v cestě. Koráli, mořské houby, mořské rostliny, ryby, vše doplácí na naši chamtivost. S množstvím ulovených ryb nemají ryby šanci přirozeně doplňovat své počty rozmnožováním a není tak divu, že jsme některé druhy vyhubili a jiné se ocitají na pokraji vyhubení. Někteří další obyvatelé moří ztrácí své přirozené nepřátele, a tak dochází ke změnám mořských populací. Nadměrný rybolov má vliv na celou mořskou biodiverzitu. Každá mořská rostlina a každý mořský živočich hraje svou roli, pokud přijde na rovnováhu ekologie. Problém je, že masivní úbytek ryb v rámci komerčního rybolovu je mimo radar většiny světových organizací na ochranu zvířat. Všichni máme zkreslenou představu o nevyčerpatelnosti

oceánů. Bohužel, dokázali jsme opak. Je pouze otázkou času, kdy nastane kolaps. A možná ani ne tak vzdáleného času. Pokud budeme pokračovat stejným tempem, podle vědců se okolo roku 2048 všichni podíváme, kde všechny ryby jsou. A možná si při tom vzpomeneme na známou píseň Boba Dylana a hromadně si zazpíváme „Řekni kde ty ryby jsou, co se s nimi mohlo stát...“, protože to bude asi tak jediné, co nám zbyde. Podle odhadu vědců z roku 2003 se množství velkých mořských ryb zredukovalo na 10 % z jejich původního stavu (před-industriálního). A asi můžeme dodat, že od roku 2003 se situace v komerčním rybolovu nezlepšila. Podle FAO (Organizace pro výživu a zemědělství spadající pod OSN) je 70 % druhů ryb plně vytěženo či téměř vytěženo. Možná by si zbytek světa měl vzít příklad z Aljašky, která jako jedna z mála zemí stanoví kvóty a období pro lov tak, aby ryby měly možnost reprodukce. A co je možná to nejdůležitější, Aljaška nastavená pravidla kontroluje a vynucuje jejich dodržování, což o zbytku světa můžeme říct pouze stěží.

Komerční rybolov je také nejvíce plýtvajícím odvětvím. Řezníci jsou podle všeho více homo economicus. Ročně se zpět do oceánů hodí milióny mrtvých mořských zvířat, které můžeme považovat za vedlejší oběti průmyslu. Mořští ptáci, želvy, delfini...

Nedostatečná ochrana mořských ryb před nadměrným a ilegálním rybolovem je globálním problémem s velkým politickým a ekonomickým dopadem. Přestože mezinárodní úmluva CITES je smlouvou globální s téměř dvoustovkou signatářů, tak je zastaralá a snahy o její rozšiřování naráží na politických odpor některých vlivných států. Proto právě na seznamech CITES je poměrně málo mořských ryb, přestože dnešní doba vyžaduje poskytnout ochranu v mnohem širším měřítku. Oceňme však, že snahy různých mezinárodních organizací zesilují. Je otázkou budoucnosti, jaký tlak budou schopny vyvinout a zda si za pár let ještě budeme moci dát k jídlu nějaký dar moře.

Podle Světové banky je 90 % mořských ryb plně vytěženo či nadměrně loveno, a to celosvětově.

Vědci se snaží alarmovat veřejnost, státy a příslušné organizace, a vyburcovat je k činu. Jedním z možných řešení, alespoň částečným, je zřizování mořských rezervací. Pouze však asi 4 % světových moří jsou chráněna a o většinu mořských rezervací není vůbec pečováno. Podle expertů by mořské rezervace měly činit alespoň 20 - 30 % světových moří, abychom dali přírodě možnost obnovit se. Náklady na zřízení a provoz takovýchto rezervací by přitom byly nižší, než stojí provozy rybích farem.

V rámci EU funguje jakási společná rybářská politika, jejímž cílem je najít rovnováhu mezi rybářským průmyslem a existencí udržitelné populace ryb a mořského ekosystému, jednoduše řečeno, nastavit kvóty. Dokonce byla založena Evropská agentura pro kontrolu rybolovu, která má kontrolovat, dohlížet a provádět inspekce, aby vše bylo tak, jak má. Agentura svou činnost provádí na moři, na pevnině i v rámci transportu ryb. Ze zpráv Agentury z roku 2017 jde krásně vidět, že nejčastějšími prohřešky rybářů bylo falšování dokladů a používání zakázaného vybavení pro rybolov. Zpráva Agentury vůbec nevypadá nikterak děsivě. Pokud vás však oficiální zpráva neuspokojí a podíváte se hlouběji, pak můžete zjistit, že to není tak růžové, jak je nám prezentováno. Jeden příklad za všechny. Tuňák obecný je v současné době velice ohrožený a také nejvíce vyhledávaný stran rybářů. Všichni víme, že maso z tuňáka je opravdu drahá záležitost, proto se jedná o tak obrovský byznys. Vědci doporučili určité kvóty, které by měly být dodrženy, aby měl tuňák obecný šanci na přežití, a kvóty, aby měl šanci na reprodukci a alespoň nějakou obnovu. EU však odhlasovala kvóty dvakrát vyšší než kvóty doporučené vědci pro zachování populace tuňáka obecného (bez možnosti reprodukce - zde byla kvóta překročena trojnásobně). Zdá se, že stanovení kvót nemá nic společného se snahou ochránit a zachovat naše oceány, nedej bože se snahou je obnovit, ale jedná se o pouhá politická rozhodnutí poháněná strýčkoskrblíkovstvím.

Populace ryb a jejich druhy klesají a vymírají pod dohledem vědců a politiků nejbohatších států světa. Nikdo nevynucuje zákony, ani kvóty. Rybáři si mohou dělat, co se jim zlíbí. Podle studií bylo okolo roku 2009 ve Středozezemním moři uloveno dvakrát více tuňáka obecného (který je na seznamu ohrožených druhů stejně jako tygr nebo nosorožec), než stanoví kvóty EU. V roce 2009 bylo také odhaleno, že obrovský japonský konglomerát Mitsubishi, který všichni známe jako výrobce aut, ovládl 40 % veškerého trhu s tuňákem obecným. Objevilo se podezření, že Mitsubishi tuňáka vykupuje a zamrazuje, aby jej v budoucnu, až ho vylovíme kompletně, mohl prodávat za astronomické ceny. Milionový byznys plán, nemyslíte? V roce 2017 vydalo Mitsubishi stanovisko, že je v jeho nejvyšším zájmu zachování populace tuňáka obecného. Nakolik je toto stanovisko pravdivé a nakolik je dodržováno, to ukážou následující roky.

Na světě je čtyřikrát větší množství rybářských flotil, než je množství ryb celosvětově. Podle FAO (Organizace OSN pro výživu a zemědělství) se v roce 2010 podílelo na rybolovu přibližně 3,23 milionů rybářských lodí. Od roku 1950, kdy komerční rybolov startoval, jsme vyhubili spoustu druhů mořských ryb. V Kanadě bylo obrovské množství tresky severské, jak té se tam líbilo. Rybolov vzkvétal, mnoho lidí se do Kanady právě kvůli tresce přestěhovalo. V roce 1992 však nastalo něco, co bylo do té doby nepředstavitelné. Treska severská byla téměř vylovena a Kanada vydala zákaz jejího lovu. Během jedné noci přišlo o práci několik desítek tisíc lidí. Tito lidé si našli jiná zaměstnání, treska severská však po jejich zásahu nebyla již nikdy schopna obnovy.

Rybí farmy mají také svůj neopomenutelný díl na celkovém množství ryb, které jsou ročně usmrceny. Ono co si budeme povídat, taková rybí farma je jistě pohodlnější, než vyrážet denně na nehostinný oceán a trápit se s lovem. Proto téměř polovina ryb, které zkonzumujeme, pochází právě z takovýchto farem. Rybí farma v nás pravděpodobně nebude vzbuzovat žádné hrůzostrašné scénáře, ale bohužel to není vždy

tak, jak by se nám mohlo zdát. Ryby na farmách stráví svůj život vesměs v přeplněných a špinavých vodních ohradách, mnoho z nich trpí parazitními infekcemi, nemocemi a jsou poraněny. Neměli bychom opomenout také genetické inženýrství, hormony a antibiotika. Pravděpodobně všudypřítomné tam, kde je potřeba maximalizovat produkci. Asi mnozí z nás máme představu, že rybí farmy jsou řešením kritického stavu ryb v oceánech, protože pokud budeme chovat ryby na farmách, budou ty volně žijící schopny obnovy. Bohužel, opak je pravdou. Rybí farmy zabijí více divoce žijících ryb, než ryb, které vyprodukují, to vše z jediného důvodu - ryby na farmách jsou krmeny rybami volně žijícími. Je potřeba 5 kg ančoviček, aby farmáři vyprodukovali 1 kg lososa.

Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO) celou tuto akvakulturu sleduje a hodnotí, ne však tak negativně, jako jiné organizace. Za posledních řekněme padesát let, se množství ryb vyprodukovaných farmařením zvýšilo o více než sedmdesát milionů. Na farmách se chová přibližně 567 druhů vodních zvířat. Akvakultura je považována za pravděpodobně nejrychleji rostoucí potravinářský sektor a nyní představuje přibližně 50 % ryb určených ke konzumaci.

Dle Národního úřadu pro oceán a atmosféru akvakultura vzkvétá především v Asii (cca 89 %). S 62 % dominuje Čína, následuje Indonésie, Indie, Vietnam, Filipíny, Bangladéš, Korea, Norsko, Chile, Egypt, Japonsko a další.

Poměrně dost se toho napsalo zejména ohledně lososů chovaných na farmách, kteří mají obsahovat vysoké množství toxinů (konkrétně rakovinotvorných dioxinů a polychlorovaných bifenyly - PCB a rtuti), jsou velice tuční a omega 3 mastné kyseliny nedosahují rozhodně takového množství, jako je tomu u jejich kolegů žijících volně v oceánech. Samozřejmě jsou světovými organizacemi doporučeny a povoleny pouze určité limity toxinů tak, aby nebylo ohroženo naše zdraví. I v tomto případě však existují dva tábory, které si oponují v otázce benefitů a rizik konzumace ryb. Je těžké si vybrat, pokud nejste vědec.

Možná i pokud vědec jste, protože najdete studie takové i onaké. Ony vlastně ani volně žijící ryby nebudou zase až takové terno s ohledem na zamoření oceánů mikroplasty.

Přestože se jedná o postarší dokument (rok 2004), pak studii zveřejněnou v časopise Science, která se týká právě hodnocení obsahu toxinů v lososech chovaných na farmách, se zabývala jak Světová zdravotnická organizace, tak Organizace pro výživu a zemědělství. A co tedy ve studii bylo, že vyvolala takový zájem? Vědci dospěli k závěru, že v lososech z farem je daleko větší množství škodlivin, než u volně žijících jedinců (hladina škodlivin je až desetkrát vyšší). Losos z farem prodáváný v některých oblastech (zejména v Evropě) by se na našem talíři neměl objevit častěji než jedenkrát měsíčně. Američané si farmového lososa mohou dopřát i dvakrát měsíčně. Volně žijící losos se pak na talíři může vyskytnout i osmkrát v měsíci. Důvod pro vyšší hodnoty škodlivin vědci spatřují v potravě lososů. Ryby chované v zajetí se vykrmují, přičemž součástí krmiv jsou i tuky z menších ulovených ryb, ve kterých se ukládají toxické látky ze znečištěných vod. Takové škodliviny se potom hromadí v tělech chovaných lososů. Ale co bychom se tím trápili, když nám nevadí pojídat karcinogenní zpracované maso.

Stále přetrvává situace, že nemáme ani ponětí, odkud pochází ryba na našem talíři. Je ulovená legálně, nelegálně? Pochází z farmy, z oceánu? Připutovala k nám z Asie, z Číny nebo z Evropy? O rybách, které konzumujeme, nevíme vůbec nic. Částečně jsme si to zavinili sami, protože nás to nezajímá, trh pouze plní naše přání, o kterých kolikrát my sami nemáme ani ponětí. Jak rády se pochlubí restaurace, že podávají maso od místního farmáře. Původem ryb se však nechlubí vůbec nikdo, a proto dáváme prostor ilegálním a drancujícím aktivitám komerčního rybolovu. Asi jsou na světě společnosti, které se snaží dělat věci jinak, ale nikdo je nepodporuje, protože se o nich neví. S určitou snahou o změnu přišla MSC (Marine Stewardship Council). Jedná se o mezinárodní neziskovou organizaci, která

se zabývá problémem neudržitelného rybolovu a ochranou rybích „zásob“ pro budoucnost. MSC uděluje rybářům nebo rybářským společnostem certifikáty a má program, v rámci kterého označuje mořské produkty značkou, kterou pokud na obalu ryby najdete, měli byste mít zaručeno, že pochází od rybářů dodržujících standard MSC, tedy jsou certifikováni jako sustainable (udržitelní). Udržitelný rybolov je takový rybolov, který bere ohled na množství ryb v oceánu tak, aby měly ryby možnost reprodukce a nedocházelo k jejich vyhynutí, a minimalizuje dopad na životní prostředí. Jako každá organizace tohoto typu má také své odpůrce, kteří tvrdí, že modrá známka udělená MSC neznamena vůbec nic, tedy je již na každém z nás, jak moc se budeme rybi problematikou zabývat a jaký obrázek si uděláme. Pokud je však stav našich oceánů takový, jak nám tvrdí vědci, může být vůbec nějaký rybolov nazván udržitelným?

Abychom neopomněli jiné obyvatele moří, kteří končí na našich talířích snad stejně často, jak ryby, tak také v případě korýšů (krabi, humři, krevety, langusty apod.) můžeme najít studie, které tvrdí, že mohou cítit bolest. K takovému závěru se přiklonil i Evropský úřad pro bezpečnost potravin. Navíc korýši jsou vystaveni extrémnímu zacházení nejen pokud se týká metod jejich zabíjení, jako je například vaření humrů zažíva, ale také je významnou otázkou jejich mrzačení a dlouhé transporty. V případě krabů jsou těmto často odtržena klepeta, která se dále zpracovávají, a krabi jsou hozeni živí zpět do moře, avšak neschopni se žít. Za nejkřutější metody usmrcení pro korýše označil AHAW Panel jakékoliv postupy zahrnující oddělení zadečku od hrudi nebo oddělení tkání, masa či končetin v případě, že je korýš stále naživu a při vědomí (i v případech, kdy je zchlazený), umístění korýše do ledové vody a její ohřívání na bod varu, vhození korýše do vařící vody, umístění mořského korýše do sladké vody (umírají na osmotický šok), a některé další způsoby. Bohužel zrovna tyto metody jsou běžnou praxí usmrcování korýšů, zejména humrů a krabů.

Do našich počtů musíme zařadit také nelegální rybolov. Každá druhá ryba, která se octne na našem talíři, pochází z nelegálního rybolovu. Co na to říkají ochránci přírody? Zabrouzdala jsem do svých dětských let a vzpomněla si na krásnou knihu WWF, do které jsem sbírala a nalepovala obrázky zvířat. Dobře, zkusme se na Světový fond na ochranu přírody podívat, zda nám má k nelegálnímu rybolovu co říct. Pro mě to bude premiéra, nikdy dříve mě nenapadlo se na jejich stránky podívat. Opravdu existují a opravdu se k nelegálnímu rybolovu vyjadřují. Podle WWF nelegální aktivity na moři zahrnují porušování zákonů regulujících rybolov, pytláčení, ignorování mořských chráněných oblastí a znečišťování. Takové aktivity kontaminují či ničí choulostivé mořské prostředí, včetně korálových útesů a pláží, na kterých hnízdí mořské želvy, a výrazně snižují populaci ryb, což má negativní vliv na potravinový řetězec na moři/uvnitř moře. Nespočet druhů mořských zvířat umírá, protože náhodou uvíznou v rybolovných zařízeních. Mnoho mořských zvířat je také obětí nelegálního rybolovu a obchodu. Nelegální praktiky ohrožují nejen mořské želvy, které jsou chráněny mezinárodní úmluvou CITES (Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin), ale také další ohrožené druhy včetně žraloků. Přestože nám nahání hrůzu, tak je nutno dát jim k dobru, že jsou jedním z nejstarších obyvatel našich slaných vod, a jistě v nich mají své místo. Navíc končí na našich talířích mnohem častěji než my na tom jejich.

Poptávka po žraločích ploutvích žene mezinárodní ilegální lov žraloků kupředu. Každý rok zemřou desítky milionů žraloků pomalou a bolestivou smrtí. Ploutev je jim odřezána zaživa a žralok je většinou následně ponechán v moři svému osudu, neschopen plavat a krvácející. Proč trh tak dychtí po žraločích ploutvích? Příčinou je polévka ze žraločích ploutví, asijská „delikatesa“. Taková asijská obdoba francouzského foie gras. S rozmachem čínského trhu začala populace žraloků prudce klesat. Od 80. let se některé populace žraloků snížily o 95 %. Krásný

příklad toho, co dokážeme napáchat za pouhých padesát let. Co nás čeká za dalších padesát?

A když jsme u těch rybích delikates, asi bychom neměli opomenout kaviár. Většina z nás ví, že se jedná o rybí jikry jeseterovitých ryb, tedy alespoň pokud se budeme bavit o pravém černém kaviáru. Na trhu máme také levnější verze náhražek pravého kaviáru. Za nejkvalitnější nepravý kaviár se považuje červený kaviár z lososovitých ryb. Velmocemi v produkci pravého kaviáru byly (a pravděpodobně přes veškerá omezení stále jsou) zejména Rusko a další země okolo Kaspického moře, které bylo největším zdrojem kaviáru. Poptávka po kaviáru a jeho vysoká cena však vedla celosvětově k dramatickému poklesu populace jeseterů. Proto byly všechny druhy jeseterů v roce 1998 zapsány na seznam CITES. Jeseteři jsou tak ohrožení, že jsou také na červeném seznamu IUCN. Úmluva CITES obchod s pravým kaviárem významně omezila. Touha po kaviáru však vede k rozrůstání černého trhu. S ohledem na množství již zadržného nelegálního kaviáru můžeme usuzovat, že černý trh s kaviárem je velmi prosperující. V roce 2006 vyšetřování odhalilo, že dva obchodníci ilegálně propašovali do EU 1,4 tuny kaviáru. A to zmohly pouze dva subjekty za jeden rok. Jak to asi vypadá celosvětově?

„Divoká zvířata nikdy nezabíjejí ze sportu. Člověk je jediný tvor, kterému je smrt spoluvorů sama o sobě zábavou.“ (James Anthony Froude, anglický historik, spisovatel a autor životopisů).

Hobby mnoha lidí (pro které jsem mimochodem neměla nikdy pochopení), zejména mužů – sportovní rybolov. Pro některé z nich možná občasný rybolov jakožto relax, jak rádi rybáři hlásají. Kolik jich ve svém okolí znáte? Hádám, že více než tři to budou. Celosvětově se tak můžeme bavit o milionech sportovních nebo občasných „relax“ rybářů. Pro některé je rybaření pouhým koníčkem, ryby ani nezabíjí, jde pouze o to chytit a pustit. Zvláští to hobby. Nejen, že zapíchnutí háčku bude nejspíš bolet, ale asi zásadnější je to, že po takovém zásahu rybáře ryby ztrácí svou přirozenou obranyschopnost. Trpí

nemocemi, nebezpečným nárůstem kyseliny mléčné v jejich svalech, úbytkem kyslíku, a poškozením jejich křehkých ploutví a úst. Ryby jsou pak také snadnějším terčem pro predátory, jelikož jim nejsou schopny uplavat. Jednoduše, mnoho ryb takto chycených a vypuštěných sportovními rybáři, během pár dnů umírá.

Viděla jsem několik organizací na ochranu zvířat a naší planety hlásat, že jako „první pomoc“ zvířecí říši bychom se měli vzdát ryb. Upřímně, přišlo mi to trochu z lesa. Dnes už bych byla s volbou svých slov opatrnější. Ještě jsme prostě nepřišli na způsob, jak počet ryb zvyšovat stejně, jako to děláme u hospodářských zvířat (byť je pravděpodobné, že na tom už někdo pracuje). Tedy z pohledu existenčního je dost dobře možné, že to jsou právě ryby a naše oceány, o které bychom se měli začít vážně obávat. Vše umocňuje fakt, že lidská populace nemá o dopadech komerčního rybolovu ani ponětí. Nejmasovější zabiják tak zůstává skryt a koná dál nepozorován.

XI. TESTUJEME A EXPERIMENTUJEME

„Opovržením hodnost pokusů na zvířatech udeří do očí právě tehdy, když si člověk uvědomí, že se zakládají právě na podobnosti mezi zvířetem a člověkem a touto podobností jsou ospravedlňovány.“ (Henning Ritter, německý spisovatel a novinář).

Farmaceutický průmysl je zlatá loď. Každý z nás si čas od času vezme prášek na bolest, na zmírnění horečky, na chřipku, na rýmu, na alergii, na podporu imunity nebo třeba na klouby. Někteří z nás, kteří trpí trvalými problémy, užívají léky jako součást každodenního života. Lékárny praskají ve švech. Jednoduše, každý z nás potřebuje lék na nějaký ten neduh. Proto se farmaceutický průmysl stal multimilionovým odvětvím.

V roce 2014 dosáhl roční zisk farmaceutického průmyslu celosvětově až do vesmíru. Možná ještě dál. Hovoříme o jednom bilionu amerických dolarů, o 1 000 000 000 000, o milionu milionů, o tisíci miliard či o 10^{12} . Reálně těžko představitelné číslo, nuž? Nejvíce se o tento astronomický zisk zasadila Severní Amerika a její světový farmaceutický lídr Pfizer. „Nejúspěšnějšími“ léky jsou léky na rakovinu, na bolest, léky na vysoký tlak a léky na diabetes. Alespoň si můžeme udělat představu, čím lidstvo trpí nejvíce, minimálně z pohledu zisku farmaceutického průmyslu.

A protože je potřeba nezaspat dobu, jít neustále kupředu a zdokonalovat, farmaceutický průmysl je pravděpodobně více než jakékoliv jiné odvětví závislý na výzkumu a vývoji. A právě do těchto fází nám vstupují zvířata. Efpia (European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations) vysvětluje, že pokusy na zvířatech mohou poskytnout mnoho informací v oblasti získávání nových poznatků, porozumění nemocem, a ve vývoji nových léků. A to i přes to, že dnes jsou k dispozici tak sofistikované technologie, které by měly moc nahradit testování na živých organismech. A i přes to, že testování na zvířatech nepřináší vždy 100 % přesné výsledky.

Nehodnoťme, zda zájem farmaceutického průmyslu tkví v obavě o naše zdraví či je poháněn vidinou mnoha nul na účtech. Léky budou pravděpodobně ještě po mnoho let běžnou součástí našich životů, ať už je to dobře či špatně. Je spíše otázkou, jak moc všem těm pilulkám propadneme a jak moc etický či neetický výzkum a vývoj bude.

Státní ústav pro kontrolu léčiv se k problematice vývoje nových léků vyjádřil tak, že při klinickém hodnocení léčiv nelze některá rizika předem vyloučit. Testovaný lék obvykle není prozkoumán tak, aby byly v dostatečné míře známy všechny jeho vlastnosti při použití u člověka. Na základě výsledků testování léků na zvířatech lze mnohá rizika identifikovat, avšak u některých skupin

léků lze údaje získané u zvířat převádět na člověka jen obtížně.

Tedy na jednu stranu zvířata tak odlišujeme od lidí, že nemáme problém je konzumovat, trýznit a vybějet ve velkém, na druhou stranu však tvrdíme, že jsou nám tak podobná, že je zavřeme do laboratoře a uměle je infikujeme lidskými nemocemi, kterými by se pravděpodobně nikdy nemohla nakazit, a zkoumáme působení léků na jejich těla, jako by to byla těla lidská. Nedělá to z nás z pohledu farmaceutického průmyslu kanibaly?

Doktor Richard Klausner, dřívější ředitel Národního institutu pro výzkum rakoviny v USA, prohlásil: „Historie výzkumu rakoviny je historií léčby rakoviny myši. Léčili jsme rakovinu myši desítky let - a u lidí to zkrátka nefunguje.“ A toto prohlášení bohužel platí i na výzkumy týkající se mnoha dalších léků na běžné nemoci, se kterými lidstvo bojuje.

Cukrovka je nemocí, která je ve většině zemí mezi top 10 příčinami smrti. Je mnoho výzkumů provedených na myších, kdy vědci dokázali cukrovku typu 2 zpomalit či jí úplně vymýtit. Podstatné je, že se to vědcům podařilo pouze v případě myši. V roce 2013 vědci z více než tuctu lékařských institucí zkoumali přesnost testování na myších. Zaměřili se na zánětlivé zdravotní potíže: zranění, sepse a popáleniny. Zvláště ty popáleniny musely být pro myši velmi intenzivním výzkumem. Vědci zjistili poměrně zásadní rozdíly genetických reakcí mezi myši a člověkem. V některých případech se dokonce jednalo o protichůdné genetické reakce. Tedy léčba, která byla prospěšná pro myš, mohla ublížit člověku. Okolo 150 léčiv bylo po úspěšném dokončení testování na myších testováno na lidech. Každá jednotlivá léčba však v tomto případě selhala.

Protože lídrem v oblasti farmaceutického průmyslu je USA, podívejme se blíže na to, jak to tam chodí. Podle americké FDA (Úřad pro kontrolu potravin a léčiv), přičemž je potřeba zmínit, že se jedná o státní agenturu, jsou zvířata občas používána na testování léků, vakcín a dalších biologických

a lékařských souvisejících prostředků a zařízení, zejména za účelem prokázání jejich bezpečnosti. Přestože FDA pokračuje tím, že podporuje a vyvíjí snahy k omezení testování léků na zvířatech, nakonec vlastně zjistíte, že pokud chcete na trh přijít s novým lékem, testování na zvířatech se nevyhnete. FDA má složku CDER - Centrum pro schvalování léků a pro výzkum. Hlavní náplní CDER je schvalovat léky před tím, než přijdou na trh. Je jedno, jedná-li se o generika nebo o zbrusu nové léky. Společnosti, které chtějí prodávat lék na území Spojených států, musí lék první testovat a veškeré výsledky předložit CDER. Před tím, než může dojít k testování léku na lidech, je potřeba provést laboratorní testy na zvířatech.

FDA také uvádí, že většina léků, která projde fází testování na zvířatech, se nikdy nedostane ani do fáze testování na lidech. A i pokud se do této fáze dostane, pak také často ztroskotá, a to právě z důvodu, že lék má na lidi jiné účinky než na zvířata. Je tak možné, že kvanta opic, psů, králíků, krys a myši farmaceutický průmysl zlikviduje zbytečně? Nestačilo by hodit si minci? Je běžným omylem nás lidí, že jsme přesvědčeni o přispění testování na zvířatech k převratným lékařským objevům. Klíčové objevy medicíny jsou však výsledkem vývoje, který testování na zvířatech nezahrnuje.

Celý proces schvalování léků v USA probíhá asi takto:

1. Vyvinutí léku
2. Testování na zvířatech za účelem zjištění toxicity (používáno je mnoho druhů zvířat, aby se shromáždila data o bezpečnosti a účinnosti léku)
3. IND (Investigational New Drug) přihláška směřující k FDA
4. Testování na lidech (bezpečnost) - vedlejší účinky, trávení a vylučování léku (20 - 80 osob)
5. Testování na lidech (účinnost) - účinky na lidech, současné použití placebo léku (stovky osob)

6. Testování na lidech (závěrečné testování) – shromažďování více informací o bezpečnosti a účinnosti léku, kombinace léků, dávkování apod. (tisíce osob)

Bod 2 je tedy součástí celého procesu, přestože se tváříme, že je snaha testování na zvířatech eliminovat. FDA uvádí zevrubné počty lidí, kterých je potřeba v té které fázi testování. O počtech zvířat FDA mlčí. Podle PETA jsou počty zhruba následující:

1. Akutní (krátkodobá) toxicita: 7 - 20 krys + psi nebo primáti
2. Subchronická (14 až 180 dnů) toxicita: krysy + psi nebo primáti
3. Chronická (celoživotní) toxicita: 120 krys + 32 psů nebo primátů
4. Reprodukční toxicita: segment I - 2500 krys, segment II - 900 králíků + 1300 krys, segment III - krysy
5. Genotoxicita: 80 křečků/myši x 2 až 5 oddělených studií
6. Toxicita - imunitní systém: 32 krys
7. Podráždění pokožky/očí/sliznice: 3 králíci na test

Podle statistického serveru statistika bylo v roce 2016 k výzkumu a testování použito v USA 20 milionů zvířat, v Číně 16 milionů, v EU 11,5 milionu, v Japonsku 11 milionů, Austrálii 6,7 milionů, v Kanadě 2,9 milionů a na Novém Zélandu 0,24 milionů.

Většina forem testování způsobuje zvířatům bolest anebo přinejmenším snižuje kvalitu jejich životů. Asi si dokážete představit, jak bylo myši, na jejichž zádech doktor Jay Vacanti v roce 1997 vypěstoval lidské ucho. Vědci akceptují, že pokusy by měly být činěny tak humánně, jak je jenom možné. Mnoho z nich se však shodne na tom, že zacházení s laboratorními zvířaty se velmi liší jak v jednotlivých zemích, tak v jednotlivých výzkumných centrech.

„Ti, kteří podnikají na zvířatech pokusné operace nebo jim naočkovávají choroby, aby získanými výsledky mohli pomoci člověku, nesmějí se

nikdy obecně uspokojit tím, že krutý čin sleduje cenný účel. V každém jednotlivém případě musí zvažovat, zda je skutečně nutné uložit nějakému tvorů tuto oběť pro lidstvo. Úzkostlivě se tedy musí starat o to, aby mírnili bolest nakolik jen mohou. Ve vědeckých ústavech nesmí docházet k tomu, aby pro úsporu času a námahy nedávali narkózy. Je také zločin, jsou-li zvířata podrobována mučení jen proto, aby se studentům demonstrovaly obecně známé fenomény.“ (Albert Schweitzer, francouzsko-německý lékař, bohoslovec, hudebník a filozof).

Testování na zvířatech si ospravedlnujeme morálně. Domníváme se, že je to pro jakési naše vyšší dobro, pro obecné blaho, a ve veřejném zájmu. Aniž by se kdokoliv z nás zajímal o to, zda opravdu testování na zvířatech pro lidstvo přináší tak intenzivní benefity, které by ospravedlnily užití takového množství zvířat pro testování, automaticky tuto premisu přijímáme za svou. Tedy se podle našeho vědomí a svědomí chováme správně a testování na zvířatech pro vyšší dobro jsme si zasadili do naší představy spravedlnosti. Zdá se, že nemáme žádné jiné měřítko toho, co je správné, než názory a stereotypy země, v níž žijeme, a samozřejmě také světa, v němž žijeme.

Francouzský spisovatel a také filozof, alespoň z mého pohledu, Michel De Montaigne, řekl: **„Domýšlivost je naší vrozenou a prapůvodní nemocí. Nejbědnějším a nejkřehčím ze všech tvorů je člověk, i když zároveň nejnadutější... Veden marnivostí své představitosti chce se rovnat Bohu, přisuzuje si božské přídomky, drze se vyděluje z davu ostatních tvorů, vyvyšuje se nad zvířata, nad své bratry a přátele, a dle toho, jak se uráčí, uděluje jim určitou dávku schopností a sil. Avšak co mu dovoluje domnívat se, že činností svého rozumu pronikl do nitra a tajemství zvířat? Jaké srovnání mezi námi a jimi ho opravňuje k domněnce a závěru, že zvířata jsou omezená? Když si hraji s kočkou, kdo ví, nemá-li ona ze mne větší kratochvíli, než já z ní?“**

Mnoho farmaceutických společností se na svých internetových stránkách vyjadřuje k otázce

testování na zvířatech velmi opatrně a smířlivě v tom smyslu, že se zavazují je užívat pouze pokud je to nezbytně nutné a neexistují jiné alternativy, že se snaží o minimalizování jejich utrpení nebo že je dbáno o jejich tzv. blahobyt. Do jaké míry tato tvrzení odpovídají skutečnosti, můžeme jen hádat. Spousta společností a organizací farmaceutického průmyslu také hlásá, že přistoupila k principům tří R - redukování počtu používaných zvířat, rafinaci (pročištění) experimentů za účelem minimalizování dopadu na zvířata a kde možno, nahrazení (replacing) testů na zvířatech alternativami.

Pokud se podíváme na proklamace státních agentur a jednotlivých farmaceutických společností, mohlo by se zdát, že jsou akceptovány určité alternativy k testování na zvířatech. Zeptala jsem se přímo Státního ústavu pro kontrolu léčiv, koho jiného taky. Konkrétně můj dotaz zněl, zda všechna registrovaná léčiva musela projít testováním na zvířatech, a pokud tomu tak není, kde najdeme seznam těch léků, které testovány na zvířatech nebyly. SÚKL mi sdělil, že léky musí před registrací projít klinickým hodnocením a samotnému klinickému hodnocení předchází tzv. preklinické testování, které je realizováno na zvířatech či buněčných kulturách (nejčastěji údajně ze savčích tkání), a testuje se při něm např. akutní a chronická toxicita, karcinogenita, mutagenita a další. Na zvířatech dle SÚKL určitě nebyla testována např. homeopatika. Tak jaké pak redukování počtů a nahrazování alternativami?

A když už se bavíme o lécích a zdraví, možná není od věci zmínit, že některé pojišťovny zvýhodňují ceny životních pojištění pro vegany. Americká pojišťovna HealthIQ je jedna z těch, která již takové rozhodnutí učinila, a odůvodňuje ho v podstatě tím, že organismus veganů je zdravější a odolnější vůči nemocem. Podle HealthIQ je u veganů sníženo riziko:

- hypertenze - o 63 %,
- rakoviny - o 15 %
- rakoviny postihující ženy - o 34 %
- rakoviny tlustého střeva - o 22 %
- diabetes typu 2 - o 49 %,
- kardiovaskulárních chorob - o 19 %

A ruku na srdce, myslí si upřímně někdo z vás, že pojišťovny, které doslova žijí vyhodnocováním rizik, by snížily sazby bezdůvodně? Jenom tak, aby nám udělali radost?

Podívejme se na kosmetický průmysl, jestli nám náhodou s testováním na zvířatech nezaostává. Asi je pravdou, že u kosmetiky lidé obecně nevidí přidanou hodnotu testování na zvířatech a z důvodu absence vyššího dobra jej také nepovažují za ospravedlnitelné. Proto se také zvedla vlna nevole, na kterou museli státníci reagovat. EU investovala poměrně velký obnos peněz na výzkum alternativních metod testování a v roce 2013 přišla s definitivním ukončením utrpení zvířat pouze pro kosmetické účely, tedy se zákazem testování, zákazem dovozu a prodeje kosmetiky testované na zvířatech. Bohužel ne zcela, protože na již existující výrobky se zákaz nevztahuje, ale uznejme, že to už by asi kosmetické společnosti neunesly. Velkou zásluhu na tomto výsledku má koalice ECEAE, která dlouhodobě bojuje za ukončení testování na zvířatech. A že je ECEAE poměrně významnou entitou na poli EU dokazuje také fakt, že je složena z 20 nejvýraznějších organizací na ochranu zvířat na území EU. Má tedy pevnější základ a je schopna vyvinout větší tlak na potřebných místech než jednotlivé organizace samy o sobě. V USA a spoustě jiných států bohužel k zákazu testování na zvířatech alespoň v případě kosmetiky prozatím nedospěli.

Zákaz, který platí v celé EU, se samozřejmě kosmetickému průmyslu nelíbil a nelíbí. Proto se tato otázka dostala až na půdu Soudního dvora Evropské unie, jelikož kosmetické společnosti se snažily na trh EU dostat kosmetické produkty, které byly testovány mimo EU, zejména v Číně. Soud věc uzavřel tak, že pouze humánní a „nezvířecí“ metody mohou uspokojit bezpečnostní požadavky EU. Protože se však kosmetické společnosti nechtěly vzdát, našly si jinou cestu. Jelikož EU hovoří o bezpečnosti, kosmetický průmysl stále platí za testování na zvířatech Číně, a pokud se bude jednat o testování za účelem deklarování bezpečnosti, takovéto produkty pořád

budeme moct na trhu EU najít. Trochu mě v tuto chvíli přepadá beznadějí. Zdá se, že jakékoliv pokusy o zmírnění utrpení zvířat, které učiníme, končí u Číny, kde se dá zaplatit cokoliv, a bohužel jednotlivé státy nemají nastavené mechanismy, jak zabránit bumerangovému efektu. Připomíná mi to trochu situaci se zákazem halal masa. Pokud to nejde v jednom státě, najdeme si delší cestu, ale nakonec vždy do dané země dopravíme to, co potřebujeme. Všechno je to postavené na hlavu. Kam se hrabou pašeráci drog!

Trochu problém, pokud se týká zákazu testování kosmetiky na zvířatech, nám nastává také s botoxem (či správně botulotoxinem). Botox je v EU schválen jako lékařská kúra, byť je daleko lépe znám a mnohem více využíván pro kosmetické účely. Botox se však v kosmetice na pleť nenatírá, ale aplikuje se injekční stříkačkou, a toť mezera v zákoně, která umožňuje botox nadále testovat na zvířatech. Něco málo si o botulotoxinu řekněme. Již název samotný trochu naznačuje, že by se mohlo jednat o něco jedovatého. Dokonce o něco vysoce jedovatého. Botulotoxin (z latinského botulus = klobása) je jeden z nejučinnějších jedů produkovaný bakteriemi Clostridium botulinum, který potlačuje přenos signálů mezi nervy a svaly, a člověka dokáže zabít minimální dávkou. Hovoříme o setinách tisíců miligramů. Celkem síla, že? Pokud vám tedy někdo botulotoxin injekční stříkačkou aplikuje, dojde de facto k dočasnému ochrnutí svalů a tím i ke křivenému vizuálnímu vyhlazení vrásek. V minulosti byl botulotoxin obávaným strašákem, který způsoboval nemoc botulismus. Do těla se botulotoxin obvykle dostal kontaminovanou potravou – špatně tepelně opracované (botulotoxin se s teplem špatně snáší) konzervy a uzeniny (odtud také samotný název botulus), nakládaná zelenina, houby v oleji a další. Dnes se s botulismem neseťkáme nijak zvlášť často, ale pořád se nejedná o nemoc zcela vymýcenou.

Protože je botulotoxin tak silný a nebezpečný jed, a protože každá jeho dávka může mít odlišnou sílu, je každá dávka botoxu testována na stovkách myší. Jedná se o kontroverzní LD50 test toxicity.

LD50 je jedním z mála druhů testování, kde jsou ochránci zvířat a vědci za jedno pokud jde o významný etický dopad. LD znamená smrtící dávku (lethal dose) a LD50 potom znamená jednu dávku potřebnou k zabití 50 % zvířat v experimentu. Příslušná dávka botulotoxinu je zvířatům (vesměš myším) vstříknuta do dutiny břišní a tato jsou následně pozorována, dokud nezemřou pomalou a bolestivou smrtí, kdy jim odchází sval po sval, až konečně ochrnou všechny.

Test LD50 není pouze výsadou botoxu, ale používá se také při testování jiné kosmetiky, produktů do domácnosti, pesticidů, léků či průmyslových produktů. Také zvířata větší jako psi a opice nejsou těchto testů ušetřena. Humánní usmrcení zvířat v průběhu experimentu je nepřijatelné, protože by došlo ke zkreslení výsledků. Zvířata se tedy nechají trávit a prožívat všechny příznaky s otravou spojené. Nutno podotknout, že minimálně v případě botoxu již existuje alternativa pro jeho testování, která nezahrnuje živé bytosti.

Podívejme se také na nařízení EU REACH, jehož cílem je zlepšit ochranu lidského zdraví a životního prostředí před riziky, která mohou představovat chemické látky. Pro chemické společnosti nařízení REACH představuje důkazní břemeno. Společnosti musí prokázat, jak lze bezpečně látky používat, a musí informovat uživatele o opatření k řízení rizik. A zde je kámen úrazu. Jak někomu dokážeme bezpečnost užívání chemických látek? Provedeme testy na zvířatech. Desítky milionů zvířat tak padnou ve jméno nařízení REACH. Protože EU někde ubrala, musela jinde přidat, aby byl počet smrtí vyrovnán. Že by cílem bylo udržení rovnováhy v křehkém ekosystému unie?

Podle ECEAE skončí v Evropě v roli pokusných králíků minimálně 12 milionů zvířat každý rok. V roce 2008 země EU ohlásily, že pro testování bylo použito 24.119 psů, 312.681 králíků, 649.183 ptáků a 10.449 opic. Na celém světě se pro testování používá pravděpodobně přes sto milionů obratlovců ročně. Veškeré testování je prováděno za zahalenou

plentou. Opět si hrajeme na schovávanou, protože do laboratoří se pouze stěží můžeme dostat. Zde přichází na řadu detektivní a utajená práce některých odvážlivců riskujících trestní stíhání, abychom vůbec byli schopni plentu trochu poodhalit.

Na stránkách Evropské Komise najdeme přehledy počtů a druhů zvířat použitých pro vědecké účely u jednotlivých států EU od roku 2014. Podívejme se na Velkou Británii. Ve své zprávě uvádí, že v roce 2016 provedla 3.94 milionů procedur. 51 % z těchto procedur byla experimentálních a zbývajících 49 % se pojilo s vytvořením/roznožováním geneticky pozměněných zvířat. Mezi rokem 2007 až 2016 se procento provedených procedur zvýšilo o 23 %, tedy o 735.000 procedur. V roce 2016 60 % z těchto procedur podstoupily myši, 14 % ryby (hurá, přeci jen si chceme vypěstovat stroj na zhmotňování ryb), 12 % křasy a 7 % zbylo na ptáky. Nakonec 0,9 % připadlo na koně, psy, kočky a primáty (18.000 zvířat). Pro srovnání, v ČR se za rok 2016 bavíme o 229.465 zvířatech, ve Finsku o 105.615 zvířatech, v Německu o cca 2 milionech.

Na zvířatech testujeme také potravinová aditiva. Barviva, příchutě, rostlinné extrakty, výživové doplňky, stabilizátory nebo třeba sladidla. Testy toxicity jsou nejčastěji prováděny na krysách, myších, morčatech a prasatech. V roce 2013 bylo odhaleno, že potravinová giganti Unilever a Nestlé prováděli testování na zvířatech, které však údajně nemělo sloužit k osvědčení bezpečnosti potravin, ale k tomu, aby tyto společnosti mohly tvrdit, že jejich produkty jsou zdraví prospěšné, tedy jinými slovy cílem bylo do světa legálně vypustit uchu lahodící marketingová tvrzení. Králíci, selata nebo myši. Ti všichni byli usmrcováni v pokročilém stádiu březosti, byli infikováni smrtící bakterií a vykrváceni k smrti, to vše ve jménu superpotravin, které v té době nabíraly na popularitě, a prokázání jejich zdravotních benefitů. A protože my lidé na ten správný marketing reagujeme velice dobře, mají nás potravinářské společnosti tam, kde nás chtěly mít, aniž by kdokoliv z nás věděl, co se za takovou superpotravinou skrývá. Proto pokud bude jakýkoliv produkt deklarovat

zdravotní přínos, zbystřete, protože právě zrovna ten pravděpodobně byl testován na zvířatech.

Testování potravin a všemožných aditiv na zvířatech pak také slouží ke zdokonalování vakcín, které jsou následně aplikovány hospodářským zvířatům za účelem zajištění bezpečnosti masa. Je to vlastně takový koloběh.

Protože o testování v potravinářském průmyslu se toho moc nenamluví, stává se, že ani vedení potravinářských společností netuší, že jejich společnost nějaké testování provádí. V roce 2015 přišel známý výrobce těstovin Barilla s prohlášením, že zakazují veškeré testování na zvířatech a totéž budou vyžadovat po jejich dodavatelích. Vedení Barilly se o tom, že provádí testování na zvířatech, dozvědělo až z dopisu, který jim zaslala organizace pro etické zacházení se zvířaty. Koho by taky napadlo, že těstoviny jsou testovány na zvířatech?

Začínám přemýšlet nad tím, zda nám testování potravin na zvířatech nezasahuje také do potravin veganských. Pokud si kupuju takovýto produkt, očekávám, že v něm nenajdu fragmenty živočišného původu, a to v jakékoliv fázi jeho vzniku a „před“ vzniku. Ale nikdy mě vlastně nenapadlo, že s ohledem na regulace států v oblasti potravin, by taky mohlo být dost dobře možné, že veganské potraviny prošly testováním na zvířatech. Jak to tedy je? V roce 2017 se dostaly pod palbu dva žhavé americké startupy v oblasti veganských potravin (Impossible Food a Hampton Creek) a to z toho důvodu, že prováděly testování na zvířatech u některých nových ingrediencí, aby je FDA schválilo. Ono je poměrně těžké přijít s novou ingrediencí, a stát před rozhodnutím, zda posunout veganské jídlo kupředu, nebo se držet již osvědčených schválených přísad. Spousta výrobců veganských produktů deklaruje, že na zvířatech nikdy netestovaly a ani testovat nebudou. Neznamena to však, že tyto společnosti pracují s takovými složkami, které už někdy testovány byly a u nichž tak byla ověřena jejich bezpečnost? Zdá se téměř nemožné konzumovat cokoli, aby některá z ingrediencí nebyla testována na zvířatech.

Dokonce krmivo pro zvířata je testováno na nich samotných. Opět se zde projevuje autoritativní postoj států, kdy např. v USA má tuto oblast pod kontrolou již nám dobře známá FDA a v rámci této AAFCO. A jak nejlépe autoritě prokázat bezpečnost a nutriční hodnoty krmiva, než testováním? A čím více testování, tím lépe. Víme dobře, že autority je potřeba utlouct důkazy. Asi by nebyl úplně problém v tom, že zvířata krmíme vyrobeným krmivem a měříme hodnoty na základě krevních testů. Bohužel však bylo odhaleno, že zvířata jsou často držena v neutěšených podmínkách

a také jejich původ byl dost pochybný. V roce 2003, na základě vyšetřování provedeným PETA, byly na světlo světa vypuštěny znepokojivé záběry laboratoře pro testování zvířecího krmiva. Jednalo se o nemocné a trpící kočky a psy, které drželi v maličkatých klecích. Psi byli pohozeni na podlahu poté, co jim byly vyříznuty hlasivky a odstraněny svaly zadních nohou. Někteří psi byli nalezeni mrtví v jejich klecích, zatímco jim stále vytékala krev z tlamy. Tedy pokud jsme si představovali, že naši domácí mazlíčci dostanou misku s krmivem, a občas je jim odebrána krev, úplně to nebude ten správný obrázek. Některé společnosti pod nátlakem začaly testy provozovat samy a vydaly se cestou transparentnosti, protože je pravdou, že pokud nějaký úkol svěříte třetímu subjektu, pak nikdy nemůžete vědět, co se odehrává za zavřenými dveřmi. A světe div se, některé společnosti přišly s řešením, jak uspokojit AAFCO, aniž by prováděly testy na laboratorních zvířatech. Ona spousta věcí jde, pokud je vůle.

Tedy se zdá, že testujeme a testujeme, a to jenom proto, abychom si u zastaralých požadavků jednotlivých legislativ zatrhlí políčko splněno. Přínos testování na zvířatech není vůbec tak jednoznačný, jak se někteří tváří, a je více než na čase se zmodernizovat a využívat metody, které se nám v dnešní době technologického rozkvětu nabízí.

Nizozemská univerzita a výzkumný ústav Wageningen chce jít příkladem a klade si poměrně vysoké cíle – stát se globálním lídrem v přechodu na

testování, které nezahrnuje zvířata. Již dnes jsou schopni nahradit alternativami 80 % všech testů na zvířatech v rámci potravinářského průmyslu. V Nizozemí tak do roku 2025 bude převážná většina testování prováděném na zvířatech nahrazena inovativní formou testování. Co kdyby se ostatní státy inspirovaly?

ILSI (International Life Sciences Institute) Evropa na svých stránkách uvádí, že státy a společnosti spojují síly za účelem nahrazení testování na zvířatech v oblasti potravin. Cílem celé iniciativy je změna u všech zainteresovaných subjektů, která má spočívat ve výrazné redukci testování vývoje nápojů a jídla na zvířatech. Důvod, který k této iniciativě vedl, jsou změny, které se odehrály v poslední dekádě. Experti v oblasti toxikologie a obdobných věd se významně začali klonit k metodám, které již nejsou pevně spojeny s testováním na zvířatech, jak tomu bylo v minulosti. Subjekty zainteresované ve výživě a bezpečnosti potravin však nemají jasno v tom, zda jsou studie na zvířatech povinné nebo zda můžou být nahrazeny alternativními metodami, s čímž je samozřejmě potřeba něco udělat. Tak přeci jen bychom mohli do budoucna překonat zastaralé (a tedy pro většinu správné) metody a ušetřit milióny životů.

„Kdyby nějací kanibalové navštívili naše moderní vědecké mučírny, museli bychom se my, křesťané před nimi propadnout studem. Ale přesto s povzneseným úsměvem provádějí naši křesťanští studenti tento zlořád, ze kterého by i divoši měli hrůzu. Kdo proti tomu neprotestuje ze soucitu se zvířaty, ten musí protestovat v zájmu člověka. Protože toho taková cvičení niterně poškozují. Vždyť aby mohl člověk zacházet se zvířaty jako s necitelnými kameny nebo kusy dřeva, musí v sobě nejdříve usmrtit srdce.“ (Otto Funke, německý fyziolog).

Zvířata nejen testujeme, ale také se jejich pitváním budoucí lékaři učí anatomii. V USA se jedná asi o 10 milionů zvířat ročně. Že to však nebude až tak nutné dokazují některé univerzity jako je Harvard a Yale, které nemají žádné laboratoře s živými zvířaty.

A nejsou i přesto náhodou hodnoceny jako jedny z nejlepších na světě?

Zvířata nejsou ale pro účely vzdělávání používána pouze k pitvání. Jsou jinak využívána pro hodiny biologie a psychologie. Želvám bývá rozbita hlava kladivem a do krunýře jsou jim vyvrtány díry tak, aby bylo vidět jejich srdce a mohlo s ním být manipulováno. Skrze lebku jsou žábám propíchnuty špendlíky, studenti lebku otevírají a stimulují odhalené svalstvo elektřinou. Myši, králíci a krysy také nejsou ušetřeny. V rukách studentů a jejich profesorů podstupují bolestivé a devastující testování jako elektrické šoky, chirurgické uměle vyvolané poškození mozku, drogovou závislost, vyhladovění, mateřskou deprivaci a další.

Sami studenti častokrát s pokusy na zvířatech nesouhlasí, mají rozporuplné pocity a přesvědčení nepoužívat zvířata pro výuku, nicméně většina si svůj nesouhlas rozmyslí, pokud by jeho projevení mělo znamenat neudělení zápočtu či nesložení zkoušky. On vám taky konflikt s profesorem nebo vyučujícím nemusí úplně prospět, pokud vezmete v potaz, že na studiích máte strávit nějakých pět let. Vyučující bývají často egoističtí, přesvědčení o svém výkladu jakožto jediném pravdivém a správném, a tipla bych si, že se jim nebude líbit, pokud se jako „mladí soplí“ postavíte proti nim.

Již studie z roku 1989 nazvaná „Konverzace se studenty veterinární medicíny: Stanoviska, etika a zvířata“ pootvírá okno do mysli studentů veterinární medicíny, kteří se ve většině případů vyjadřovali, že pro ně bylo vysoce stresující a eticky nepřijatelné provádět výuku na živých zvířatech, a to pak zvláště v případech, kdy to nebylo vůbec nutné. Laboratorní experimenty způsobují zvířatům utrpení. Speciálně studenti zmiňovali umělé vyvolání anafylaktického šoku (život ohrožující stav, nepřiměřeně silná imunitní odpověď na alergen) u morčat a znehybňování a usmrcování žab zavedením jehly do mozku. U malých zvířat se tato metoda považuje za humánní způsob jejich znehybnění, aby mohla být pozorována při provádění experimentů. Původně tato metoda

nebyla cizí ani jatečným praktikám. Většina vyspělých států však u hospodářských zvířat tuto metodu zakázala s ohledem na riziko uvíznutí části jehly v mozku zvířete a rozšiřování nemocí. Asi polovina studentů uvedla, že nejvíce traumatizující jsou pro ně úkony, které jsou na zvířatech vykonávány zaživa, bez jakékoliv anestezie. Tyto úkony se týkají především hospodářských zvířat a zahrnují kastraci, odřezávání rohů skotu nebo odsekávání ocasů u prasat. Někteří studenti se pro takové zákroky snažili vytvořit ne moc zdařené ospravedlnění. Jeden student například uvedl: „Procedury prováděné zaživa na selatech mě znepokojovaly do doby, než mi bylo vysvětleno, že sele stojí pouze šest dolarů, tedy není možno na zákroky na něm utrácet za drahou anestezii. Nesouhlasím s tím, ale chápu to.“

InterNICHE (International Network for Humane Education) je mezinárodní síť pro humánní vzdělávání, jejímž cílem je prosadit kvalitní a humánní výuku v lékařství, veterinární medicíně a biologických vědách, protože ono to vše jde i touto neinvazivní cestou, a v konečném důsledku dokonce také finančně méně náročnější cestou. InterNICHE upozorňuje nejen na etický dopad pokusů na zvířatech v rámci vzdělávání, ale také na snižování volně žijících populací žab, žraloků a želv. Dopad na psychiku studentů demonstruje organizace na výroku Dr. Tannetje Koning, veterinářky z Nizozemí: **"Když jsem studovala, nebyla jsem si tak docela jistá, zda chci být veterinářkou. Kdyby mě tehdy nutili do experimentů se zvířaty, nestálo by mi to za to a studia bych ihned ukončila. Myslím si totiž, že děláte-li pokusy na zvířatech, otupíte vůči nim a pak se začnete stejně bezcitně chovat k ostatním zvířatům a asi také k lidem. Proto se domnívám, že je velice škodlivé dělat pokusy na zvířatech - nemáte ke zvířatům takovou úctu, jakou byste měli mít."**

Studie zveřejněná v časopise Veterinary Record tvrdí, že studenti veterinární medicíny po výukových kurzech znecitlivují a že invazní používání zvířat k tomuto procesu přispívá. Australský veterinární student Andrew Knight napsal: "Na konci

pokusu studenti ovce před znovunabytím vědomí usmrtili předávkováním léku. Poté jim měli otevřít hrudní dutinu, aby zjistili, že znovu neožijí. Jedním ze stanovených cílů bylo, že si studenti osvojí smysl pro zodpovědnost vůči zvířatům pod jejich péčí a profesori trvali na tom, že tato cvičení nebyla znečitlivující. Groteskní povaha těchto prohlášení byla demonstrována studentkou, která byla, poté co vložila ruku do hrudníku ovce, nadšena zjištěním, že opravdu cítila, jak srdce přestalo tlouci, když zvíře zemřelo." Opravdu je nutné vést studenty k tomu, aby si přestali vážit bytí a pociťovali radost, pokud vyhasne život jejich rukou? Jak daleko jsme potom od znečitlivění vůči lidem jako svým budoucím pacientům?

Jiné lékařské programy zase využívají zvířata k nácviku různých dovedností. Bohužel takové nácviky bývají pro zvířata často smrtelné. V některých kurzech výcviku záchranné služby na univerzitách a v nemocnicích mají psi, prasata, ovce a kozy díry v hrdlech a hrudi a jehly zapíchnuté přímo do srdce. Vojenské výcviky bývají ještě krutější. Kozy nebo prasata bývají postřelena, zastřelena, pobodána, rozsekána, vyhozena do vzduchu bombou a zapalována. Fretky a kočky zase bývají využívány pro nácvik intubace. Je to opravdu všechno nutné s dnešními sofistikovanými systémy? V roce 2012 PETA zveřejnila video, které bylo natočeno v utajení v USA při tréninku válečných zranění. Na videu je zachyceno, jak se účastníci tréninku a lektoři smějí tomu, jak mají kozy zlomené a amputované nohy, jak jsou pobodány a jak jim orgány visí z těla. Anestezie nebyla rozhodně řádně provedená, protože některé kozy kopaly a nařikaly během jejich mrzačení. Americké Ministerstvo zemědělství na incident reagovalo prohlášením, že došlo k porušení federálního zákona na ochranu zvířat. Teprve až v roce 2017 však došla americká vláda k závěrům, že používání zvířat pro vojenský výcvik je zastaralé a jeho přínos není ničím podložený. Možná se začíná blýskat na lepší časy.

Podle zprávy NEAVS, organizace založené v roce 1985 v Nové Anglii, která bojuje proti využívání

zvířat ve výzkumu, testování a vědeckém vzdělávání, je ročně v USA pro účely vzdělávání využito okolo 20 milionů zvířat o více než 170 druzích. Ve vzdělávání se nejvíce využívají žaby, nenarozená prasata (tedy při zabíjení matky této vyříznutá z těla), kočky, psi, žraloci ostrouni obecní, okouni, krysy, myši, králíci, norci, lišky, netopýři, želvy, kobyly, žížaly, raci, mušle, švábi, mořští ježci, olivně nebo hvězdice. Mezi nejvíce pitvané pak patří žaby, nenarozená prasata a kočky. Některá zvířata jsou zajata z volné přírody. Jiná jsou dodávána od zvířecích chovatelů a prodejců, obchody se zvířaty, z kožešinových farem a z jatek. A samozřejmě se nám do hry dostávají neautorizovaní dodavatelé zvířat. Se zvířaty často není nakládáno dobře jak při jejich odchytu, přepravě, tak v samotných vzdělávacích zařízeních. Nenarozená prasata a orgány krav a ovcí, které se využívají při pitvách, pochází z jatek a velkochovů. A že se hospodářská zvířata ve velkochovech nemají nejlépe bylo opakovaně zdokumentováno. Zvířata jsou často držena v přeplněných a nehygienických podmínkách a podstupují bolestivé zákroky jako kastraci, odstranění zobáku nebo odseknutí ocasu.

Obecně se přínos testování na zvířatech nejeví jako zaručená metoda rozpoznání rizik jednotlivých složek testovaných produktů. Fyziologicky se se zvířaty lišíme a je bláhové věřit, že budeme reagovat úplně stejně jako naši čtyřnozí přátelé. Technologický pokrok nám stále více dokazuje, že používáme zastaralé a nevyhovující metody, na kterých však přehnaně lpíme, možná právě ve jménu tradice a nejlepšího možného řešení, protože si to přeci všechny ovečky okolo nás myslí. Nikdo z nás nechce být tou černou ovčí ve stádu. Navíc víme, že vedoucí ovečky ve stádu jsou zkostnatělé struktury a chvíli jim trvá, než provedou změny pro celé stádo. Možná kdyby běžné řadové ovce trochu více zabečely...

A přínos pokusů na zvířatech v rámci vzdělávání? Je k dispozici dostatek alternativních metod, které školská zařízení mohou využívat, a poslouží k danému účelu stejně dobře jako živá

či mrtvá zvířata. A jako bonus pravděpodobně ušetří psychiku studentů a naučí je přemýšlet nad etikou.

Máme možnosti, tak na co čekat?

XII. PILULKY

O matce všech léků, farmacii, zbožňované i proklínané, jsme si již něco pověděli. Zkusme se nyní ale podívat, jak je to s léky, jejich složením a zvířecí říší. Najdeme zde také pojítko? Upřímně, koho by napadlo, že bychom v tabletce mohli najít kousek krávy nebo prasete. Konkrétně já si denně na pozdní večeři dopřávám léky na alergii a nějaké vitamíny, protože co si budeme povídat, imunitu nebo růst vlasů a nehtů je potřeba podporovat. A všechny tyto léky si dopřávám bez výčitek. Opravdu oprávněně? Bohužel ne tak úplně.

Velký počet léčiv, od tablet přes injekce, kapsle, krémy, směsi a vakcíny, obsahuje zvířecí produkty nebo zvířecí deriváty. Vzpomínáte si na gumové medvídky? I v léčivech najdeme želatinu. Používá se k vytváření obalů kapslí nebo jako stabilizátor přidávaný do farmaceutických produktů jako jsou třeba vakcíny. Heparin, který známe všichni z příběhu heparinového vraha jako prostředek snižující srážlivost krve, má původ prasečí. Získáván je z tkání poražených zvířat. Prasečí původ může mít také vakcína na rotaviry, některé léky na zažívání nebo na trombózu. Jiné léky na trávení, vitamínové doplňky, léky proti průjmům, kolagenové kapsle nebo inzulin jsou pro změnu zdravotní pomocníci od krav, taková „cowpills“.

Další kategorií jsou léky obsahující CHO (Chinese Hamster Ovary) buňky, jinak také buňky derivované z vaječníku čínského křečka. A když jsme u těch křečků, podívejme se pro ukázkou třeba na lék NOVOSEVEN, který je určený k léčbě krvácivých příhod a pro prevenci krvácení při operacích nebo invazivních procedurách. V souhrnu údajů o přípravku najdeme informaci, že lék NovoSeven

obsahuje eptacogum alfa. Výrobce nás informuje také o tom, že Eptakog alfa je vyrobený z ledvinových buněk mládřat křečků (BHK buňky). Asi bychom měli trochu poupravit dětskou říkanku. „Milá této (tečka), posílám ti křečka (tečka). Křeček léčí...“

Původ léků ale můžeme hledat i u myši nebo koňů (především protijedy). Pravý jed z hadích farem se po jeho odebrání suší a společně s dalšími látkami je postupně vstříkovan do organismu, který si vytváří protilátky. Tak získáme protijed proti hadímu uštknutí. Chondroitin, kterého najdeme na trhu spoustu, je vyráběn z kravských nebo žraločích chrupavek. Bodejť by ne, když má prospět našim kloubům. Glukosamin, sloužící k léčbě téhož neduhu, se získává z koryšů.

Podívala jsem se na léky na předpis, které pravidelně užívám. V souhrnu údajů o přípravku Montelukast Mylan na stránkách Státního ústavu pro kontrolu léčiv jsem se mimo jiné dozvěděla více o předklinických údajích, tedy o testech toxicity na zvířatech. Znamky toxicity u zvířat zahrnovaly zvýšené vylučování slin, gastrointestinální symptomy (poruchy trávení), řídkou stolicí a iontovou nerovnováhu. Tu čest účastnit se testů toxicity měly opice, potkani a králíci. A jedna výstraha pro těhotné! Bylo prokázáno, že montelukast prochází placentární bariérou a je vylučován do mateřského mléka zvířat. Jakkak se asi tato skutečnost zjišťovala? A složení tablety? Magnesium stearát, jehož zdrojem je obvykle hovězí tuk. Natrium lauryl sulfát aneb laurylsulfát sodný, zvlhčovací přísada a emulgátor. V EU není jako přídatná potravinová látka povolena (v USA povolena je), nicméně v případě léčiv se nejspíše dostáváme do jiné kategorie. Hlinitý lak indigokarmínu (E132), lépe známý jako potravinářská modř je barvivo, které je v EU i USA povoleno, nicméně považuje se za nebezpečné. Tak samo E110 hlinitý lak oranžově žlutí. Nebudu vám prodlužovat hodinu chemie, pokud si o svých lécích budete chtít zjistit více, určitě si s tím poradíte.

Do toho všeho se nám přidávají doplňky stravy, které nakupujeme ve velkém, možná i více než

samotná léčiva. Doplnky stravy mají jiný, daleko volnější režim, pokud se týká požadavků ze strany vlád pro uvedení produktu na trh. Abychom věděli, co vlastně doplněk stravy z legálního hlediska znamená, zde jeho definice: „Doplněk stravy je potravina, jejímž účelem je doplňovat běžnou stravu a která je koncentrovaným zdrojem vitaminů a minerálních látek nebo dalších látek s nutričním nebo fyziologickým účinkem, obsažených v potravine samostatně nebo v kombinaci, určená k přímé spotřebě v malých odměřených množstvích.“

Doma mám takovou potravinu doplňující stravu mým vlasům a nehtům. Podívejme se na ni. První složkou je L-methionin. Dozvíte se, že methionin je aminokyselina vázaná v četných bílkovinách a také jak příznivě působí na naše vlasové folikuly. Jejím zdrojem jsou obilniny, ořechy, ryby, vejce, jogurty nebo maso. Jak a z čeho se získává l-methionin pro doplňky stravy se však již těžko dozvíte. Cystin je zastoupen jakožto další aminokyselina. Obsažena je v chlupcích, peří, kopytech, kůži, vlasech a nehtech živočichů. Křemík - ten by s živočichy neměl mít nic společného. Na zinek jsem se podívala jen tak z povinnosti, abych vám tady nevykládala bláboly, ale měla jsem tendenci zařadit ho do stejné kategorie s křemíkem. A ejhle. Zdrojem zinku je libové maso, játra, mléko, mléčné výrobky, vaječné žloutky, mořské ryby nebo sušené luštěniny. Kyselina panthothénová aneb vitamín B5 - najdeme ji v potravinách rostlinného i živočišného původu. Konkrétně využitý zdroj vám však přebal neprozradí. Ten stejný osud má vitamín B7 (biotin). Protispěšková látka stearan hořečnatý je živočišného původu, tedy alespoň ve většině případů. Zbývající látky jsou již ze zdroje rostlinného.

Taky živočišné uhlí je běžným potravinovým doplňkem, který si často přibalíme do kufru na cesty. Původně se živočišné uhlí vyrábělo spalováním zvířecích kostí bez přítomnosti kyslíku. Dnes už se zuhelnňuje rostlinný materiál, tak alespoň u této pilulky můžeme být v klidu. Nebo? Protože ke každé látce je potřeba přidat látky další, tak krom aktivního uhlí

můžete v tabletě najít také želatinu a glycerol. Je škoda, že i pilule, která by mohla být čistě rostlinná, musí být „obohacena“ o nějakého toho živočicha.

Seznam léčiv a doplňků stravy, který by vám řekl, jaké produkty obsahují živočišné složky a jaké ne, bohužel nenajdete. A i když si najdete složení, vlastně se neposunete o moc dál, protože spousta složek může mít jak zdroj rostlinný, tak živočišný. A ne vždy vás o zdroji výrobce informuje. Pochopitelně, zdroje je třeba držet v tajnosti. Potom máme možnost se výrobce zeptat, jak to s daným produktem je, ale kdo to dělá? A kdy by se dočkal odpovědi?

Oblíbená je v poslední době také tradiční čínská medicína. Paradoxně, jak jsou výrobky z Číny obecně považovány za méně kvalitní, tak pokud se týká léků, jsme nadšenci a věříme tomu, že čínské léky jsou nejučinnější na světě. Vidíme před sebou obraz starého moudrého čínského léčitele s jeho pečlivě upravenými vousy... A nevěřte mu, vždyť to pomalu ani nejde. Navíc, vše je přírodní! A co je přírodní, to je přeci dobré. A nejen přírodní, ale také bezpečné a efektivně regulované. Regulační agentury však nemají dostatek vybavení, aby provedly audit uváděných ingrediencí. Tedy nikdo přesně neví, co se v čínských lécích nachází. A regulace bylinných léků je tak nízká, že stačí většinou pouze deklarace výrobce o složení. Až v roce 2015 vydala Australanka Megan L. Coghlan (pracující v DNA laboratoři na univerzitě) studii tradiční čínské medicíny. Megan a její tým složený ze špičkových veterinářů, lékařů, chemiků a fyziků podrobili 26 hojně předepisovaných léků všemožným testům. Polovina léků obsahovala rostlinné a živočišné tkáně, které v nich podle receptury vůbec nemají být. Často se vyskytovala příměš tkání skotu. V lécích se objevila také rohovina paznehtů, DNA buvolů, tkáň kozy, ovce, žáby, chřestýše, DNA krysy nebo chráněného rodu Panthera. DNA psi obsahovaly 4 ze zkoumaných léků. Kočičí DNA obsahovaly 2 vzorky. Pokud se léčíte rostlinnými přípravky, asi úplně nečekáte, že se ve skutečnosti léčíte skotem nebo žábou. Když pomíneme neuváděné živočišné složky, v čínských

medikamentech vědci našli i aspirin, paracetamol nebo warfarin, který působí proti srážlivosti krve. Prokázána byla přítomnost protizánětlivých léků (ibuprofen, dexametazon, piroxicam a další), neurotoxinů, kofeinu, efedrinu, pseudoefedrinu nebo antibiotik. Podle fyziků v týmu testované léky obsahovaly velké množství těžkých kovů, jejichž přítomnost několikrát překračuje limity bezpečnosti uznávané FDA a dalšími státními agenturami.

Všichni víme, že bychom s léčivými měli být střídmi, ale někdy nastanou situace, kdy se jejich užívání prostě nevyhneme. A pokud chceme lék netestovaný na zvířatech nebo lék bez živočišných složek, v podstatě v současnou chvíli nemáme šanci. Ale možná bude v budoucnu všechno jinak. To zrezavělé byrokratické kolo se čas od času pootočí a nestačíme se divit, co všechno jde. Tak pojďme do toho, chci se pořádně zadívat!

XIII. A KDO NÁS NAKRMÍ?

Občas slyším souhlasné názory, že masovost hospodářského průmyslu je něco, co není vlastně až tak dobré, a nemělo by to tak být, ono se to totiž nikomu úplně až tak nelíbí. Následuje však velké ALE. „Ale když je na světě skoro osm miliard lidí, kdo by je nakrmil? Jinak, než to je teď, to prostě nejde...“. Jeden příklad za všechny, komentář pod videem na YouTube ohledně potravinářského marketingu, které jsem zmiňovala dříve. „Agresivní marketing proti velkochovům. Víme, co se zvířatům děje, je mi jich líto, ale masa se vážně nevzdám. Velkochovy stejně jako továrny považuji za nutnost na planetě se sedmi miliardami lidí. Takže si nad kravičkami brečte, taky se mi to nelíbí, ale nevyřeší se to. Já se nehodlám stát veganem. Jako všežravec homo sapiens to maso jíst budu.“

Ono to ale možná jinak jde. A možná to je vše úplně naopak, než si myslíme. Víme strašně málo o hladomoru, o naší planetě, nebo o tom, jakou to má všechno vlastně souvislost s tím, co jíme my sami.

Proto předjímáme a myslíme si, že právě ten náš světový názor je ten správný. Já si to taky přeci myslela správně, a ještě před nedávnem bych se s vámi dohadovala do krve. Ale to, co jsem si myslela, jsem si myslela na základě podkladů zvaných „nula“, a přesně tady náš problém začíná a končí.

„Ti z vás, kteří přisuzují city pouze člověku a u zvířat uznávají pouze instinkty (považované za cosi podřadnějšího), nepronikli dosud k pramenům pravdivého poznání, zatím jen zběžně nahlédli do stojatých vod rybníka, oné propasti nevědomosti, které se říká slovníky a encyklopedie.“ (Ernest Thompson Seton, ilustrátor, anglický spisovatel a zakladatel woodcrafterského hnutí).

PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences), tzv. Sborník národní akademie věd je jedním ze světově nejprestižnějších a nejvíce citovaných vědeckých časopisů. PNAS nedávno uveřejnil vědecký výzkum, jehož cílem bylo shromáždit kompletní data o biosféře. Podíváme se na to, co vědci zjistili. Ukázalo se, že z hlediska kvantity je lidstvo v podstatě nevýznamné, protože tvoří pouze 0,01 % života na zemi. Stihlo už však vyhubit 83 % divokých zvířat. Naopak nebývale prosperují domácí zvířata, samozřejmě díky nám, protože si je „klonujeme“ exponenciální řadou. 96 % všech savců na zemi tvoří lidé a hospodářská zvířata, z toho 36 % představují lidé, 60 % hospodářská zvířata a 4 % zbyla na zvířata divoká. Zajímavá je i studie týkající se ptactva, protože naší činností máme na zemi 70 % ptactva domácího a 30 % tvoří ptactvo divoké. Když se podíváme na kuřata nebo slepice, vlastně na světě nenajdeme žádnou jejich divokou formu. Na počátku 20. století žádná kuřata (potažmo slepice) vůbec neexistovala. Dnes však celosvětově každý z nás spořádá přibližně 27 liber kuřecího, tedy něco přes dvanáct kilogramů. Chov kuřat nabral dechberoucí rychlost a objem. Předpokládá se, že do roku 2050 se chovy kuřat zdvojnásobí. Profesor Ron Milo, který vedl výzkum, se poté, co viděl výsledky studie, rozhodl jíst méně masa. Proč? Protože dopad chovu dobytka

na životní prostředí je enormní. Tak co na to říkáte?
Ani čísla vás nenalomila?

Studie také předkládá vyhodnocení změny stavu za posledních padesát let. Za tuto poměrně krátkou dobu vymřela asi polovina zvířat (když nepočítáme ta velkochovaná) na naší planetě. Farmaření a průmyslová revoluce způsobila doslova masové vymírání druhů.

A čím tento silný dopad na planetu podle vědců my lidé způsobujeme? Především našimi stravovacími návyky, které ovlivňují faunu i flóru. Tak, a konečně nám to oznámil i někdo, kdo by mohl mít určitou váhu, protože běžně takováto fakta popíráme. My to přeci děláme nejlíp! A my jsme my, kdo je víc? A ona to přeci ani nemusí být pravda, a to se nám líbí, nemusíme si ničím zatěžovat hlavu. Ale pokud nám to říká i světově uznávaná skupina vědců, nemohlo by na tom být alespoň zrnko pravdy?

Víme, že velká část světa se potýká s hladomorem. A jsme přesvědčeni, že jenom více a více produkce hospodářských zvířat může hladomor vymýtit. Jenomže... Představte si, že těch 60 % hospodářských zvířat, která chováme uměle a která množíme a množíme, a zase množíme a množíme, a množíme je do nekonečna, musíme nakrmit. Výsledkem je, že musíme nakrmit dvakrát více zvířat než lidí. Co to znamená pro půdu? Že místo toho, abychom na ní pěstovali potraviny pro lidi, pěstujeme převážně plodiny pro hospodářská zvířata. A zapomeňte na to, že těch ročně 70 miliard chovaných hospodářských zvířat nakrmí hladové, byť jich každou hodinu zabijeme více než 6 miliónů. Ta hospodářská zvířata, pro která drancujeme světovou půdu, skončí především v Evropě a Americe. Masný průmysl je plýtvavý, v čele s Británií, tam je spotřeba masa na hlavu dvakrát vyšší než u ostatních zemí. Z rostlinných bílkovin jsme přešli na ty živočišné. Díváte se někdy kolem sebe? Není výjimkou, že v každém našem jídle, které během dne pozřeme, je obsaženo maso. Ať v podobě salámů, uzenin, obědového steaku nebo večerního salátu s kuřecím masem. Maso, maso a zase dokola maso. Stalo se

běžnou součástí našich životů a je ve všem. My konzumujeme a trh nám jde naproti. A když se náhodou stane, že na talíři nemáme nějakou formu masa, tak tam máme nějakou formu mléka, není tomu tak?

Podle statistiků nám k vyprodukování gramu bílkoviny z fazolí (ano, i v rostlinných zdrojích jsou bílkoviny, byť se to zdá okolí sebevíc neuvěřitelné, fakticky vlastně musím být dost nemocná) postačí 0,01 čtverečního metru půdy, zatímco v případě hovězího už potřebujete celý metr čtvereční půdy, tedy stonásobek. Pořád si myslíte, že chov hospodářských zvířat v takovém množství nakrmí planetu? Naši nenasytnost v podstatě bereme od úst hladovějícím. 82 % hladovějících dětí žije v zemích, v nichž je potrava určená k nakrmení hospodářských zvířat. Tato zvířata jsou pak zkonsumována západními zeměmi. Ono to pak jenom těžko může fungovat... Možná, kdybychom opravdu chtěli nakrmit svět, nebyla by to pouhá utopie, jak se dnes asi všem zdá.

Abychom těm bílkovinám v rostlinných zdrojích alespoň trošku napravili reputaci, dejme si pár příkladů, to nám neškodí, co myslíte? A možná se i dozvíme něco nového.

100 gramů kuřecích prsou - 23,3 gramů bílkovin,
100 gramů hovězího zadního - 15 gramů bílkovin,
100 gramů libového vepřového - 14 gramů bílkovin,
100 gramů sýru cottage - 13 gramů bílkovin,
100 gramů 30 % eidamu - 24 gramů,
100 gramů sójového masa - 45 gramů bílkovin,
100 gramů čočky - 26,9 gramů bílkovin,
100 gramů tofu - 16 gramů bílkovin,
100 gramů hrášku - 6,5 gramů bílkovin,
100 gramů brokolice - 4,4 gramů bílkovin.

Statisticy si lámali hlavu s tím, kolik akrů půdy je potřeba k nakrmení člověka na jeden rok. A tady je výsledek jejich bádání:

Člověk vegan - 1/6 akru

Člověk vegetarián – třikrát více, než v případě člověka vegana

Člověk masožravý – osmnáctkrát více, než v případě člověka vegana

A pro představu taky trochu jiný průměr – lidé denně vypijí 5,2 miliard galonů (v UK galon = 4,546 litrů, v USA galon = 3,785 litrů) vody a sní 21 miliard liber (libra = 0,454 kg) jídla, zatímco krávy denně vypijí 45 miliard galonů vody a sní 135 miliard liber potravy. A pak že chceme nakrmit hladové!

1,5 akru půdy může vyprodukovat 37.000 liber rostlinné potravy. Stejný 1,5 akr je schopen vyprodukovat 475 liber hovězího.

Pokud bychom jedli vegansky, každý z nás by denně ušetřil 1.100 galonů vody, 45 liber obilovin, 30 čtverečních stop (1 stopa je 0,3048 metrů) deštných pralesů, 20 liber ekvivalentu CO₂, a jako bonus jeden zvířecí život.

Podle zprávy OSN z roku 2011 se očekává, že během dekády stoupne spotřeba masa o 70 %. Následkem toho se bude stále více a více zvyšovat poptávka po obilninách a luštěninách, které mají naše maso nakrmit. Tato půda už však neexistuje. K čemu to ve svém důsledku vede? K likvidování zeleně, abychom půdu obsadili plodinami, které se nedostanou k nám, ale k chovatelům hospodářských zvířat.

V současné době pěstujeme dostatek potravin, abychom nakrmili 10 miliard lidí. Bohužel, jak jste již měli možnost pochopit, markantní část putuje hospodářským zvířatům a jedna miliarda lidí hladoví. 50 % obilnin, které celosvětově vypěstujeme, míří tou stejnou cestou.

Hospodářský průmysl a s ním spojené zemědělství má také enormní spotřebu vody. Bavíme se ročně o spotřebě 34-76 trilionů galonů vody jenom pro velkochovy, což představuje 80-90 % světové spotřeby vody. K tomu, abyste vyprodukovali 1 libru hovězího, tedy necelého půl kilogramu, spotřebujete 2.500 galonů vody. 477 galonů vody je třeba

k vyprodukování 1 libry vajec a téměř 900 galonů vody pro 1 libru sýra. 1.000 galonů vody je potřeba pro produkci 1 galonu mléka.

Udělejme si matematiku. Nemusíme být Einsteini (který mimo jiné trefně prohlásil: „**Je to ale smutná epocha, když je snadnější rozbít atom než zničit předsudky.**“), abychom na první pohled viděli, že nám něco nesedí. Podle UNICEF každý rok v průměru zemřou 3 miliony dětí do pěti let na podvýživu. To máme přes 8 tisíc dětí denně, což máme skoro šest dětí každou minutu každého dne. Na druhou stranu tady máme extrémně vzrůstajícím tempem množství krav, prasat nebo třeba kuřat, které jsou s každou minutou dne převyživení. V roce 2009 FAO (Organizace pro výživu a zemědělství) vydala zprávu pojednávající o světovém hladomoru a jako jeho řešení vidí redukci zvířecích produktů a přechod k rostlinné stravě. Takže ono to není až dnes, kdy se o tomto problému začalo mluvit, jenomže on není pořád dostatek posluchačů. OSN se vyjádřila obdobně, a to nejenom z hlediska řešení světového hladu, ale taky co se týká klimatických změn.

Poprvé v historii se nám začíná vyrovnávat počet obézních lidí s těmi hladovějícími. Pojídání masa nabíralo obrátky spolu s tím, jak země bohatly. A ty chudé země, ty se nenají z toho, co vypěstují, protože ty bohaté země k nim expandovaly a úrodu jim vyváží. Proč? Aby se mohla nakrmit hospodářská zvířata. Sakra, že ten Robin Hood už není mezi námi.

Etolog Konrad Lorenz v roce 1973 napsal knihu Osm smrtelných hříchů (civilizace). Za jeden z hříchů označil Konrad Lorenz devastaci prostředí. „Lidé podlehli široce rozšířenému, avšak mylnému názoru, že příroda je nevyčerpatelná.“; „Chvat dnešních dnů neponechává lidem čas na to, aby si předem promysleli a ověřili, co se chystají dělat. A pak jsou ještě naivně hrdi na to, že jsou muži činu, a zatím ve skutečnosti přírodu a sebe samé ničí.“; „Když civilizované lidstvo ve slepém vandalismu ničí živou přírodu, jež ho obklopuje a živí, ohrožuje samo sebe ekologickým zruinováním. Patrně si začne

uvědomovat své chyby, až když je pocítí ekonomicky, to však už bude nejspíš pozdě.“

Pořád si vykládáme o velkochovu a jeho vlivu na naše životy, životy jiných a na naši zemi. Tak si říkám, že by bylo za vhodné podívat se, co nám vlastně o velkochovu říká taková Wikipedie (moc jiných definic nenajdete). Wikipedie označuje intenzivní chov hospodářských zvířat nebo také velkochov za koncentrovaný provoz živočišné výroby. Jeho smyslem je pak vyprodukovat co největší množství masa, vajec či mléka za nejnižší možnou cenu. Velkými počty a vysokou hustotou zvířat chovaných ve velkochovech se dosahuje co největšího objemu produkce při co nejmenších nákladech. Tak, a my to do detailu dodržujeme a vyšperkováváme, abychom učinili definici zadost.

Velkochov není ani úplně tak tradiční záležitostí. Za to už toho stihl dost napáchat. Taková třetí světová válka s plošným dopadem, která nebere konce. Mírotvůrců je pořád menšina. Kde máme Reprodrozda, aby nás zachránil? Za vznikem velkochovů stojí technologický vývoj a vědecké objevy. Průmyslová revoluce, objev vitaminů a jejich využití k výrobě vitaminových doplňků umožňujících chov slepic v uzavřených halách, objev antibiotik, zavedení vakcinace a následné snížení výskytu nemocí u hospodářských zvířat, to vše vedlo k navyšování počtů chovaných zvířat. A paralelně s tím k navyšování počtu hladovějících.

Nechci zlehčovat otázku, kdo a jak nakrmí svět, ale chci vám ukázat, že velkochovy jsou jednou z příčin, nikoliv z řešení. Dotujeme světové neziskové organizace, které se snaží ze získaných prostředků dodat potřebným pomoc, mimo jiné jim obstarat potravu. Jsme ochotni pustit něco z našich kapes, ale nejsme schopni obětovat svůj požitek z jídla a naší rozežranost, tak silně zakořeněnou v nás díky prostředí, ve kterém jsme vyrůstali. Jako kdybychom měli nutkání dohnat nedostatek, kterým trpěli naši rodiče a prarodiče, ať už během světových válek, tak během komunismu. Škoda, že se ten nedostatek nesnažíme raději dohnat na poli politickém.

A abychom toho Alberta Einsteina neodbyli pouze jednou krátkou poznámkou, na rozloučenou nám vzkazuje: „Lidská bytost je součástí celku, který nazýváme „vesmír“, součástí ohraničená v čase a prostoru. Prožívá sebe sama, své myšlenky a pocity, jako něco odděleného od zbytku - je to druh optického klamu vlastního vědomí. Tento klam pro nás představuje jakési vězení, omezuje nás na naše vlastní touhy a vztah k několika nejbližším osobám. Naším úkolem musí být osvobodit se z tohoto vězení tím, že rozšíříme okruh svého soucitu tak, aby zahrnul všechna živá stvoření a přírodu v celé její krásě.“

P.S. „Nic nebude lidskému zdraví prospěšnější a nic nezvýší šance na zachování života na Zemi více než přechod na vegetariánskou stravu.“

XIV. ZNICÍME SE?

„Až dojde k transformaci kolektivního vědomí lidstva, ovlivní to přírodu i zvířecí království, protože všechny světy jsou vzájemně propojeny.“ (Eckhart Tolle, německý spisovatel).

Okolo nás se toho mnoho namluví o skleníkovém efektu, globálním oteplování, znečištění planety, tání ledovců, změnách počasí, mohutném kácení pralesů, o odlesňování, o vymírání chráněných druhů, korálů a vymírání kde čeho jiného. Pokud jste jako já, tak to kolem vás jenom prosvítí a vlastně se tím nijak dál nezabýváte. Žijeme tady a teď, planeta se očividně ke svému konci nechystá, byť zemské živly sem tam nadělají nějakou paseku, tak na co si zatěžovat hlavu nějakým globálním oteplováním. A když už vás nějaký vědec čas od času vyděsí, tak se uklidníte tím, že na světě jsou přeci povolání, kteří mají tyto otázky řešit a postarat se o nás, protože co my s tím asi naděláme. Ano, můžeme třídít odpad, můžeme se snažit dopravovat se ekologičtějším způsobem, ale na konci to jsou jenom dětské krůčky, a nám nezbyvá než doufat, že jsou schopné způsobit nějakou registrovatelnou změnu. Není přeci jen způsob, jak pro naši planetu udělat víc? A co by se

současným neutěšeným stavem mohl mít společného velkochov? Budeme muset trochu zapátrat a udělat si průzkum.

Překvapení? Pro mě rozhodně bylo. Velkochovy hospodářských zvířat a s tím spojené zemědělství jsou hlavními původci vymírání druhů, můžou za znečištění vody, způsobují tzv. mrtvé zóny v oceánech a likvidaci přirozeného prostředí. Masivní kácení lesů, přeměna půdy za účelem pěstování potravy pro hospodářská zvířata a tvoření pastvin, celosvětová enormní spotřeba herbicidů a pesticidů, kontaminace vodních toků, drancování oceánů, klimatické změny... To všechno mají na svědomí velkochovy, respektive to, co jsme vytvořili a uměle udržujeme my – rasa nejvyšší. Ta velkochovaná zvířata za to sama o sobě tak úplně nemůžou.

Chov hospodářských zvířat je jednoznačně nejrozsáhlejším uživatelem půdy, pokud se bavíme o využívání půdy činností člověka. Pastviny odpovídají 26 % zemského povrchu planety, vyjma ledovců. Celková plocha využívaná na produkci krmiv obnáší 33 % celkové orné půdy. Chov hospodářských zvířat představuje celkově 70 % veškeré zemědělské půdy a 30 % půdního povrchu planety. Chov hospodářských zvířat je stále rostoucím odvětvím a půdy je potřeba více a více. Ale ta půda není. A je potřeba si ji udělat, protože je potřeba nakrmit hladové, no ne? Tak shodíme nějaký ten strom a hned bude místočko k setí. K srdci si tuto strategii vzala zejména Latinská Amerika. Okolo 70 % původně zalesněné půdy v Amazonii padlo jménem hovězího obchodu a obchodu s kůží. Jinými slovy, jedná se o 14 % z celosvětového ročního odlesňování, takže tady máme zlatého medailistu. A protože se nacházíme v Jižní Americe a zejména v Brazílii (byť Bolívie a Peru se snaží srovnat laťku), ne vždy je odlesňování legálním počinem. Že jsou deštné pralesy významnou součástí našeho ekosystému, ať už z toho důvodu, že jsou velkou zásobárnou kyslíku nebo že vážou oxid uhličitý a přirozeně tak bojují se skleníkovým efektem nebo z tisíce dalších důvodů, si ani snad nemusíme připomínat.

Každou sekundu padne k zemi nebo shoří 1-2 akrů deštných pralesů, tedy přes 8 tisíc metrů čtverečních. A s sebou strhnou také zvířata, rostliny a hmyz. A pokud byste snad chtěli aktivně vyjádřit svůj nesouhlas, tak pozor! Můžete skončit o hlavu kratší. Za posledních dvacet let tak dopadlo přes tisíc takovýchto odvážlivců. Jednou z nejslavnějších bojovnic za Amazonský prales byla Dorothy Stangová, která byla v roce 2005 zavražděna vrahy najatými dřevařskými a statkářskými kruhy.

Většina z nás má likvidaci deštných pralesů spojenou s palmovým olejem. Případně se sójou. Která se mimochodem pěstuje zejména pro hospodářská zvířata. Žádná z příčin odlesňování se však nemůže rovnat příčině č. 1 – hovězímu skotu. Hovězí je zodpovědné za více než dvojnásobek odlesňování, než představují další tři významné příčiny odlesňování (sója, palmový olej a produkty ze dřeva) dohromady. V Jižní Americe je převaha hovězího odlesňování ještě markantnější. Bavíme se o podílu 71 % mezi lety 1990 až 2005.

Krásné moudro vystříhl jeden z aktérů dokumentu Příběh boha: „Mother Earth is a source of life. Not a resource.“ Dvě věty, které vypráví celý příběh. Všichni jsme zaneprázdněni svými pracovními a osobními životy natolik, že nám ten příběh uniká. Uniká nám celý obraz toho, co jako druh působíme. Na všechny trable světa máme názor, ale pracujeme se střípky, s miniaturními úlomky... Zkusme z těch úlomků začít skládat puzzle. Možná se před námi vyjeví trochu něco jiného, než na jednotlivých kostkách.

Přesuňme se trochu dál od deštných pralesů k další neméně významné naší součásti – k oceánům. O drancování moří jsme si toho už řekli dost, ale možná je na čase podívat se na tzv. mrtvé zóny v oceánech, které jsou způsobeny především dusíkem a fosforem. V blízkosti zemědělských oblastí, průmyslových zón a tam, kde do oceánu stékají odpadní vody, se do moře dostanou dusičnany, které hnojí sinice a řasy. Ty se pak rychle přemnoží a v podstatě spotřebují veškerý kyslík. Moc prostoru

pro ostatní život potom nezbyvá. Jednoduše, okolo řek a moří, kde je vysoká koncentrace velkochovů a výroba krmiv, splavuje voda dusík a fosfor až do zálivů, rapidně začne klesat množství kyslíku ve vodě, vymírají koráli, ryby a další živočichové, a oteplují se nám oceány. Velkochovy mají na svědomí asi 500 takovýchto mrtvých zón, kterých máme dnes čtyřikrát více než v roce 1950. A s úspěchem pracujeme na zvyšování jejich počtů. Nechci vám tvrdit, že velkochov a související zemědělství je jediným zdrojem vzniku mrtvých zón, ale rozhodně to taky není žádný černý vzadu stojící v ústraní.

Tak, a jak je to s tím slavným skleníkovým efektem (a samozřejmě ruku v ruce s ním i s globálním oteplováním a táním ledovců), o kterém snad všichni slycháme od základní školy? Asi nejznámějším skleníkovým plynem (způsobujícím zahřívání atmosféry) je oxid uhličitý aneb CO₂. Mezi další skleníkové plyny patří vodní pára (která je spíše důsledkem změn), methan, oxid dusný, freony a různé vzácné plyny. Za emisi 18 % skleníkových plynů můžeme vinit naše známé velkochovy, což je více než kombinace všech výfukových zplodin z dopravy, která má na svědomí emisi „pouze“ 13 % skleníkových plynů. A pak že nemáme jezdit autem. Kdyby USA zredukovalo spotřebu masa na polovinu, pro naši atmosféru by to mělo obdobný význam, jako kdyby z našich cest zmizelo 26 miliónů aut.

V roce 2006 vydala Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) zprávu nazvanou „Dlouhý stín hospodářských zvířat“, podle které jsou hospodářská zvířata hlavním zdrojem stresu v mnoha ekosystémech a na naší planetě jako celku. Globálně se jedná o jeden z největších zdrojů skleníkových plynů a jednou z hlavních příčin snižování biodiverzity. V rozvojových zemích se také jedná o hlavního znečišťovatele vod. Konzumace masa je také považována za jeden z hlavních faktorů přispívajících k tzv. šestému masovému vymírání druhů (v současnosti - holocénu). V roce 2017 podepsalo 15.364 vědců dokument Varování světových vědců lidstvu. Jedná se

o takovou upomínku prvního varování z roku 1992, kterou sepsalo 8 autorů, kteří nás vyzývají mimo jiné k limitování populačního růstu a k drastickému snížení spotřeby fosilních paliv a MASA.

Hospodářská zvířata a jejich vedlejší produkty se podílejí minimálně 32 miliony tunami ročně na množství oxidu uhličitého. Nebo také jinak, na 51 % všech skleníkových plynů. A my se trápíme s alternativními zdroji energií, změnou transportu a v konečném důsledku také s tříděním odpadu.

Potom máme ve hře ještě nebezpečnější plyn a tím je methan. Tedy alespoň ve srovnání s CO₂. Emise methanu díky hospodářským zvířatům jsou téměř shodné s těmi, které přičítáme zemnímu plynu. Královny v produkci methanu jsou krávy. Denně vyprodukují 150 miliard galonů methanu, což je poměrně zajímavé číslo. A čím nám krávy vlastně tak „zatápí“? První z žaludků krav, bachor, v sobě má kultury mikrobů, které mimo jiné určují produkci methanu. Je to vlastně taková kvasná nádoba, která krávám umožňuje strávit to, co my lidé nestrávíme, a následně umožnit přeměnu na maso a mléko. Supr věc pro krávy. Ne tak úplně supr pro naši planetu. Pokud má někdo vůbec ponětí o spojitosti skotu s methanem, pak si většinou myslí, že to jsou především výkaly krav, se kterými se methan uvolňuje do ovzduší. 95 % methanu však vychází z přední části skotu - jedná se o říhání. A protože na světě chováme tak enormní množství skotu, dopracovali jsme se k tomu, že je musíme osočit z emise poloviny všech světových emisí methanu.

Analýzou satelitních dat z roku 2004 a leteckého průzkumu prováděného prostředky NASA v Severní Americe došli američtí geofyzikové ke zjištění, že dobytek do naší atmosféry vypouští více methanu než ropný těžařský průmysl s plynárenským dohromady. Vědci se snaží sice najít metody, jak tvorbu methanu omezit, ale prozatím nepřišli s ničím převratným. Možná by se našlo jedno skromné, a ne zas až tak náročné řešení - omezit konzumaci masa a tím snížit množství chovaného skotu. Překvapivě i některá Ministerstva životního prostředí a vládní

činitelé vyzývají k redukcii konzumace masa, a to nejen ve vztahu ke změnám klimatu, ale také pro zdravotní prospěch lidí.

Hospodářská zvířata jsou odpovědná za 65 % emisí oxidu dusného, který vyprodukuje my lidé naší činností. Oxid dusný zůstává v atmosféře 150 let a jeho vliv na globální oteplování je skoro třístokrát vyšší než vliv CO₂. Jedna tuna oxidu uhelnatého způsobuje stejný skleníkový efekt jako 200 tun oxidu uhličitého nebo 10 tun methanu.

Ani amoniak, jehož největším emitentem je s úctyhodnými 90 % podílu na světových emisích zemědělství, naší matičce Zemi taky nijak zvlášť neprospívá. Amoniak má na svědomí znečištění terénu a vod, kyselá deště a následné okyselování půdy a vod. V bezprostředním okolí velkochovů je amoniak zabijákem rostlinstva a volně žijících živočichů. U hospodářských zvířat vede jeho vysoká koncentrace ke zhoršení jejich zdravotního stavu. Velmi toxický je amoniak pro vodní organismy. A jak zemědělství amoniak produkuje? Rozkladem živočišných odpadů, respektive rozkladem močoviny nebo kyseliny močové v exkrementech zvířat, a hnojivy, která jsou amoniakem doslova napěchovaná.

O globálním oteplování se toho namluví spousta. Bohužel, největší topiči znamenají obrovský příjem do státních kas, což je možná z hlediska řešení (nebo spíše neřešení) globálního oteplování důležitější než příjem topičů samotných. A že taky ti topiči umí za svá „poslání“ pořádně lobovat. Pokud se náhodou někdo odváží vystoupit s problematikou globálního oteplování, nedej bože s nutností jeho řešení, a to co nejrychlejšího a intenzivního řešení, často se octne na pranýři vládních činitelů a je terčem výsměchu a v horším případě i vyhrůžek.

Odpadky a odpady kam se podíváme. Třídíme, recyklujeme, a přesto jsme na souši i ve vodě zavaleni bordelem. Svět obletěly obrázky a videa plastových ostrovů v oceánech, ale nikdo už nám neukáže, že původcem odpadu nejsme jenom my lidé,

ale také naši staří známí přátelé. V USA je každou minutu vyprodukováno 7 milionů liber exkrementů zvířaty chovanými pro maso, tedy více než tři miliony kilogramů. Farma s 2.500 kusy krav chovaných na mléko vyprodukuje stejné množství odpadu jako město s 411.000 obyvateli. V USA jsou za odpad 130krát větší měrou odpovědná zvířata oproti odpadu vyprodukovanému lidmi. 1,4 miliardy tun odpadu v USA pochází z masného průmyslu. V téže zemi hospodářská zvířata vyprodukují denně 116.000 liber odpadu každou sekundu. Páni, to jsou čísla! Producentem odpadu číslo jedna jsou krávy chované pro mléko, následují krávy na maso, telata, prasata, ovce a kozy, krocani, kuřata a „nejčistotnější“ jsou v našem žebříčku slepice chovaná pro vejce. Byly by určitě rády za medaili.

A nakonec, romantický návrat. Hospodářská zvířata a léčiva, to je prostě vztah naplněný láskou a vášní. Přibližně 75% všech antibiotik je věrných hospodářským zvířatům, alespoň tedy ta americká a evropská antibiotika. Bývalá generální ředitelka Světové zdravotnické organizace (WHO) Margaret Chan v roce 2016 označila resistantní mikrobi, klimatické změny a chronické přenosné nemoci za pomalu se blížící katastrofy, přičemž spojnicí mezi těmito body tvoří velkochovy hospodářských zvířat. Doslova záplava levných masných a mléčných produktů významně podporuje nárůst chronických nemocí. Možná také stojí za zmínku, že červené maso (hovězí, telecí, vepřové, jehněčí, skopové, koňské a kozí) bylo WHO zařazeno do kategorie „pravděpodobně karcinogenní“ a zpracované maso (prošlo solením, fermentací, uzením a dalším zpracováním – tak například oblíbené hot dogy, šunky, párky a podobné lahůdky, kterými se krmíme několikrát denně) do kategorie 1 - „karcinogenní“. Do kategorie 1 spadá třeba také tabák. Tak že bychom na párky dali také nějaké pěkné obrázky a poučení? Omezili možnost jejich koupě až zletilostí? Prodávali je jen v určených obchodech? Ujeté? Možná, ale je opravdu jednička v případě zpracovaného masa jiná jednička než ta, která byla přidělena ostatním produktům?

Antibiotika jsou používána v případě hospodářských zvířat jako prevence nemocí a také pro urychlení růstu. Výsledek? Rezistence bakterií. Pěstujeme si vlastně sami takové superbakterie, kterých se jen tak nezbavíme. Rozsáhlé antibiotikování se pak taky stává součástí našeho žaludku, aniž bychom to nějak zamýšleli. Stačí se napít vody nebo si dát hovězí steak. Co s tím? S jistou odpovědí přišli švýcarští vědci, kteří nám pro ukázkou vypráví příběh antibiotika colistinu, který má úctyhodný seznam vedlejších účinků. Z tohoto důvodu nám lékaři colistin moc často nepředepisují. Proto se odlišuje od antibiotik ostatních, často předepisovaných, na něž si bakterie zvykly a staly se vůči nim rezistentní. Proto se colistin stal významnou zbraní v boji proti některým odolným kmenům bakterií, zejména pak bakterie E.coli. V roce 2015 se však stalo něco nečekaného, E.coli se s colistinem spřátelila, už dále neměl moc ji odpudit a vyhnat. Jak k tomuto svazku mezi E.coli a colistinem došlo, když se prostřednictvím lidí setkali tyto dva výjimečně? Podchytili jsme šíření mezi lidmi, ale nepodchytili jsme šíření v těch špinavých přeplněných prostorech zvaných velkovýkrmný nebo velkochovy. Protože colistin je poměrně levné antibiotikum, zejména velkovýkrmný vepřů sypou colistin vepříkům do krmení, aby měli pořádné pošušňáníčko. Chovatelé tak dělají preventivně, ve strachu o zisk. A tak se nám skrze maso, skrze moč v odpadních vodách a skrze jiné stezky dostal colistin do prostředí. A měl spoustu a spoustu času stát se s E.coli výborným kamarádem. Samozřejmě že nemůžeme vinit pouze velkochovy prasat. Jak jsme si již řekli, téměř 80 % antibiotik v USA, které se ročně spotřebují, sní úplně zdravý dobytek v halách velkochovů, nikoliv my nemocemi trpící lidé. Ročně se tak bavíme o cca 131 tisících tun antibiotik přimíchaných do krmiva nebo do napáječek. Díky zvyšující se rezistenci bakterií na antibiotika zemiře ročně na jinak běžně léčitelné infekce 25 tisíc lidí v Evropě a 23 tisíc lidí v USA. A konečně zmiňme možnosti, které podle švýcarských vědců máme, abychom si už dále superbakterie nepěstovali:

1. Stanovení limitů v užívání antibiotik farmáři, velkochovy, velkovýkrmnými... Včetně dohledu a vymáhání regulací, což ale vyžaduje vůli a finance.
2. Snížení konzumace masa. Radikální snížení konzumace masa na cca 4 dekagramy denně by mohlo snížit celkové užívání antibiotik o 66 %.
3. Zavedení spotřebitelské daně na antibiotika pro agrárně průmyslový komplex. Daň zhruba ve výši 50 % by mohla snížit globální veterinární konzumaci antibiotik zhruba o třetinu.
4. Kombinace výše uvedených řešení.

„Jestli budeme dál plýtvat antibiotiky na věci nikoliv prvořadě důležitosti, nakonec opravdu všechna přestanou fungovat.“ (Thomas Van Boeckel, curyšský epidemiolog).

Vliv velkochovů není až tak nepodstatný, jak by se mohlo zdát, co myslíte? Nechci velkochovy prezentovat jako jediného zlouha, likvidujeme se i jinými způsoby, ale vidět srovnání s jinými zlouny mi začalo dávat trochu jiný úhel pohledu. Rozsah a vliv velkochovů je obrovský - FAKT.

A co nám k tomu všemu řekne třeba Greenpeace jakožto snad největší světová nezisková ekologická organizace? Pokud shlédnete dokument Cowspiracy, tak Greenpeace v něm není vykreslena v tom nejlepší světlo. Ať to bylo s Greenpeace jakkoliv, vyvolalo to z jejich strany akci a vyjádření. Ono ne že byste na stránkách jednotlivých organizací nenašli nic k vlivu hospodářských zvířat na naší planetu, ale musíte trochu více hledat. Zde tedy úryvek vyjádření Greenpeace poté, co byl dokument Cowspiracy vypuštěn do světa: „Živočišná výroba má obrovský ekologický dopad. Emise skleníkových plynů produkovaných masným průmyslem jsou větší než emise letadel, vlaků, osobních i nákladních aut a lodí dohromady. Celkově je živočišná výroba zodpovědná asi za 18 % globálních emisí skleníkových plynů. To je méně než pálení fosilních paliv, které má 57 %, ale pořád je to zásadní podíl. Chov skotu je hlavní příčinou odlesňování v Amazonii.“

Sierra Club je další ekologickou organizací, jejíž věrohodnost byla ohrožena tímž dokumentem.

Stejně jako u Greenpeace přišlo vyjádření: „S rostoucí hrozbou narušení klimatu dává smysl, aby byl každý zdroj emise skleníkových plynů pod drobnohledem. Lehkomyslné spalování fosilních paliv a neudržitelné zemědělské praktiky jsou hlavními zdroji emise skleníkových plynů. Nicméně, jak správně upozornil dokument Cowspiracy, ten druhý znečistitel je často přehlížen. Ve skutečnosti to, jak farmaříme a co jíme, může mít reálný přínos pro naše klima. Eliminování nebo snížení konzumace masa je významný způsob, jak zredukovat naše přispění ke změnám klimatu, jelikož zvířecí zemědělství je největším zdrojem světové emise skleníkových plynů z produkce potravin.“

Podívejme se na organizaci Oceana (mezinárodní organizace zaměřená na oceány a jejich ochranu), jestli nám má k otázce hospodářských zvířat a znečištění co říct. „Stále rostoucí množství hospodářských zvířat, která jsou chována, aby byla uspokojena prudce stoupající poptávka po masu, také přispívá ke změně klimatu. Krávy a další hospodářská zvířata produkují obrovské množství methanu, který je považován za mnohem mocnější skleníkový plyn než CO₂. Nad to, krávy, prasata a další zvířata chovaná pro maso generují obrovské množství odpadu a žádají si značné množství vody a půdy.“

Amazon Watch (organizace chránící Amazonský deštný prales): „Většina odlesňování je výsledkem lidské aktivity. Největším hnacím motorem odlesňování je zemědělství a produkce hospodářských zvířat, kácení a požáry.“

Aaaa, Evropská Unie. Evropská komise spatřuje změny klimatu ve spotřebě fosilních paliv, těžbě dřeva v deštných pralesích a také v intenzivnějším chovu hospodářských zvířat. Takže ne, že my o tom nevíme! My víme, my to i umíme veřejně přiznat, ale... Podle Evropské komise je nejběžnějším skleníkovým plynem, který v důsledku lidské činnosti vzniká, CO₂. Ten by také měl být odpovědný za 63 % globálního oteplování způsobeného člověkem. Koncentrace CO₂ v ovzduší je o 40 % vyšší, než tomu bylo na začátku

industrializace. Ostatní skleníkové plyny jsou emitovány v nižším množství, zato však zachycují teplo mnohem účinněji než CO₂. Bavíme se zejména o methanu o oxidu dusném.

Průměrná globální teplota je údajně o cca 0,85 °C vyšší než na konci 19. století. Teplotní záznamy jsou vedeny od roku 1850, takže by tato tvrzení mohla stát na reálných základech. Poslední tři dekády teplota stabilně stoupá. Příčina podle vědců – my a naše činnost. Mezinárodní společenství si dalo za cíl udržet oteplování pod hranicí 2 °C, protože právě tato hranice je považována za zlomový bod pro katastrofické změny v životním prostředí.

Ať už se zeptáte kohokoliv, zda považuje konzumaci masa za nějaký problém, pravděpodobně bude dost překvapený. Možná vám řekne něco o tom, že my jíst maso přeci musíme a ať jdou ti eko vegani třeba k čertu. A to jsem asi zbytečně slušná. V uších mi zní úplně jiná slova. Politici diskutují o ekonomice, o válkách, o terorismu, o migračním problému... Ale slyšeli jste někdy, že by řešili maso? Možná tak o polední obědové pauze. Organizace Worldwatch Institute, jejímž cílem je udržitelný svět, nám ale říká něco jiného, a má v tom poměrně jasno: „Není to osobní! Ale ať se vám to líbí nebo ne, konzumace masa se stala problémem pro každého na této planetě“. Naše neutěšitelná chuť po masu se stala hnací silou stojící za každou hlavní kategorií škodící životnímu prostředí, se kterou lidstvo bojuje a bude bojovat i v budoucnu (odlesňování, eroze, nedostatek sladké vody, znečištění vody a ovzduší, změny klimatu, ztráta biodiverzity, společenská nespravedlnost, destabilizace společenství, šíření nemocí). Zatím jsme spíše takoví vojáci v záloze. Tak co říkáte? Půjdeme do boje?

Pokud bychom přeci jen ještě váhali, řekněme si něco ke studii, která byla na podzim roku 2018 publikována v časopisu Nature. Mělo by se jednat o prozatím nejpodrobnější studii o dopadu produkce potravin na životní prostředí. Aby nás byla naše planeta schopna uživit i v blízké budoucnosti, je podle vědců nezbytné, abychom přikročili k významným

změněnám v našem stravování a metodách zemědělství. Západní země by dokonce měly zredukovat spotřebu hovězího masa o 90 %, spotřebu mléka o 60 %, a naopak podstatně navýšit spotřebu luštěnin. Už nyní zemědělství způsobuje závažné škody. Klimatické změny, odlesňování, vyčerpávání zásob pitné vody, znečišťování vod, mrtvé zóny v oceánech... toť pouze několik příkladů. Vedoucí výzkumného týmu ke studii řekl následující: „Závěry jsou šokující. Zahráváme si se stabilitou celého systému. Pokud chceme, aby měli lidé i v budoucnu co jíst a jak jídlo pěstovat, neměli bychom to dělat.“ Aby se nám podařilo udržet oteplování pod 2 stupni Celsia, ideálně však pod 1,5 stupně, průměrný světový občan by musel jíst o 75 % méně hovězího,

o 90 % méně vepřového a o 50 % méně vajec. Tedy jinými slovy, pokud chceme vůbec uvažovat o udržitelné budoucnosti, musíme jíst jinak a provést další změny – FAKT! Chov zvířat pro jídlo se nám už dávno vymkl z rukou. Zabírá obrovské množství světové půdy a lidská těla zásobuje v průměru jen 18 % kalorií. Tento nepoměr neudržíme v zájmu naší výživy, ale v zájmu přejídání se.

Jen pár dnů před publikováním studie v časopisu Nature s tímž tématem přišla i OSN. Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC) vydal varovnou zprávu o možnostech lidstva udržet nárůst průměrné globální teploty do konce století na 1,5 stupni Celsia. Podle IPCC to však ale vyžaduje okamžitou, silnou a společnou klimatickou akci. Tato varovná zpráva byla vypracována na žádost Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC) po přijetí Pařížské dohody v roce 2015 a podílelo se na ní více než 90 vědců ze 40 zemí světa. Generální tajemník OSN António Guterres ke zprávě řekl: „Politici musí víc naslouchat vědcům a konečně si přiznat, že jde opravdu o hodně. Musí dojít k bezprecedentním změnám na všech úrovních společnosti.“

Co nastane? Přistoupí státy (přistoupíme my) k prosazování změn? Připustí státy (připustíme my), že situace se natolik změnila, že je těch změn potřeba? Nebo budeme veškeré vědecké zprávy ignorovat,

popírat a zesměšňovat? Vzpomeňte ještě jednou na malého prince. Malého prince a lampáře...

„Je to hrozné zaměstnání. Kdysi to vyhovovalo. Zhášel jsem ráno a rozžínal večer. Zbývající část dne jsem si mohl odpočinout a zbytek noci spát...“

„A od té doby se příkaz změnil?“

„Příkaz se nezměnil,“ řekl lampář. „To je právě to strašné! Planeta se rok od roku točila rychleji, a příkaz se nezměnil!“

„No a?“ divil se malý princ.

„No a teď se otočí jednou za minutu a já nemám ani vteřinku klidu. Rozsvěcuji a zhasím jednou za minutu!“

A jsme u toho. Jak je možné, že už několik let nám můžou vědci, OSN a všemožné jiné organizace tvrdit, že je potřeba přijmout změny, a ono to vlastně nikoho ani trochu nezajímá? Psycholog Dalibor Špok si nad touto otázkou lámal hlavu. „Naše současná ignorace (vytěsnění) problematického až katastrofického stavu planety je natolik zásadní, že nám učebnicově obnažuje to, co psychoanalýza nazývala vytěsněním... Nechci zde malovat černé scénáře, ale opakovaně mě jako psychologa fascinuje, na jak lehkou váhu tuto situaci bereme – vlastně ještě jinak: jak o ní vůbec nepřemýšlíme. Jak ji nepovažujeme ani za problém, hodný osobního zamýšlení.“

Pokud mohu projevit svůj skromný názor i já, pak by na prvním místě stála naprostá neinformovanost. Média nás zásobují kde čím, ale kolaps ekosystému a de facto celé planety přejdou jedním krátkým článkem, nepřikládají mu důležitost, jakou si zaslouží. Nikdo o problému nemluví, státy strkají hlavy do písku a vystrčí je pouze občas na nějaké státní konferenci, kde se to po nich vyžaduje. Sami politici ještě tuto skutečnost nepřijali. Člověk potom nabyvá dojmu, že se nic až tak zásadního neděje. Protože když se děje, tak o tom přeci všichni mluví. Je naivní myslet si, že si budeme sami, bez žádného impulsu, vyhledávat (často cizojazyčné) odborné zdroje. Hlavy v písku, neměla by informovanost přijít od vás? Vždyť

ani pštrosi samotní, kterým za toto přísloví vděčíme (byť se o něj nijak nezapřičinili), nejsou takoví poseroutkové a hlavu do písku nestrkají. Tak od koho jste to odkoukali? Od koho jsme to odkoukali my všichni okolo?

„Nejprve bylo nutné civilizovat vztah člověka k člověku. Nyní je nutné civilizovat vztah člověka k přírodě a zvířatům.“ (Victor Hugo, francouzský spisovatel).

XV. VŠECHNO TO ZAČALO VELKÝM TŘESKEM

Hned na úvod zklamou fanoušky seriálu Big Bang Theory (k nimž se mimochodem taky řadím), Sheldon Cooper do našeho příběhu bohužel nepatří. Veliká škoda, to by byla jiná jízda! Podivujete se nad tím, že na vás teď vytahuju historii? Mám k tomu důvod, myslím si, že právě teď jsme na ni řádně připraveni. Takže, vzhůru do minulosti!

Věda obecně zastává názor, že před téměř 14 miliardami let došlo k velkému třesku. Protože nejsem žádný fyzik a rozhodně jim nehodlám fušovat do řemesla, řekněme, že se v ten správný čas střetly ty správné „ingredience“, čehož výsledkem byla hmota, čas a prostor. Uběhla spousta a spousta (nově vzniklého) času, než se na zemi začaly vyvíjet první organismy. A pak už se jenom čekalo, než přijde řada na nás.

Přibližně před 2,5 miliony let jsme se konečně dočkali! A kdo že MY - LIDÉ vlastně jsme? Člověk (Homo) je rod živočichů z čeledi Hominidi. Hominidé je čeleď primátů neboli jak my rádi říkáme - lidoopů. Ano, jsme zvířata, a dokonce africká zvířata, tam naše kořeny dle historiků sahají. Gorily, šimpanzi a orangutani jsou naši nejbližší příbuzní (už jsme na to zapomněli, že?). A úplně nejbliž nám jsou z této trojky šimpanzi. Podle historika profesora Yuval Noah Harari měla přibližně před 6 miliony lety jedna lidoopka dvě dcery. Jedna se stala předkem všech šimpanzů a ta druhá je naší vlastní babičkou.

Byť nás Homo pobíhalo po planetě více druhů, zůstali jsme sami, MY - LIDÉ MOUDŘÍ (Homo Sapiens Sapiens). Všichni ostatní lidé vymřeli a vlastně nikdo z historiků není schopný přijít na jistou příčinu. Možná jim scházelo trochu té naší dnešní moudrosti.

Asi pro nás nebude novinkou, že my lidé moudří jsme na špici potravního řetězce. Přirozené selekci jsme už dávno dali na frak. Ale ne vždy tomu tak bylo. Rod Homo se dlouhá léta držel někde uprostřed, nijak zvlášť nevyčníval. Teprve někdy před 100.000 lety jsme překotně doslova vyskočili na vrchol. Všechna ostatní zvířata se o svou pozici musela zasloužit, a že jim to trvalo! Pak si ovšem nakráčel člověk moudrý a bez zásluh všechny dlouholeté bojovníky o prvenství předběhl. Nikomu nedal prostor, aby si na takovou změnu postupně zvykl. Přírodě, zvířecí říši, ani sám sobě.

Překvapivě, nejsme likvidátory až dnes, zvládali jsme to už kdysi dávno. Naše méně dokonalá verze má nezanedbatelný podíl na vymření mnoha zvířecích druhů, zejména těch velkých, vážících přes 100 kg (megafauny). Kam jsme vkročili, tam čekal megafaunu stejný neblahý osud. Trochu lépe na tom byla megafauna africká, protože ta jediná se vyvíjela v přítomnosti lidí, což jí v tomto případě bylo ku prospěchu. Měla možnost si na nás trochu zvyknout a začít se nás bát. Megafauna vyvíjející se v „homoizolaci“ (zejména ta australská a americká) měla osud zpečetěný. Tak jsme postupně přišli o mamuty, diprotodony (největší vačnatce), mihirungy (největší ptáky), vačnaté lvy, glyptodony (chudozubé savce) nebo třeba lvy americké. Zkoušíme naši vinu zamést pod koberec a raději ukázat prstem na klimatické změny (ano, na ty samé klimatické změny, kterým se dnes vysmíváme a považujeme je za neprůkazné). Dlouhá léta nám to procházelo, protože co si budeme povídat, klimatické změny toho na svou obhajobu moc neřeknou. S novými poznatky však ten pomyslný prst označující viníka začíná ukazovat právě na nás. A v některých případech poměrně

jednoznačně, tam už nás ani klimatické změny nespasí.

Před tím, než jsme se vyvinuli v člověka moudrého a začali jsme přebírat roli boha, byla příroda ta (lépe řečeno vesmír), která měla na svědomí hromadné vymírání druhů. Příběhy o ničivém záření gama paprsků nebo o pádu asteroidu známe. Ale zapomínáme příběh náš, příběh člověka, Homo, který ničivou roli vesmíru převzal. Poprvé, když jsme putovali a osidlovali zemi, podruhé, když jsme rozvinuli farmaření, a potřetí? Homo potřetí jsme nastartovali průmyslovou revolucí a žijeme v něm teď a tady. Každý z nás neseme svůj podíl viny. Nakonec přežijeme pouze my, lidé moudří, a velkochovaná zvířata. Než zasáhne vyšší moc. Hrajeme si na morálku, dobré skutky a čest. Ve skutečnosti jsme však tím nejkřutějším a nejničivějším smrtícím obyvatelem země (nezapomínejme také na přírodu a na všechny ostatní Homo, které jsme zlikvidovali a likvidujeme).

Kdysi dávno jsme sbírali plody a lovíli divoká zvířata. Byli jsme společností lovců a sběračů. To vše měla změnit neolitická revoluce. Stali se z nás zemědělci. Přestali jsme putovat a začali jsme se usazovat. Začali jsme pěstovat rostliny a sekundárně domestikovat zvířata. Část Homo časem opustila pěstování rostlin a za svou primární úlohu pojala chov zvířat. Tak se stalo, že počet domácích zvířat, která dnes chováme, vystoupal na miliardy. Tak se také stalo, že hovězímu skotu, prasatům, kuřatům, slepicím nebo ovcím přestaly přát hvězdy, a stali se z nich nejsmutnější zvířata obývající naši planetu. Některým z domestikovaných zvířat krátíme život v okamžiku,

kdy dosáhnou své ideální váhy, protože tak je to přece ekonomicky nejvýhodnější (nebudeme krmit žádné darmožrouty), a některá domestikovaná zvířata necháme žít déle, ale to jenom proto, že od nich dostáváme něco na oplátku. Jaká je však cena, kterou tito „šťastlivci“ za život zaplatí? Ten příběh už

ZÁVĚREM

Zde, na konci naší cesty za věděním, učiním jedno přiznání. Psaní tohoto textu, byť jeho rozsah neodpovídá rozsahu mého skutečného pátrání, bylo zemětřesením pro mé emoční blaho. Abych ukořistila nové informace, musela jsem přechít a vidět spoustu zla a bolesti. Byly dny, kdy jsem nemohla pokračovat. Byly noci, kdy jsem nemohla spát, protože zlo a bolest se v myšlenkách vrací nejčastěji v jejich temnu. Byly týdny, kdy mě pohltila všeobecná nálada ve společnosti a ztratila jsem víru, že by snad někdo mohl být osloven mým sdělením. Přes všechny překážky, které jsem si vystavěla v hlavě, dnes dopisuju tento text, o němž ví pouze hrstka lidí. A méně než hrstka ho přečetla. Pokud ho však další hrstka neodmítne kvůli zvolenému nelákavému tématu, bude jeho účel naplněn. Vám všem, kteří se pročtete až k posledním slovům, ze srdce děkuji. Budu věřit, že způsobím alespoň malou nepatrnou změnu, která při té pravé konstelaci hvězd povede ke změnám nevidaným.

S láskou,

Iveta.

ZDROJE:

- http://www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fkomodity%2Fzv%2F01%2F16%2F1530188764411.pdf
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Intolerance_lakt%C3%B3zy
- <https://www.statista.com/statistics/263952/production-of-milk-worldwide/>
- <https://www.szif.cz/cs/mp-snizeni-produkce-mleka>
- <http://www.fao.org/dairy-production-products/products/en/>
- https://www.who.int/dietphysicalactivity/publications/trs916/en/gsfao_osteopdf
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Milk_and_milk_product_statistics
- http://www.holsteinusa.com/pedigree_info/production_leaders.html
- <https://www.modrykonik.cz/zdravi/kravske-mleko/>
- <http://www.marinemammalcenter.org/education/marine-mammal-information/cetaceans/blue-whale.html>
- <http://www.kavapo.cz/cs/novinka/poznejte-nejcastejsi-myty-a-polopravdy-o-slepících/>
- <https://www.slepicevnouzi.cz>
- <https://www.dtest.cz/clanek-6558/o-slepících-a-vejčích>
- <https://wave.rozhlas.cz/zapomente-na-slepici-mozek-drubez-podle-noveho-vyzkumu-disponuje-5185377>
- <http://soucitne.cz/slepice-z-domaciho-chovu-rozsireni-vyznamu-pojmu-zneuzivani>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Chick_culling
- http://eagri.cz/public/web/file/554434/Situacni_a_vhledova_zprava_Drubez_a_vejce_2017.PDF
- http://eagri.cz/public/web/mze/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/x2015_vyjadreni-ministerstva-zemedelstvi-k-2.html
- <https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/vitezstvi-ochrancu-zvirat-od-letoska-se-nesmi-pouzivat-bateriove-kelece-pro-chov-nosnic>
- <https://www.peta.org/features/egg-industry-cruelty/>
- <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/zemedelstvi-2-ctvrtleti-2017>
- <https://naschov.cz/jakou-hodnotu-ma-dojnice-na-vasi-farme/>
- <http://www.edotace.cz/clanky/situace-na-evropskem-trhu-s-mlekiem>
- http://www.animalstudies.msu.edu/Slaughterhouses_and_Increased_Crime_Rates.pdf
- https://www.huffpost.com/entry/meet-the-former-slaugh-ter-b-10199262?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQA-AAJ6yBuyGuhp4ZXcxVu_je5N3tS93bmSu9WR2EXzFGXqLLxGBLaaPDTpUpm2Gua_aQPSLIMrAoSfFYxykm8dZQXdiI29OopivkOATBJDnazvIX3MF9QTm2WfkZcNI-nwTm9EWlfeKysV9YSqXAmOEpX86zzGn0Ijz3CpMixInDEi7u

<https://api.worldanimalprotection.org/#>

https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_live_export_industry

<http://www.stop-preprave.cz/>

<https://wave.rozhlas.cz/pres-caru-nemaji-co-pit-kolabuji-horkem-umiraji-musime-dalkove-prevazet-7612102>

<https://www.youtube.com/watch?v=cGR31pOVi5E>

https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Bourec_moru%C5%A1ov%C3%BD

<https://yaleglobalhealthreview.com/2016/01/25/a-call-to-action-psychological-harm-in-slaughterhouse-workers/>

https://www.fsis.usda.gov/wps/wcm/connect/9b0b111e-5643-420f-9e5c-66f23f83c24b/Inspected_Mobile_Livestock_Processing.pdf?MOD=AJPERES

<https://www.modbee.com/news/article208179529.html>

<https://www.agweb.com/article/usda-suspends-rural-oregon-slaughterhouse-apnews/>

<https://medium.com/learning-for-life/working-undercover-in-a-slaughterhouse-an-interview-with-timothy-pachirat-c6d7f37eef9c>

<https://metro.co.uk/2019/01/08/what-is-halal-and-kosher-meat-and-why-is-it-banned-in-parts-of-belgium-8321547/>

<https://www.thedodo.com/denmark-bans-ritual-slaughter--435746009.html>

[Claudia Konnz – Svědomí nacizmu](#)

<https://www.databazeknih.cz/knihy/svedomi-nacizmu-98904>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Dojnice>

<https://freefromharm.org/animal-products-and-psychology/shooting-of-four-workers-at-slaughterhouse-and-the-connection-between-violence-to-animals-and-humans/>

[Dr. Bill Warner – Právo šaría pro nemuslimy, Hadisy: Mohamedova sunna](#)

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Klih>

<http://www.kozeluzstvi.cz>

<https://www.peta.org/features/leather-industry/>

<https://www.galgoamigo.com/leather.html>

<http://forum24.cz/lifestyle/2017/02/25/ptejme-se-kde-se-obleceni-bere-a-co-se-s-nim-stane-kdyz-ho-donosime-rika-koordinatorka-kampane-fashion-revolution/>

<http://www.fishcount.org.uk/published/standard/fishcountsummaryrptSR.pdf>

<https://www.peta.org/issues/animals-used-for-food/factory-farming/fish/aquafarming/>

<http://komonews.com/news/local/usda-filthy-slaughterhouse-sold-meat-to-seattle-restaurants>

<https://www.fisheries.noaa.gov/welcome>

<http://www.fao.org/aquaculture/en/>

<https://www.fisheries.noaa.gov/national/aquaculture/global-aquaculture>

<http://fishcount.org.uk/welfare-of-crustaceans/evidence-for-pain-in-decapod-crustaceans>

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2903/j.efsa.2005.292/epdf>

<https://www.worldwildlife.org/stories/species-that-suffer-from-illegal-activities-on-the-ocean>

http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.showFile&rep=file&fil=SAVING_DANUBE_STURGEONS_Caviar_Trade_EN.pdf

<http://www.iucnredlist.org/>

<https://www.efca.europa.eu/en/content/objectives-and-strategy-cs>

<http://www.adfg.alaska.gov/index.cfm?adfg=fishregulations.commercial>

The End of The Line documentary

Rotten documentary

<https://www.msc.org/about-us>

<http://datatopics.worldbank.org/sdgatlas/SDG-14-life-below-water.html>

<http://wwf.panda.org/what-we-do/how-we-work/our-global-goals/oceans/solutions/protection/protected-areas/>

https://www.mitsubishicorp.com/jp/en/csr/management/pdf/statement_170728_en.pdf

<http://marinesciencetoday.com/>

<https://www.statista.com/topics/1764/global-pharmaceutical-industry/>

<https://www.efpia.eu/media/219817/animal-welfare-and-the-european-pharmaceutical-industry-your-questions-answered-2017.pdf>

<http://www.sukl.cz/leciva/jaka-rizika-obecne-hrozi-pri-testovani-noveho-leku>

<https://www.independentsciencenews.org/health/the-failing-animal-research-paradigm-for-human-disease/>

<https://www.fda.gov/AboutFDA/Transparency/Basics/ucm194932.htm>

<https://www.fda.gov/downloads/drugs/resourcesforyou/consumers/ucm284393.pdf>

<https://www.statista.com/statistics/639954/animals-used-in-research-experiments-worldwide/>

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4071700/>

<https://www.peta.org/issues/animals-used-for-experimentation/classroom-dissection/>

<https://www.neavs.org/education/overview>

<http://www.iaapea.com/ld50-test-on-animals.php>

<https://echa.europa.eu/cs/regulations/reach/understanding-reach>

<http://www.eceae.org/>

<http://theplate.nationalgeographic.com/2015/07/16/one-by-one-food-companies-pledge-to-quit-animal-testing/>

<https://www.healthiq.com/life-insurance/research-vegan>

<https://www.crueltyfreekitty.com/pets/cruelty-free-pet-food/>

<https://www.wur.nl/en/article/Food-research-without-the-use-of-animal-tests.htm>

<https://www.peta.org.uk/blog/animal-testing-cosmetics-court-ruling/>

<http://www.organicauthority.com/animal-testing-for-plant-based-ingredients-divides-vegan-community/>

http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/member_states_stats_reports_en.htm

<http://ilsa.eu/task-forces/nutrition/alternatives-to-animal-testing-in-food-safety-nutrition-and-efficacy-studies/>

<http://www.pokusynazviratech.cz/obeti-krasy/botox.htm>

<http://www.interniche.org/cs/node/4079>

http://animalstudiesrepository.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=acwp_sata

<https://www.peta.org/issues/animals-used-for-experimentation/animals-used-experimentation-factsheets/military-war-animals/>

https://www.health.qld.gov.au/_data/assets/pdf_file/0024/147507/qh-gdl-954.pdf

http://eagri.cz/public/web/file/504432/Dopluky_stravy_ADMINISTRATIVNI_POSTUP_pro_splneni_informacni_povinnosti.pdf

<https://www.celostnimedicina.cz/cystin.htm>

<https://www.celostnimedicina.cz/zinek.htm>

<http://www.sukl.cz/modules/medication/detail.php?code=0148521&tab=texts>

<http://ferpotravina.cz>

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4675079/>

http://www.osel.cz/8594-prvni-multidisciplinari-audit-leku-tradicni-cinske-mediciny.html?typ=odpoved&id_prispevku=140635

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/veda/2486599-lidstvo-tvori-001-procenta-zivota-na-zemi-stihlo-uz-vyhubit-83-procent-divokych-zvirat>

<http://www.pnas.org/content/early/2018/05/15/1711842115>

<http://denikreferendum.cz/clanek/26835-pokud-nezmenime-zemedelstvi-a-zpusob-stravovani-ceka-nas-hladomor>

<http://www.fao.org/docrep/014/i2373e/i2373e.pdf>

https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/priroda/mrtve-zony-vymirani-zivocichu_1801240906_pj

<http://www.cowspiracy.com/facts/>

<http://www.humanesociety.org/assets/pdfs/farm/hsus-the-impact-of-industrialized-animal-agriculture-on-world-hunger.pdf>

<https://data.unicef.org/topic/nutrition/malnutrition/>

<http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/news-detail/en/c/36723/>

<https://www.theguardian.com/environment/2010/jun/02/un-report-meat-free-diet>

<https://www.meteocentrum.cz/zajimavosti/globalni-oteplivani/sklenikovy-efekt>

https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/priroda/vedci-zkoumaji-jak-omezit-mnozstvi-metanu-ktere-produkujii-kravv_1712052225_mos

<http://www.osel.cz/7686-dobytkek-otepluje-zemi-vice-nez-ropny-tezarsky-prumysl-s-plynarenskym-dohromady.html>

https://www.mzp.cz/cz/articles_100118_maso

<https://cit.vfu.cz/mikroklima/www/6%20Chemicke%20faktory.htm>

[http://cenia.cz/web/www/cenia-akt-tema.nsf/\\$pid/MZPMSFJ1BPOU/\\$FILE/velkochovy_sablona.pdf](http://cenia.cz/web/www/cenia-akt-tema.nsf/$pid/MZPMSFJ1BPOU/$FILE/velkochovy_sablona.pdf)

<http://www.who.int/features/qa/cancer-red-meat/en/>

<http://www.who.int/dg/speeches/2016/wha-69/en/>

<https://academic.oup.com/cid/article/41/7/1007/306577>

<http://soucitne.cz/new-york-times-zdravotnictvi-se-musi-zamerit-na-hrozby-velkochovu>

http://monographs.iarc.fr/ENG/Classification/latest_classif.php

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/04/animal-agriculture-choking-earth-making-sick-climate-food-environmental-impact-james-cameron-suzy-amis-cameron>

<https://www.popsoci.com/antibiotic-resistance-meat-farming-tax?CMPID=enc090418>

<https://academic.oup.com/bioscience/article/67/12/1026/4605229>

https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_impact_of_meat_production

<https://www.bezhladoveni.cz/bilkoviny-v-potravinach-2/#potraviny>

<http://www.greenpeace.org/czech/cz/blogy/Zmena-klimatu-a-energetika/krvy-konspirace-a-greenpeace/blog/54681/>

<https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Dorothy_Stang

https://oceana.org/our-campaigns/stop_ocean_pollution/campaign

<https://www.facebook.com/amazonwatch/posts/10153887045346832>

<http://www.worldwatch.org/node/549>

Alain de Botton – Útěcha z filozofie

https://ec.europa.eu/clima/change/causes_cs

www.citaty.net

<https://news.un.org/en/story/2006/11/201222-rearing-cattle-produces-more-greenhouse-gases-driving-cars-un-report-warns>

<https://www.nature.com/articles/s41586-018-0594-0>

<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/lidstvo-se-projida-ke-svemu-konci-pro-zachranu-musime-omezit/r~c44e65b6cd3211e899900cc47ab5f122/?redirected=1540455905>

<http://denikreferendum.cz/clanek/28436-jak-si-nesezrat-planetu-musime-jist-mene-masa-jinak-hrozi-kolaps-rika-studie>

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/na-zabraneni-katastrofe-mame-uz-jen-par-let-varuji-klimatologove-57728>

<https://www.respekt.cz/denni-menu/evropska-spotreba-masa-a-mleka-se-musi-snizit-na-polovinu-varuji-experti>

<http://www.daliborspok.cz/blog/ekologicka-krize-nikomu-nevadi/>

<http://www.osn.cz/tiskova-konference-k-zaverum-zpravy-ipcc/>

<https://21stoleti.cz/2010/03/19/10-vyhynulych-ctvrtohornich-obru/>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Australsk%C3%A1_megafauna

https://cs.wikipedia.org/wiki/Vym%C3%ADr%C3%A1n%C3%AD_v_pleistoc%C3%A9nu

https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_megafauna

https://cs.wikipedia.org/wiki/Evoluce_%C4%8Dlov%C4%9Bka

https://cs.wikipedia.org/wiki/Neolitick%C3%A1_revoluce

<https://www.national-geographic.cz/clanky/zacalo-6-vymirani-druhu.html>